

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Підвищення конкурентоспроможності
сільськогосподарської продукції
на внутрішньому та
зовнішньому ринках***

**МАТЕРІАЛИ
V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(13-14 червня 2013 р, Одеський державний аграрний університет).

ОДЕСА – 2013

УДК 339.13 : 631.15 : 338.246.83
А 252

ББК 65.9 (4Укр-4Оде)321я43

У збірнику опубліковано матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої проблемі підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, яка проводилась 13 – 14 червня 2013 р. в Одеському державному аграрному університеті.

Видання містить наукові здобутки як молодих дослідників, аспірантів, так і провідних учених (спеціалістів), які вивчають проблему підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектора. Основні напрями здійснюваного дослідницького пошуку стосувалися: теоретичних основ конкурентоспроможності в аграрному секторі у контексті глобалізації світової економіки; економічних і організаційних механізмів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та впливу макроекономічних чинників на її формування; ефективного використання ресурсів як чинника забезпечення конкурентоспроможності (земля, праця, капітал, інфраструктура); прибутковості сільськогосподарського виробництва як основи сталого розвитку АПК; внутрішнього попиту як стимулятора зростання виробництва та якості продукції; конкурентоспроможності та продовольчої незалежності в умовах нестабільності світових аграрних ринків; ролі та місця України на світовому агропродовольчому ринку в умовах СОТ (стан та перспективи).

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів, фахівців агропромислового комплексу.

Редакційна колегія:

д. е. н., професор - Буркінський Б.В.
д. с.-г. н., професор – Власов В.В.
д. е. н., професор – Дем'яненко М.Я.
д. е. н., професор - Дога В.С.
д. е. н., професор - Кірейцев Г.Г.
д. е. н., професор – Крушкін Є.Д.
д. е. н., професор - Лупенко Ю.О.
д. е. н., професор - Пармаклі Д.М.
д. е. н., професор – Сахацький М.П.
к. е. н., доцент – Попович В.В.
к. е.н., доцент - Бахчиванжи Л.А.
к. е.н., асистент - Лопотан Л.В.

Відповідальність за достовірність даних, зміст і якість опублікованих матеріалів несуть автори.

©Одеський державний аграрний
університет, 2013 р.

ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ АСПЕКТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ АПК В УСЛОВИЯХ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ И ГЛОБАЛИЗАЦИИ

И.Г. УШАЧЕВ

*вице-президент Россельхозакадемии,
директор Всероссийского научно-исследовательского института
экономики сельского хозяйства,
академик Российской, Украинской, Французской
и Казахской академий аграрных наук*

В настоящее время принято считать, что наиболее фундаментальным исследованием в области конкурентоспособности явился труд Майкла Портера “Международная конкуренция”. В нем было показано, что в мире нет ни одной страны, которая была бы конкурентоспособна во всем и при этом имела бы гарантированные на все времена конкурентные преимущества перед всеми странами. Нет также ни одной страны, которая смогла бы достичь и тем более удержать конкурентные преимущества иначе, чем за счет длительной созидательной и целеустремленной работы, сопряженной с немалыми финансовыми и социальными издержками.

При этом Портер опирался на анализ слагаемых успеха и причин неудач некоторых отраслей промышленности таких стран Организации экономического сотрудничества и развития, как США, Великобритания, ФРГ, Япония, Италия, Швейцария, Швеция и некоторых других. Автор пытался доказать, что страна не может и не должна преуспевать во всех отраслях. Беспокойство должна вызывать не столько потеря конкурентного преимущества в какой-то конкретной сфере, сколько характер утраченных позиций.

Рассматривая проблему конкурентоспособности, необходимо иметь в виду, что поднимаясь от уровня хозяйствующего субъекта до уровня отрасли, страны, группы стран, объединенных единой целью, на каждом из них действуют наряду с общепринятыми критериями (эффективность использования ресурсов и финансовое преуспевание соответствующего субъекта) новые критерии, причем не только экономические, но и экологические, социальные и иные.

На наш взгляд, целесообразно давать определение конкурентоспособности в более узком смысле, применительно к конкретному объекту исследования. Базовой составляющей понятия конкурентоспособности является эффективность использования ресурсов, которая обеспечивает лидерство в условиях рыночной экономики и конкуренции.

Под конкурентоспособностью сельскохозяйственной продукции следует понимать систему показателей относительной привлекательности продукции на рынке по критериям цены и качества, а в ряде случаев, физической доступности, которые определяют спрос, а, следовательно, и объем продаж относительно конкурентов.

И здесь можно “натолкнуться” на кажущееся противоречие. С одной

стороны, концепция конкурентоспособности проистекает из теории использования в международном разделении труда сравнительных преимуществ (относительно дешевый труд, более богатые природные ресурсы, благоприятный географический фактор и другие). С другой стороны, понятие конкурентоспособности включает принципы противостояния между субъектами отношений, а, следовательно, стремление к достижению конкурентоспособности не объединяет, а разъединяет интересы, что и подтверждается практикой реальной экономики, и иногда приводит к серьезным конфликтам, в том числе политического характера.

Если говорить применительно к теме нашей конференции, то есть о функционировании Таможенного союза и его позиционировании с третьими странами на региональном и мировых рынках, то внутренние аспекты конкурентоспособности состоят в создании относительно равных условий на основе взаимного согласия государств для всех субъектов агропродовольственного рынка в рамках Таможенного союза или Единого экономического пространства (далее Евразийского экономического союза) для решения задачи динамичного развития всех субъектов этих отношений.

Исходя из этого могут использоваться соответствующие механизмы и инструменты, включая (с учетом условий ВТО) такие, как несвязанная поддержка доходов сельскохозяйственных товаропроизводителей в согласованных параметрах, кредитная и страховая политика, закупочные и товарные интервенции, технические требования к продукции и другие.

Что касается внешнего аспекта конкурентоспособности, то в рамках межгосударственных объединений вырабатывается единая политика в сфере экспортных цен государств-членов Таможенного союза, единая тарифно-таможенная политика, рационализируются транспортные потоки и тарифы на перемещение грузов для экспорта с тем, чтобы, во-первых, не выступать конкурентами между собой на внешнем рынке и, снижая цены, улучшать экономические результаты товаропроизводителей государств-членов Таможенного союза, во-вторых, использовать разрешительные меры защиты рынка таможенного пространства от недобросовестных внешних конкурентов, в том числе используя инструменты нетарифного регулирования.

В совокупности, с одной стороны, внутренняя и внешняя согласованность в рамках объединения стран позволит снизить уровень импортозависимости по отдельным видам сельскохозяйственной продукции за счет роста ее производства и рационализации товаропотоков, с другой, – выйти с большими объемами и относительно высокими ценами на внешний рынок с экспортной продукцией. Это положительно скажется на экономике сельскохозяйственных и других товаропроизводителей АПК, на уровне социального положения сельских жителей.

В связи с этим приведу лишь один пример по пшенице. Совокупный ее экспорт из стран Таможенного союза и Украины в 2011 г. составил примерно 26 млн т, то есть более одной четверти мирового экспорта этой культуры. Такой объем вполне достаточен, чтобы стать одним из реальных регуляторов цен на пшеницу на мировом рынке.

Среди всех переменных, от которых в решающей степени зависит конкурентоспособность, в последнее время доминирует уровень и формат интеграции. Как правило, государства, интегрированные в формате экономического союза, более конкурентоспособны, чем государства, интегрированные в формате таможенных союзов, а те, в свою очередь более конкурентоспособны, чем государства, связанные лишь договором о зоне свободной торговли. Схематически наращивание конкурентоспособности по мере углубления интеграционных связей можно изобразить в виде пирамиды, приведенной на рисунке 1.

Рис. 1 Взаимосвязь форматов интеграции и соответствующих им наборов пакета функций*

* – Источник: Тарасов В.И. “РИФЫ на пути ВТО”

Именно эта зависимость конкурентоспособности от формата и уровня интеграции стимулирует стремление государств на всех континентах переходить или хотя бы ставить в планы переход от низших форм региональной интеграции в формате зон свободной торговли к более высоким формам – в формате таможенный союз и далее экономический союз.

Именно таким магистральным путем продвигается в своем стремлении к более совершенной региональной интеграции Белоруссия, Казахстан и Россия. Также государства Южной Америки перешли от формата зоны свободной торговли к формату MERCOSUR (от исп. Mercado Común del Sur), а государства африканского континента не только перешли к таможенному союзу COMESA (от англ. Common Market for Eastern and Southern Africa), но и поставили задачу создать экономический союз по образцу Европейского союза.

Мировая практика свидетельствует о том, что наиболее эффективным средством достижения устойчивого развития АПК в условиях глобализации рынка и экономических отношений является активизация интеграционных процессов.

Становится все более очевидным, как показывает анализ мирохозяйственных отношений, что в последние временные периоды, если измерять их не годами, а десятилетиями, происходят существенные геополитические и эко-

номические сдвиги, которые все более формируют контуры будущего наших экономик. Оно не представляется нам в полной мере отвечающим интересам повышения уровня жизни значительной части населения мира и содержит немало угроз и рисков.

Речь идет о процессах глобализации экономических отношений, которые активно проводятся наиболее сильными экономиками мира и контролирующими мировые рынки транснациональными формированиями. Это было бы не так плохо, если таким образом не подавлялись бы пока более слабые экономики, а наоборот, они развивались бы благодаря такой глобализации. Однако расслоение населения по уровню жизни свидетельствует об обратном. В ответ на это усиливаются процессы региональной интеграции, предусматривающие более справедливые системы и механизмы социально-экономических отношений. Правда, и здесь возникают центры “внутрирегиональной глобализации”.

Конечно, в этих процессах одним из основных движителей является фактор конкуренции как основа функционирования рынка. Однако здесь далеко не все так просто. Практика рыночного фундаментализма, уповающего на полное саморегулирование мировой экономики приводит к усилению одних и подавлению других экономик, на чем я остановлюсь немного позже. Поэтому возрастает регулирующая роль государств, а через них – региональных объединений, преследующих достижение экономических и, соответственно, социальных целей. Значимость региональной интеграции определяется возможностью достичь в этом существенных преимуществ. К этим преимуществам можно отнести:

Во-первых, получение синергетического эффекта, когда конечный результат превышает сумму исходных вкладов;

Во-вторых, более рациональное использование природных, трудовых, финансовых ресурсов, что способствует улучшению социально-экономического положения каждой страны и сообщества в целом;

В-третьих, осуществление перехода на инновационный путь развития за счет привлечения к этому процессу научно-технического потенциала интегрирующихся стран, каждая из которых имеет свои достижения в данной сфере, но не всегда может их полностью реализовать;

В-четвертых, создание предпосылок и возможностей избежать существенных потерь от неоправданной конкуренции на внешних рынках;

Перечисленные преимущества могут достигаться при сохранении национальных особенностей интегрирующихся стран и их суверенитета.

Полезно напомнить, что в случае дезинтеграции, как это произошло на постсоветском пространстве, наблюдаются обратные эффекты: ведь именно на этом пространстве в 90-е годы здесь произошел наибольший спад сельскохозяйственного производства, начались деградация производственного потенциала, ухудшение жизни на селе, снижение уровня потребления основных продуктов питания гражданами наших стран.

Многолетний поиск осуществления новой экономической стратегии развития наших государств и направлений интеграции за пределами постсовет-

ского пространства, как известно, не принес желаемых результатов. Ожидаемого некоторыми странами бурного инвестиционного притока из-за рубежа пока не наблюдается. Внутренние рынки перенасыщены продовольствием из дальнего зарубежья. При этом негативные тенденции по указанным и другим направлениям усиливаются.

В то же время, в последние годы отмечается процесс постепенного восстановления отдельных отраслей агропромышленного производства, который протекает в наших странах, хотя и не одинаковыми темпами.

На наш взгляд, такое положение во многом объясняется необоснованно замедленным процессом реинтеграции в агросфере, неиспользованием тех возможностей, которые способны обеспечить эффективные формы объединения: это – большая потенциальная емкость общего аграрного рынка, наличие единой транспортной системы, географическая близость, сложившиеся в недалеком прошлом крупные специализированные зоны производства отдельных видов сельскохозяйственной продукции, сравнительно одинаковые потребительские предпочтения населения и, наконец, единый язык общения.

Если наши страны не сумеют рационально использовать этот потенциал, то нас ждет негативная перспектива – мы будем продолжать уступать свое экономическое пространство и рынки транснациональным компаниям – производителям США, ЕС и государств Юго-Восточной Азии.

Надеюсь, если мы сегодня постараемся объективно подойти к анализу и оценке современного состояния агропромышленного комплекса наших стран, обозначим совместные проблемы, то это сможет стать базой для принятия обоснованного решения по интенсификации реинтеграции и повышению на этой основе конкурентоспособности нашей аграрной продукции.

Правда, в зоне Таможенного союза сейчас несколько иная обстановка: во-первых, все более четко формируется Единое экономическое пространство Евразийского экономического союза и, во-вторых, произошло вступление России в ВТО, наложившее на Россию и на Таможенный союз дополнительные ограничения.

Что показывает анализ ситуации, применительно к тематике сегодняшней повестки дня?

Одной из ключевых проблем современного продовольственного рынка и экономики в целом является изменение сложившегося соотношения отечественных и импортных товаров. Конечно, следует иметь в виду, что лимитируемая доля импорта является не только допустимой, но и желательной – для поддержания конкуренции и расширения ассортимента на внутреннем рынке. Однако этому есть предел, после которого наступает подавление отечественного производителя.

В России этот уровень определен Доктриной продовольственной безопасности. В этом случае учитывался не только экономический, но социальный и политический аспекты. Данные по директивному и фактическому уровням продовольственной независимости России по основным видам продовольствия приведены на рисунке 2.

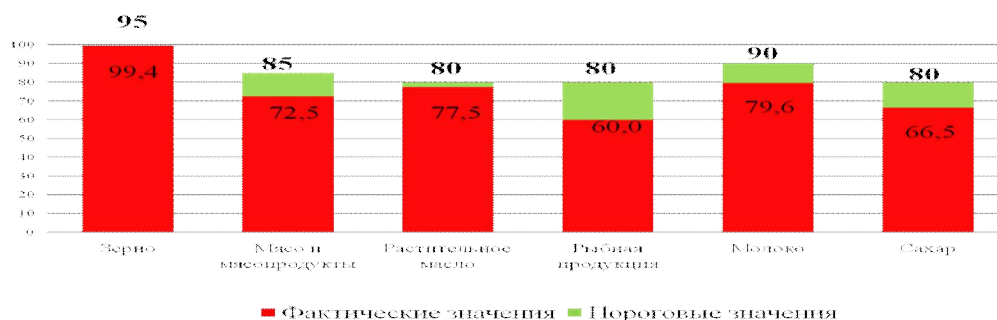

Рис. 2 Пороговые и фактические доли отечественной продукции в товарных ресурсах продовольственного рынка РФ, %*

* – Источник: Доктрина продовольственной безопасности России

В настоящее время объем взаимной торговли продовольствием между странами Таможенного союза и Украиной составляет около 20 % ее мирового продовольственного экспорта и может быть существенно увеличен за счет замещения импорта продовольствия в Таможенный союз из других стран, в первую очередь, из государств дальнего зарубежья.

В Таможенном союзе, прежде всего в России и Казахстане, импорт сельскохозяйственной продукции и продовольствия пока превышает директивный уровень, так как рост производства отстает от роста потребления продуктов питания, что по-прежнему делает наш рынок привлекательным для потенциальных экспортеров.

Однако за последний год доля Таможенного союза в структуре продовольственного экспорта Украины, напротив, сократилась с 21 до 15,6 %, хотя за счет роста цен на продовольствие сальдо украинских экспортеров даже выросло.

Так, в 2012 г. в государствах Таможенного союза импорт сельскохозяйственной продукции и продовольствия в стоимостном выражении составил 44 млрд долл. США, увеличившись по сравнению с 2010 г. на 17 %.

В структуре импорта продовольствия государств Таможенного союза Украина пока занимает скромное место, поставляя товаров на 2,9 млрд долл. США и занимая долю в 6,7 % от общего его объема. При этом естественно, наибольший удельный вес приходится на Россию – 72,2 %, Казахстан – 12,0 %, Беларусь – 15,8 %.

Необходимо отметить, что при анализе товарной структуры украинского продовольственного экспорта, результаты которого приведены на рисунке 3, выясняется, что экспорт в ЕС в основном (83 %) включает исходные продукты растениеводства и растительное масло как сырье для производства биотоплива, в то же время переработанное сельскохозяйственное сырье в виде готовых пищевых продуктов, так же как и продукция животноводства, в целом 82 % от объема экспорта, поставляется в государства Таможенного сою-

за. Очевидно, на Запад им путь закрыт: в структуре украинского экспорта в ЕС продукты животноводства, составляют всего 1 %, что в 25 раз меньше, чем в структуре экспорта в Таможенный союз!

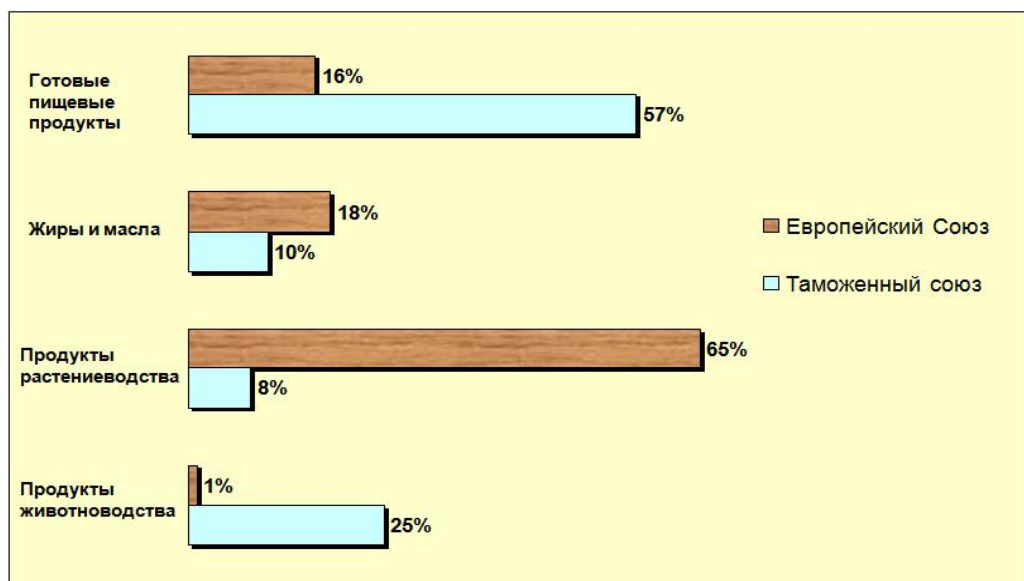

Рис. 3 Товарная структура экспорта аграрной продукции в страны Таможенного Союза и Европейского Союза за 2011-2012 гг, %*

* – Источник: М.И.Пугачев, Национальный научный центр “Институт аграрной экономики” “Внешнеэкономические отношения Украины с Таможенным союзом в аграрной сфере: перспективы и риски“

В 2012 г. импорт Таможенного союза из Украины был представлен в основном такими пищевыми продуктами как кондитерские, мучные изделия, сыры и крепкие спиртные напитки. К сожалению, доля Украины в импорте Таможенного союза по свежим овощам составляет пока около 5% (при этом по фруктам лишь – 0,6%), мясу всех видов менее 3,2%, маслу сливочному всего 0,3%. Это не покрывает даже потребности минимального ассортиментного набора перечисленных продуктов. Украинских товаров практически не видно на полках магазинов государств Таможенного союза.

В то же время, зная товарную структуру импорта Таможенного союза, Украина могла бы многократно увеличить поставки мяса, прежде всего свинины, и молочных продуктов в соответствии с товарной структурой импорта, приведенной на рисунке 4.

При этом резервы поставок говядины замороженной определяются в 2,6 млрд долл., свинины – в 2,4 млрд долл. и субпродуктов – в 700 млн. долл., а увеличение поставок сыров и творога могут достигать 1,5 млрд долл.

Мы думаем, что государства ЕС вряд ли смогут предоставить Украине свой рынок в серьезных объемах по этим видам продукции. Можно прогнозировать, что с ростом реальных доходов населения ресурсы поступления украинской продукции на рынки государств Таможенного союза могут только возрастать.

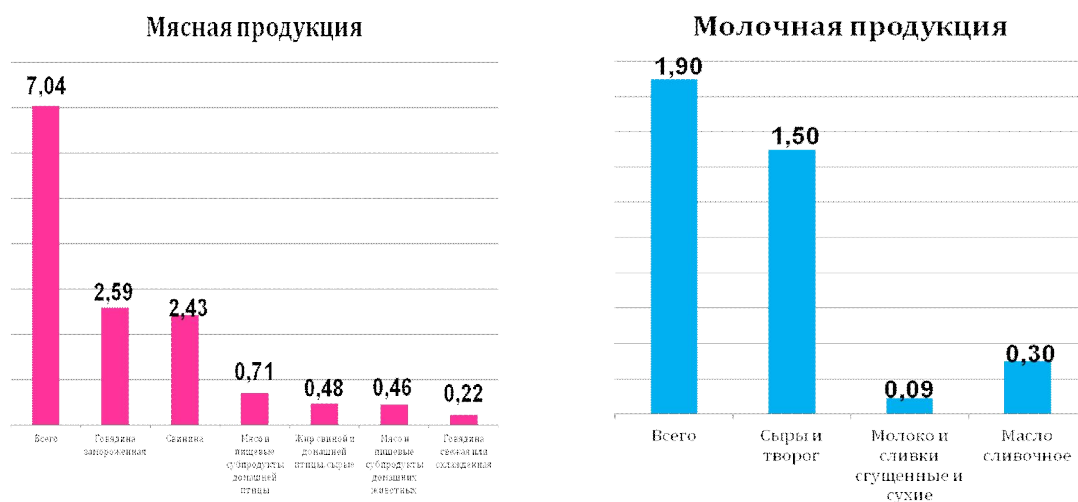

Рис. 4 Импорт Россией некоторых видов продовольственных товаров в 2012 г., млрд. долл.*

* – Источник: <http://www.eurasiancommission.org/ru/Pages/default.aspx>

С другой стороны, экспорт сельскохозяйственной продукции из Таможенного союза в последнее время интенсивно растет, хотя все еще остается значительно ниже потенциальных возможностей. За 2010-2012гг. он практически удвоился с 9,9 до 18,4 млрд долл. США, в том числе в страны вне СНГ с 7,1 до 14,6 млрд долл. США.

В свою очередь экспорт из стран Таможенного союза в Украину равнялся в 2012г. 0,8 млрд долл. США, что в 3,6 раза меньше экспорта Украины в страны Таможенного союза, т.е. Украина является практически нетто-экспортером по отношению к Таможенному союзу. Это подтверждает для нее прямую экономическую выгоду дальнейшего освоения расширяющегося продовольственного рынка Таможенного союза **на равных условиях** с другими его членами, вытесняя импорт из третьих стран. В случае ее вхождения в ЕС Украина сама включит себя в число третьих стран со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Вместе с тем, если по одним видам сельскохозяйственной продукции нам нужна согласованная политика импортозамещения, то по другим – выработка совместной экспортной стратегии (рисунок 5). Так, страны Таможенного союза и Украина сейчас конкурируют на рынках дальнего зарубежья по зерну и семенам подсолнечника.

Анализ направлений экспорта зерна показывает, что конкуренция между нашими странами не является «антагонистической», здесь также можно говорить о специализации и совместной борьбе за передел мирового рынка, не забывая о противодействии признанных мировых лидеров экспорта зерна – США, ЕС, Канады, Австралии, Аргентины.

Нужно отметить, что на мировом рынке пшеницы наши страны специализируются в разных сегментах: Россия в основном экспортирует пшеницу 3-4- класса, а Украина – фуражную пшеницу. В то же время доля фуражной пшеницы в экспорте России невысока – около 10 % от всего экспорта.

Рис. 5 Торговая политика Таможенного союза и Украины на отдельных рынках сельскохозяйственной продукции и продовольствия

Таким образом, специализация России выводит ее на конкуренцию не с Украиной, а с французской и американской мукомольной пшеницей. Одновременно с этим украинские экспортеры жестко конкурируют на египетском рынке кукурузы не с Россией, а с США и Аргентиной. Поэтому в этом случае надо говорить не о том, что Украина отвоевывает рынок у России, а о том, что Украина забирает рынок у Аргентины и США.

Что касается фуражного ячменя, где экспортные потенциалы наших стран почти одинаковы, то следует признать, что на этом рынке есть реальная конкуренция, в частности, за рынок ячменя Саудовской Аравии. Здесь, видимо, нужно проводить совместную экспортную политику, чтобы не допустить из-за конкуренции чрезмерного обвала цен.

Таможенный союз занимает 5 % мирового производства зерна и 11,5 % мирового производства пшеницы. Объединив наши усилия, Таможенный союз и Украина уже сейчас контролировали бы 7,2 % мирового производства зерна и почти 15 % мирового производства пшеницы. Таким образом, наша доля в мировом производстве существенно приблизилась бы к совокупной доле ЕС по зерну (11,2 %) и по пшенице (19,9 %), превзойдя по пшенице долю США (7,7 %) в 2 раза (рисунок 6).

Кроме того на расширенный таможенный союз пришлась бы почти половина (46,8 %) мирового производства семян подсолнечника и, кстати, около 9 % коровьего молока, что конечно ниже доли ЕС (24,8 %), но уже ближе к США (14,7 %). Данные по доле ЕС, США и Таможенного союза Украины в мировом сельскохозяйственном производстве представлены на рисунке 7.

Прогнозируемый рост мирового потребления зерна создает хорошие предпосылки для увеличения физических объемов его экспорта из наших стран, однако реализация этих потенциальных возможностей требует, как я уже говорил, формирования согласованной экспортной политики и создания соответствующего организационно-экономического механизма ее реализации.

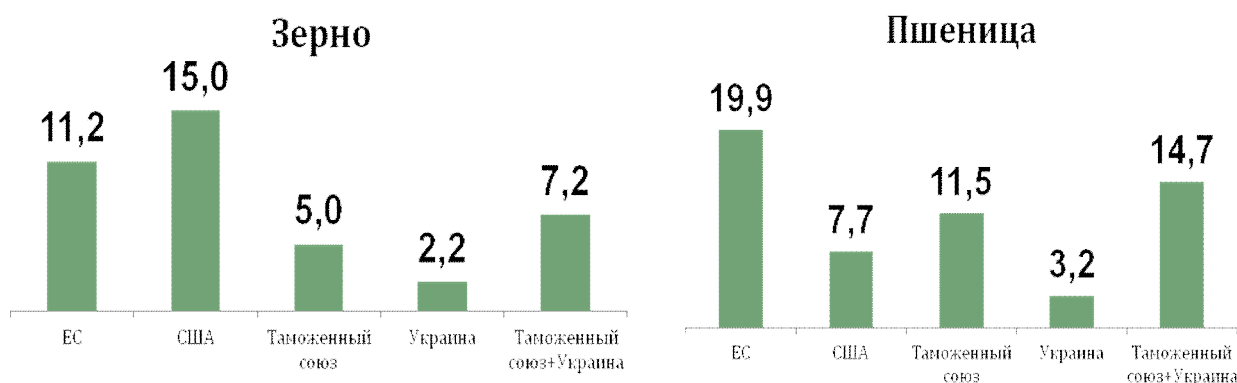

Рис. 6 Доля ЕС, США и Таможенного союза Украины в мировом сельскохозяйственном производстве, %

Источник: составлено по данным сайта Евразийской экономической комиссии и Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН

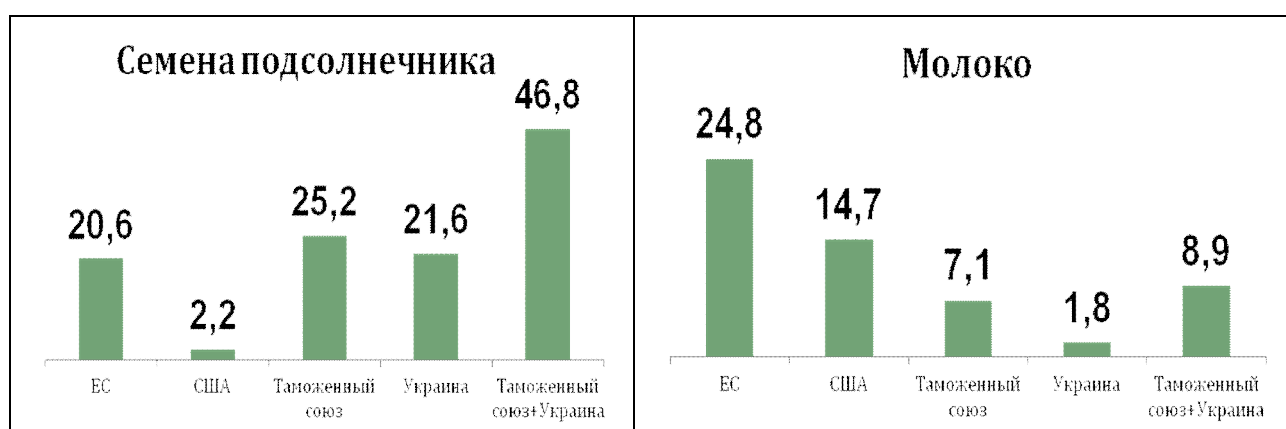

Рис. 7 Доля ЕС, США и Таможенного союза Украины в мировом сельскохозяйственном производстве, %

Источник: составлено по данным сайта Евразийской экономической комиссии и Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН

Для этого предстоит, на наш взгляд, решить следующие основные задачи:

- ✓ определить приоритетные направления географии экспорта зерна и политики формирования экспортных цен;
- ✓ сформировать согласованные программы развития инфраструктуры экспорта зерна;
- ✓ согласовать тарифную политику на транспорте;
- ✓ унифицировать технические регламенты и национальные стандарты, санитарные и фитосанитарные нормы и гармонизировать их с международными стандартами;
- ✓ создать единую систему биржевой торговли зерном при проведении экспортных операций для установления котировальных цен и хеджирования рисков и др.

Решение этих задач требует согласованных действий органов государственной власти и бизнес-сообщества, создания соответствующих нормативных и правовых документов, типовых соглашений и др. Все эти проблемные

вопросы совершенно очевидно было бы гораздо легче и эффективнее решать в рамках расширенного таможенного союза.

В то же время вы прекрасно знаете, что при вступлении в Европейский союз, производителей зерна Украины по примеру Венгрии, Польши и Румынии ждет беспощадное квотирование производства в сторону уменьшения его объемов. Уже в процессе предварительных переговоров в Брюсселе, как известно, Украине рекомендовано снизить квоту поставок зерна в ЕС с 3 до 1 млн т зерна.

Таким образом, процесс реинтеграции в данном случае сводится к выбору одного из векторов: или западный вектор – и вхождение в ЕС, или восточный вектор – и вхождение в Таможенный союз; поскольку очевидно, что третьего устойчивого регионального интеграционного образования с Украиной в качестве системообразующего государства на Европейском пространстве, представить невозможно. Свидетельством тому являются тщетные попытки формирования объединений ГУАМ и Восточного экономического партнерства.

Для объективной количественной оценки последствий от принятия того или иного решения, с нашей точки зрения, полезно прибегнуть к рассмотрению аналогий по региональной интеграции. В данном случае мы предлагаем рассмотреть развитие европейского рынка свинины, а в качестве аналогов – ситуацию в Украине, Венгрии, Литве, а также в одном из системообразующих государств ЕС – Германии. Венгрия и Литва выбраны в качестве аналогов в связи с тем, что обе страны, как и Украина, относятся к государствам с переходной экономикой и вошли в ЕС только в 2004 г.

Данные, приведенные на рисунках 8-11, показывают, что с момента вхождения Венгрии и Литвы в Европейский союз (2004 г.) до настоящего времени поголовье свиней и производство свинины устойчиво снижается, а в государстве-учредителе ЕС Германии растет поголовье, производство и экспорт. По-видимому, в основе такой зависимости лежит ситуация, связанная с хроническим перепроизводством свинины в Европейском союзе.

С другой стороны, выполненный нами анализ и прогноз изменения поголовья свиней в Украине, показывает, что его локальный максимум пришелся на 2007 г., до вступления Украины в ВТО и уменьшения таможенной защиты внутреннего рынка. Это вступление сопровождалось падением поголовья на 1,5 млн голов с последующей адаптацией к новым условиям и его восстановлением к 2011 году.

Вполне естественно ожидать такого же падения после вступления Украины в Европейский союз. Однако, как показывает пример Венгрии и Литвы, в этом случае рассчитывать на последующее восстановление поголовья, вероятно, не придется.

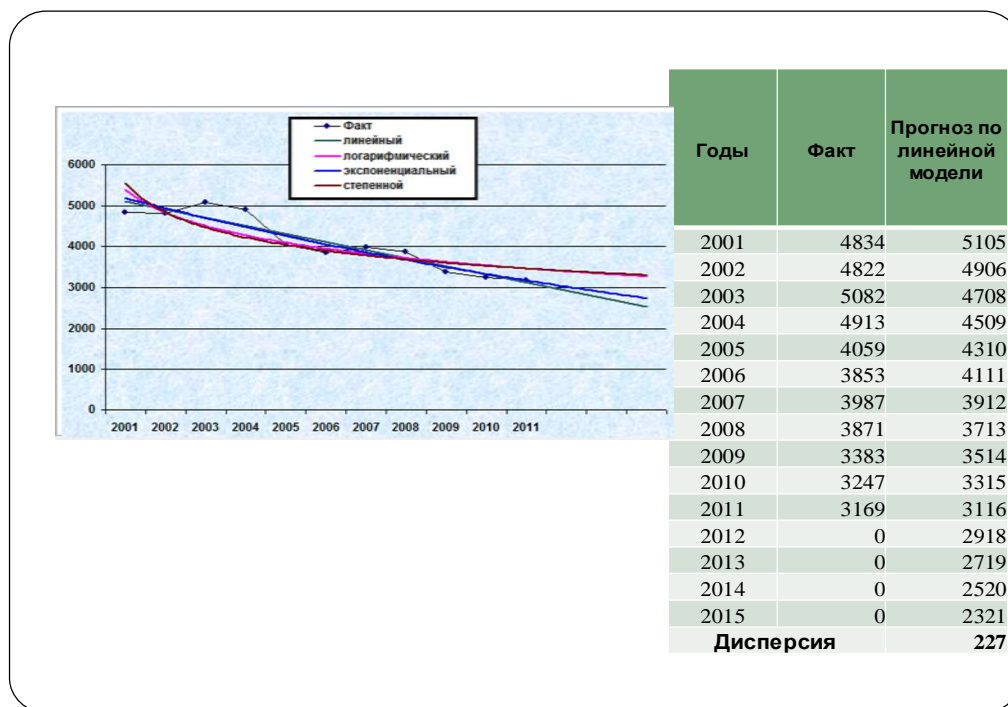

Рис. 8 Прогноз поголовья свиней в государствах новых членах ЕС после расширения ЕС в 2004 г. на примере Венгрии, тыс. голов
 Источник – расчеты специалистов ВЕИИЭСХ по модели FAR-FOOD-AREA

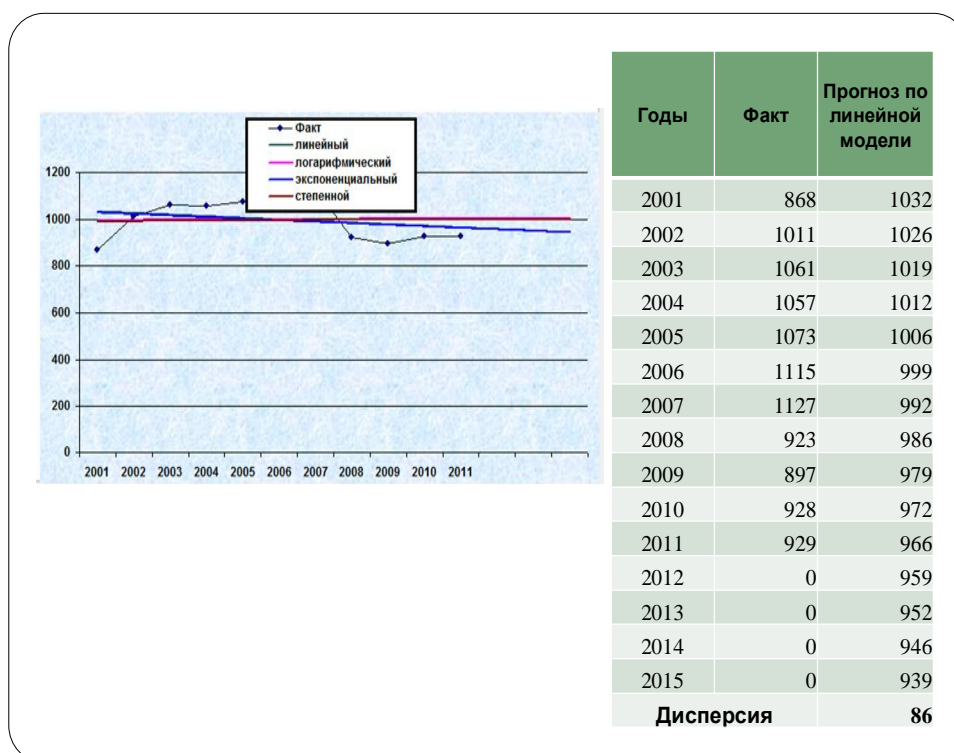

Рис. 9 Прогноз поголовья свиней в государствах новых членах ЕС после расширения ЕС в 2004 г. на примере Литвы, тыс. голов
 Источник – расчеты специалистов ВЕИИЭСХ по модели FAR-FOOD-AREA

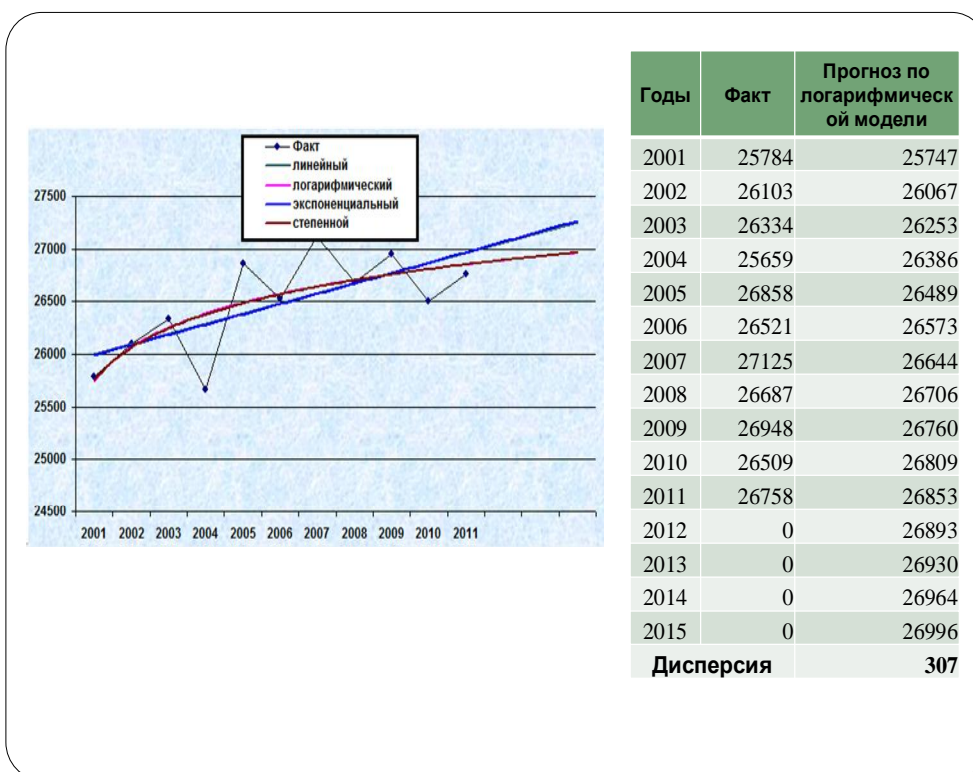

Рис. 10 Прогноз поголовья свиней в Германии, как государстве учредителем ЕС после расширения ЕС в 2004 г., тыс. голов
 Источник – расчеты специалистов ВЕИИЭСХ по модели FAR-FOOD-AREA

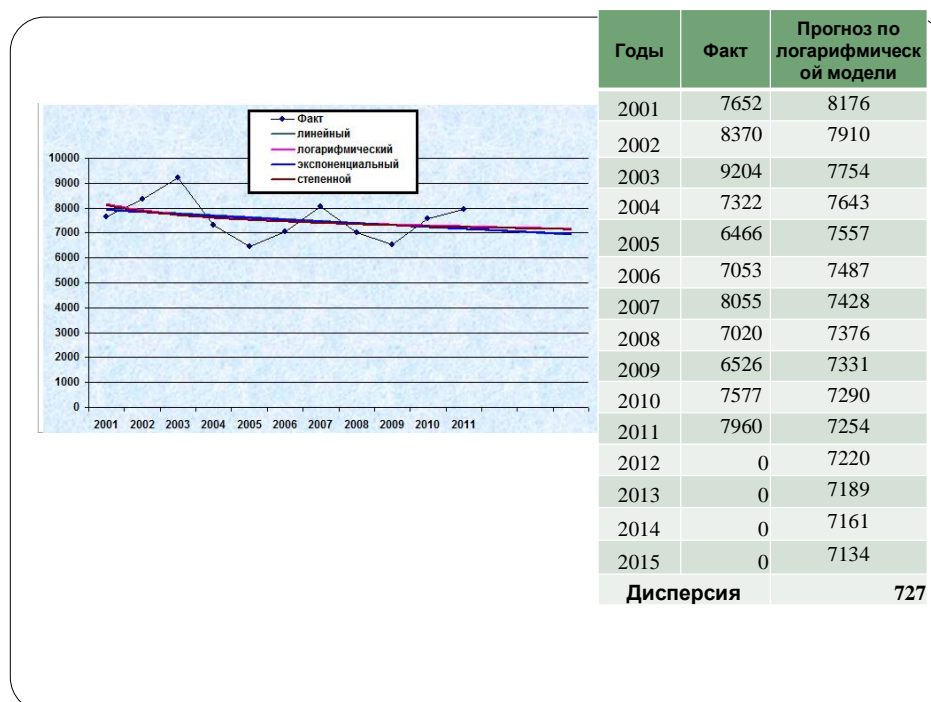

Рис. 11 Прогноз поголовья свиней в Украине, тыс. голов
 Источник – расчеты специалистов ВЕИИЭСХ по модели FAR-FOOD-AREA

Совершенно иная ситуация ожидает Украину в случае реализации восточного вектора ее интеграции и вхождения в Таможенный союз, примером чего может служить Республика Беларусь. Для объективной сопоставимости

прогноз поголовья свиней в Белоруссии выполнен, начиная с того же 2004 года, что и для Венгрии и Литвы. Он показывает, что за тот же промежуток времени с 2004 по 2011 гг. поголовье свиней в Белоруссии увеличилось на 580 тыс. голов или 17 % и после ее вхождения в таможенный союз оно по-прежнему росло и за 2 года увеличилось еще на 200 тыс. голов (5 %).

Российская Федерация, вступив в ВТО, уделила должное внимание стабилизации функционирования своего агропромышленного комплекса и приняла «Государственную программу развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия на 2013 - 2020 годы», выделив на ее реализацию 1,5 трлн. руб. из федерального бюджета и предусмотрев дополнительное выделение примерно такой же суммы из бюджетов субъектов Российской Федерации. Европейский Союз, глубоко погрузившись в пучину финансового кризиса, увеличил задолженность бюджетов практически всех своих членов на 1 трлн. евро за счет дополнительной эмиссии и провел секвестр бюджета на 2013-2020 гг. на 50 млрд. евро.

Это, безусловно, уже коснулось и окажет свое негативное влияние в дальнейшем на уровень и структуру развития сельского хозяйства государств-членов ЕС. В частности, в результате долгой борьбы с развивающимися странами-экспортерами сахара-сырца полностью отменены субсидии на выращивание сахарной свеклы, сокращены субсидии на производство молока и биодизеля. По-видимому, в проработке находится и ряд других негативных изменений.

Я уже не говорю о том, что уровень закредитованности всех государств-членов ЕС близок к критическому уровню и во многих случаях превышает объем годового ВВП.

В то же время, государства-члены Таможенного союза имеют очень скромный уровень кредиторской задолженности, и при этом в структуре она в значительной степени аналогична японской, то есть заимствования произведены на внутреннем рынке, а созданный в Таможенном союзе резервный фонд в 5,5 млрд долл до настоящего времени в значительной мере не использован, что позволяет вслед за Арменией и Белоруссией планировать получение льготного кредита и Украине в случае ее вступления в Таможенный союз.

При оценке рассматриваемых альтернатив интеграции нельзя абстрагироваться от решения проблемы занятости и безработицы в сельской местности. При этом надо иметь в виду, что на территории Европейского Союза средний уровень безработицы превышает 10%, превышая в южно-европейских государствах 20%, а среди молодежи – 24%. Не удивительно, что основным направлением эмиграции европейских безработных становится трансатлантический путь в Латинскую и Северную Америку.

В этих условиях руководство Европейского Союза предпринимает все усилия по созданию препятствий на пути к эмиграции с территорий новых членов ЕС на территорию государств-основателей. Так, введены ограничения на эмиграцию из вновь вступивших в ЕС стран в благополучные государства, в частности, в Англию. В настоящее время это ощущает население Болгарии и Румынии, и я опасюсь, что такая мера может не миновать и жителей Укра-

ины в случае ее будущего присоединения к ЕС.

Таким образом, реализация восточного вектора региональной интеграции позволит Украине:

- ✓ существенно расширить экспортный рынок для украинского АПК, включая молочную и плодоовощную продукцию, мясо птицы и свинины, кондитерские изделия, алкоголь и др.;

- ✓ по аналогии с государствами ЕС перейти на реализацию согласованной экспортной политики на рынке зерна, семян подсолнечника и других видов продукции, что может обеспечить повышение поступления от экспорта на одном только рынке зерна на 10-15% за счет повышения цен реализации;

- ✓ реализовать инвестиционную привлекательность за счет казахских и российских прямых инвестиций;

- ✓ снизить стоимость энергоносителей и уменьшить издержки, что приведет к росту конкурентоспособности украинской продукции как на рынке ТС, так и на рынках третьих стран.

Кстати, Украина уже предпринимает попытки тесного сотрудничества в рамках Таможенного союза. Как известно, 29 мая в Астане Решением Высшего Евразийского экономического совета на уровне Президентов стран Таможенного союза и Единого экономического пространства был одобрен Меморандум, в соответствии с которым украинские представители имеют право присутствовать на открытых заседаниях Высшего Евразийского экономического совета, Совета Евразийской экономической комиссии (ЕЭК) и Коллегии ЕЭК на основании соответствующих приглашений с получением в дальнейшем права статуса наблюдателя в Едином экономическом пространстве.

Не следует исключать, что в случае реализации западного вектора перед Украиной могут быть поставлены условия по сокращению квоты на производство и экспорт зерна и других видов сельскохозяйственной продукции, традиционных для Украины;

Уважаемые коллеги! Конечно, выбор вектора интеграции был и остается за Украиной. К сожалению, нужно считаться с тем, что время работает не в нашу с вами пользу в сфере развития наших агрокомплексов и улучшению благосостояния наших народов.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

Н.В. ПАРАХИН

*д.с.-х.н., зав. кафедрой растениеводства
Орловского государственного
аграрного университета, академик РАСХН*

С.Н. ПЕТРОВА

*д.с.-х.н., доцент каф. растениеводства
Орловского государственного
аграрного университета*

Россия поставила амбициозные планы: выйти на мировой рынок экспорта сельскохозяйственной продукции. В последние годы наши аграрники реализовывали эту задачу по экспорту зерна, сокращению импорта мяса птицы. Это свидетельствует о нашем стремлении на равных конкурировать с другими странами и максимально использовать возможности мирового рынка.

К сожалению, нам не удалось обеспечить устойчивость производства сельскохозяйственной продукции. За последние 10 лет производство зерна изменялось с 61 млн. тонн до 97 млн. тонн. При таких колебаниях невозможно рассчитывать на выполнение обязательств по международным контрактам и, самое главное – обеспечивать внутренние потребности в отечественных продуктах питания, изыскивать ресурсы на расширенное воспроизводство сельхозпредприятий.

К сожалению, Россия остается крупным импортером мясной (на 7 млрд. \$) и молочной продукции (на 1,9 млрд. \$).

Конечно, нужно иметь в виду, что разумная доля импорта, по мнению акад. Ушачева (2013 г.), является не только допустимой, но и желательной, поскольку это позволяет поддерживать конкуренцию и расширяет ассортимент на внутреннем рынке. При нарушении этого предела импорт агрессивно вытесняет отечественные продовольственные товары.

Устойчивое присутствие на рынке определяют цена и качество продукции. Таким образом, земледелие и растениеводство не только остаются определяющими отраслями, но и приобретают особую значимость.

Главным локомотивом развития сельскохозяйственного производства в настоящее время остается интенсификация. Использование техногенных факторов, которые позволяют развивать производство на основе широкого применения ресурсных методов: энергетических и горюче-смазочных материалов, минеральных удобрений, средств защиты растений. Это в значительной мере дает возможность повышать производительность труда, урожайность. Но это затратный путь, и, если мы ставим перед собой задачу получить большой урожай за счет повышения высокого уровня применения минеральных удобрений, особенно в засуху, это может быть и проигрышный вариант (Жученко, 2004 г.). Прежде всего, потому, что он ведет к повышению себестои-

мости и увеличению затрат. В целом, в мире сейчас происходит увеличение производства сельскохозяйственных продуктов именно за счет этих факторов (рис. 1).

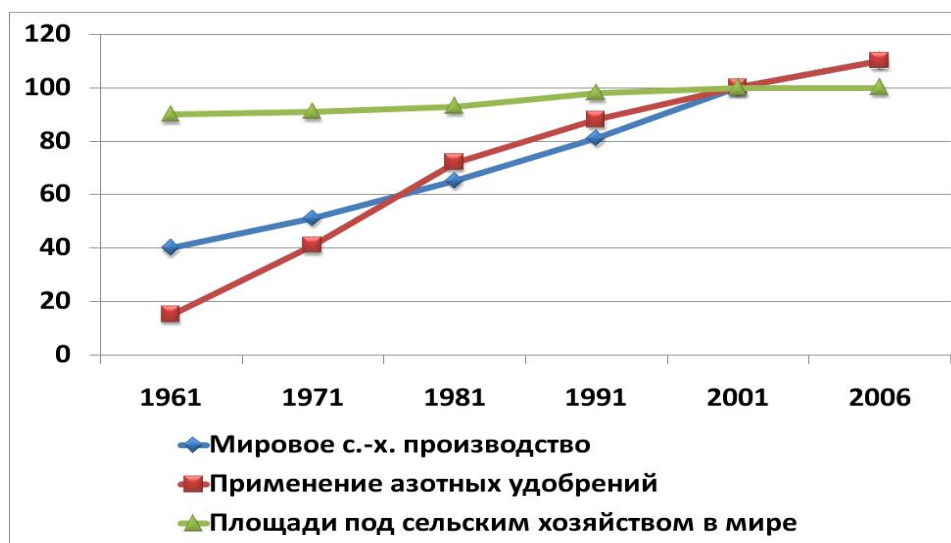

Рис. 1 Показатели мирового сельскохозяйственного производства, применение азотных удобрений и площади под сельским хозяйством (ФАО, 2011)

Сильно изменилась ситуация и на рынке: резко выросли цены на энергоресурсы в т.ч. и на удобрения. В итоге резко повышается себестоимость продукции. Почти в 1,5-2 раза произошло увеличение цен на энергоресурсы. Но сельхозпроизводители принимают практические меры, чтобы снизить расходы энергоресурсов на 1 гектар посевной площади (рис. 2).

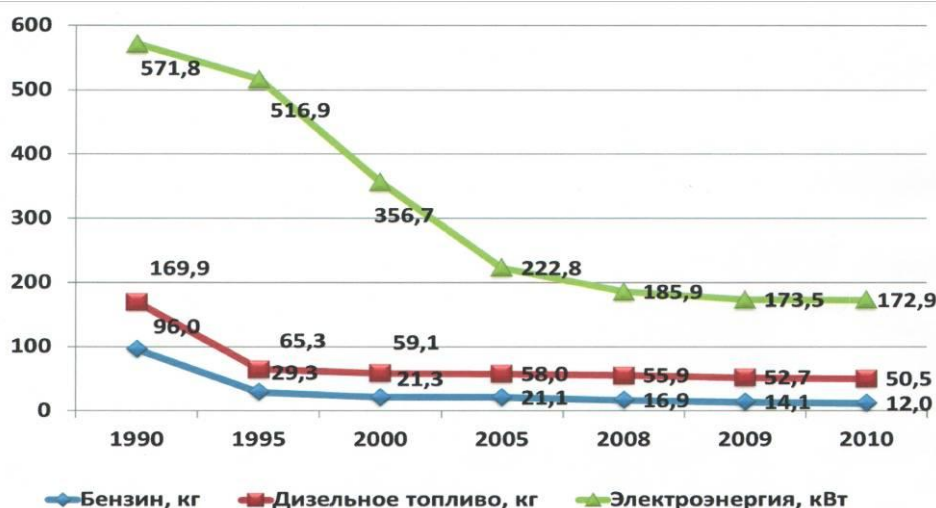

Рис. 2 Удельный расход энергоресурсов на 1 га посевной площади в сельскохозяйственных предприятиях Российской Федерации

В этой связи они могут и имеют право рассчитывать на соответствующие льготы. Но на деле происходит наоборот – ножницы между производством продукции и закупкой дизельного топлива с каждым годом увеличиваются (рис. 3).

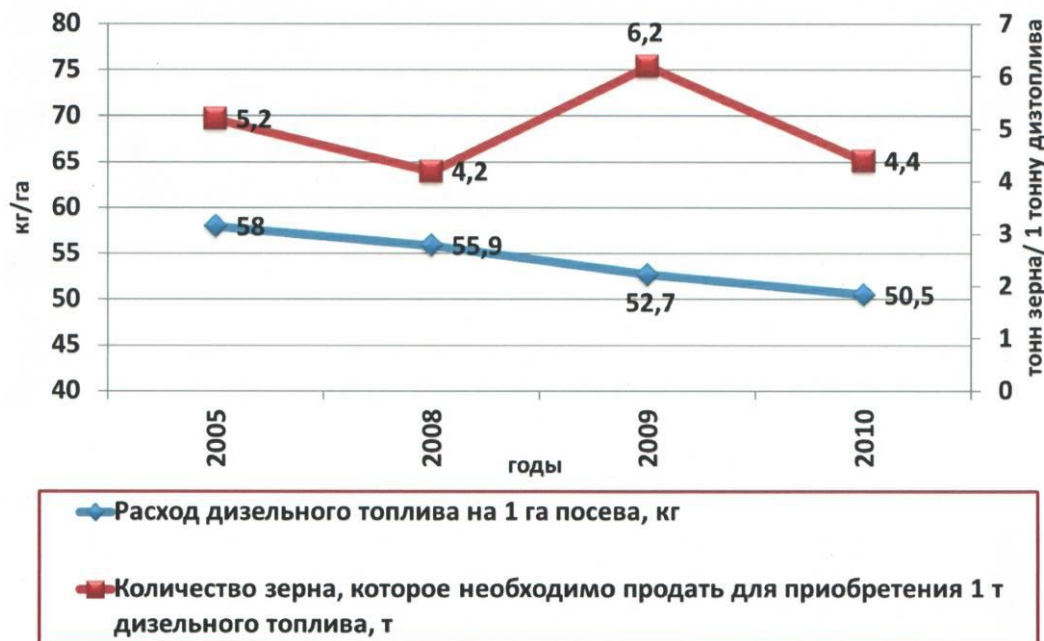

Рис. 3 Удельный расход топлива и соотношение цен на горючее и зерно в Российской Федерации

Использование техногенных факторов в значительной степени приводит к ухудшению состояния самой почвы – величайшего богатства человечества и самой Природы. Плодородие почв падает. Баланс гумуса и общего азота стал отрицательным, а в 1990 году был + 7. На сегодняшний день происходит резкое увеличение кислых почв (76 %). За последние годы перестали проводиться самые необходимые мероприятия по поддержанию плодородия почвы. Кислые почвы - являются катастрофой, снижают урожайность, ухудшают качество и сводят на нет усилия крестьян (рис. 4).

Рис. 4 Развитие болезней при повышении кислотности почв

Современные технологии позволяют получать с 1 га по 50-60 т сахарной свеклы, картофеля. Значительная часть урожая погибает из-за болезней, это, кстати, характерно не только для Орловской области, но для многих регионов России.

Во многих странах стремятся эффективно использовать каждый гек-

тар, чтобы произвести на нем сельскохозяйственную продукцию. Причем не обязательно только хлеб и мясо. Совсем недавно мы не могли даже предположить, что возможно использование биологического топлива. Но сегодня уже в мире 100 миллиардов литров биотоплива производится. Почему? Потому что меняется психология людей. Многие хотят не только питаться экологически чистой продукцией и быть здоровым, но и ездить на экологически чистых автомобилях. В мире происходит увеличение обрабатываемых площадей, тогда как в России с 1990 года площадь пашни сократилась на 30 млн. га. Просим дополнительные ресурсы, и в то же время неэффективно используем то, что дала нам природа (рис. 5).

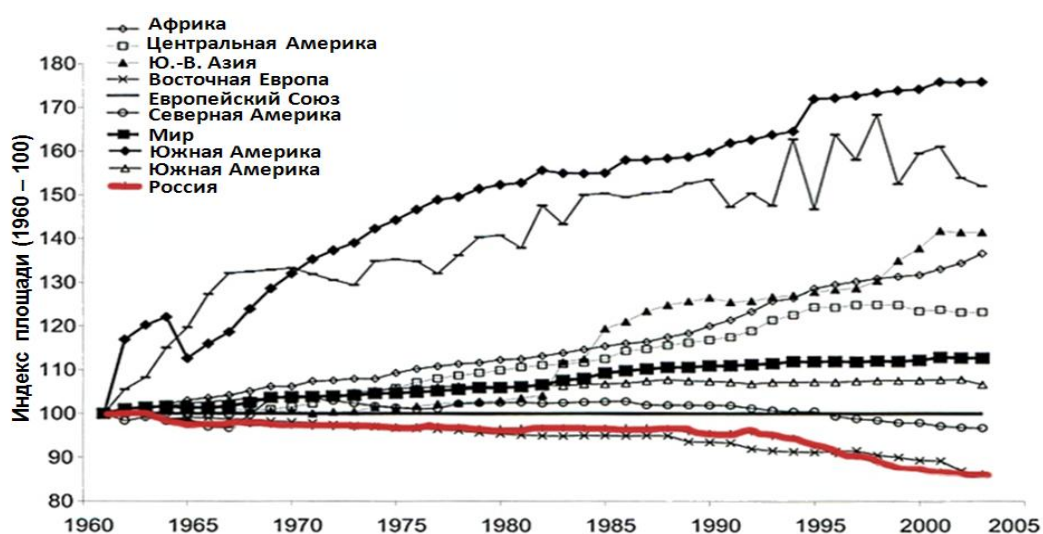

Рис. 5 Изменения в использовании пахотных и постоянно возделываемых земель на протяжении последних четырех десятилетий (Bindraban at al., 2009; ФАО, 2007, 2011)

Из-за техногенных факторов сильно увеличилась пестицидная нагрузка. Сегодня мы достигли гербицидной ямы, а в странах используемых в больших количествах средства защиты растений наличие пестицидов в овощах и фруктах находится в таком количестве, что можно говорить о Чернобыльской катастрофе в продуктах питания (рис. 6).

Рис. 6 Пестицидная нагрузка

В этой связи огромная роль принадлежит севообороту – настоящему

каркасу земледелия и с точки зрения плодородия, и с точки зрения устойчивости. Создавая научно-обоснованную структуру посевных площадей, мы значительно повышаем продуктивность полей, качество продукции, улучшаем санитарное состояние полей. Это как раз не затратные ресурсы, а наоборот – ресурсы, обеспечивающие эффективность и земледелия и растениеводства.

Во многих регионах России, в том числе и на Орловщине, увеличилась доля зернобобовых культур, значительно расширились посевы соя. Ежегодно увеличиваются площади под рентабельными культурами: сахарной свеклой, гречихой, кукурузой на зерно, рапсом и другим. Структура посевных площадей становится выгодной и экономически эффективной. Опыт работы лучших аграрных предприятий области свидетельствует об огромных неиспользованных резервах. Например, после введения новой структуры посевных площадей в ООО “Дубовицкое”, в 2012 году обеспечили прибыль 120 млн. рублей, рентабельность составила 89 %. И самое важное достигли высокой производительности труда 40 тыс. рублей на 1 га.

При этом, конечно, нужно иметь ввиду, что не все культуры обеспечивать равную прибыль. Ранжирование культур по рентабельности показывает преимущества разных культур севооборота в зависимости от условий года. Так, в 2009-2010 гг. наиболее доходными были сахарная свекла, подсолнечник и картофель, а в 2012 – кукуруза на зерно (табл. 1).

Таблица 1

Ранжированный ряд распределения основных с.-х. культур по уровню рентабельности (убыточности), %

2009		2010		2011		2012	
Культура	%	Культура	%	Культура	%	Культура	%
Сахарная свекла	57	Подсолнечник	95	Гречиха	58	Кукуруза на зерно	98
Картофель	39	Сахарная свекла	70	Сахарная свекла	56	Подсолнечник	88
Подсолнечник	14	Гречиха	64	Кукуруза на зерно	48	Рапс	85
Рапс	14	Картофель	47	Рапс	36	Пшеница	48
Пшеница	7	Рапс	38	Подсолнечник	24	Гречиха	45

Но, применение орошения в ОАО “Орловская Нива” позволило повысить эффективность возделывания картофеля до 62 %.

Опыт развитых стран мира показывает, что если заниматься интенсификацией сельскохозяйственного производства только на основе техногенных факторов, увеличиваются не только затраты, но и ухудшаются экологическая обстановка, снижается качество продукции. Значительно падает качество се-

мян. Вот почему Королева Великобритании всячески поддерживает фермеров производящих экологически чистую продукцию и дотирует связанные с этим дополнительные издержки. Учитывая это, сейчас все больше применяются приемы биологической интенсификации земледелия, позволяющие максимально использовать возможности растений, почвы, не ухудшая при этом экологическое равновесие. Конечно, на первый план здесь выходят бобовые культуры, многолетние травы. Но комплексное решение этого вопроса можно обеспечить лишь при эффективном животноводстве – как основы биологизации земледелия. Поэтому надо шире использовать факторы биологической интенсификации.

Биологизация земледелия – это переход к адаптивно-ландшафтной системы земледелия, построенный на соблюдении законов природы, переход к новому, разумному и бережному хозяйствованию на земле:

- внедрение новых почво- и ресурсосберегающих технологий обработки почвы;
- разработка научно-обоснованных севооборотов с учетом эродированности почвы;
- широкое использование зернобобовых, сидеральных культур, многолетних бобовых трав;
- залужение эродированных почв или консервация отдельных участков для их естественного восстановления;
- увеличение доли органических удобрений;
- снижение кислотности почв и повышение их плодородия за счет использования природных (биологических) мелиорантов.

Комплексное использование всех этих и других приемов позволяет обеспечить не только эффективное земледелие, но и получать урожайность не истощая при этом почву. В Волгоградской области, например, разработали Программу биологизации земледелия, предусматривающую инвестирование более 3 млрд. руб., в т.ч. 2 млрд. руб. вложения бизнеса.

В растениеводстве практически не используется колоссальный потенциал живой фазы почвы. Стимуляция растительно-микробных взаимодействий является важной задачей биологического земледелия. По данным академика Тихоновича (2012) эффективность применения микробных препаратов на различных культурах составляет 20-45 %. Учеными кафедры растениеводства Орловского государственного аграрного университета (Петрова, 2011) проведены глубокие исследования растительно-микробных взаимодействий – как фактора биологизации. Установлено, что стимуляция растительно-микробных взаимодействий (РМВ) экономит 50-200 кг минеральных азотных удобрений, увеличивает содержание высококачественного белка в зерне на 0,5-3 %, снижает содержание нитратов в продукции. Последствие обработанных ризоторфином многолетних бобовых прослеживается 3-5 лет с прибавками урожая зерновых на 20-40 %.

Оптимизация РМВ позволяет значительно снижать затраты за счет экономии на внесении азотных удобрений (табл. 2).

Экономия материальных и энергетических ресурсов за счет симбиотической азотфиксации у бобовых культур (Петрова, 2011)

Культура	Экономия на внесении азотных удобрений, руб./га	Экономия энергии, ГДж/га
Горох посевной	1288...2070	3,0...3,9
Соя	2273...3519	8,3...11,2
Люпин узколистный	3196...3638	10,9...13,0
Козлятник восточный		12,8...25,7
Люцерна изменчивая		7,6...17,1
Клевер луговой		4,7...9,7

Решению этих вопросов способствуют современные технологии: с использованием минимально и No-Till обработок. Они дают возможность повышать содержание питательных веществ в почве, эффективнее использовать влагу, накапливать фосфор и калий, и снижать капиталовложения (снижая затраты на эксплуатацию машин, обработку почвы).

При такой технологии пожнивные остатки предшественников остаются на поверхности поля в виде мульчи и тем самым создают благоприятное влияние на биологические процессы в верхнем слое почвы. Этот метод экономически выгоден и оправдан в условиях рынка (рис. 7).

ПРЕИМУЩЕСТВА:

Повышение содержания влаги в почве.

Усиление почвозащитных свойств почвы.

Повышение содержания органического вещества, снижение темпов минерализации гумуса.

Накопление подвижного фосфора и обменного калия в верхнем слое (0-10 см) почвы при более активном разложении органики.

Снижение капиталовложений в сельхозтехнику на **39%**, потребности в мощности тракторов на **75%**, затрат труда на **80%**, расхода топлива на **84%**.

Снижение затрат на эксплуатацию трактора на **86%**, культивацию стерни на **100%**, обработку почвы и посев на **27%**.

НЕДОСТАТКИ:

Ухудшение фитосанитарного состояния посевов.

Уплотнение почвы.

Уменьшение запасов нитратного азота.

Увеличение пестицидной нагрузки на пашню.

Риск снижения урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивности севооборота.

Рис. 7. Преимущества и недостатки современных технологий (Черкасов, 2012; Рольф Дерпш, 2011; Тебрюгг и Бернсен, 1997)

К недостаткам их можно отнести ухудшение фитосанитарного состояния почв, уплотнение почв, усиление пестицидной нагрузки.

Однако, в целом, преимущества No-Till технологий приводят к повышению урожайности, увеличению количества обрабатываемых площадей и

увеличению производительности труда. В настоящее время в мире такие технологии применяются более чем на 100 млн. га.

Таким образом, снижение техногенной нагрузки на пашню за счет усиления использования биологических приемов приводит к снижению затрат, повышению качества продукции, улучшению экологической ситуации. Все это дает возможность повышать конкурентоспособность и завоевывать новые рынки.

Література

Жученко, А.А. Ресурсный потенциал производства зерна в России. “Издательство Агрорус”, М., 2004.

Петрова, С.Н. Ресурсосберегающая роль растительно-микробных взаимодействий в растениеводстве. Автореферат диссертации доктора с.-х. наук, Орел, 2011. 38 с.

Черкасов, Г.Н. и др. Теоретические основы формирования агротехнологической политики применения нулевых и поверхностных обработок почвы под зерновые культуры для модернизации земледелия. Курск: ГНУ ВНИИЗ И ЗПЭ РАСХН.

Ушацев, И.Г. Внутренние и внешние аспекты конкурентной способности продукции АПК в условиях региональной интеграции и глобализации. М., ВНИИЭСХ, 2013.

Derpsch, Rolf. A short History of No-till". NO- TILLAGE. Retrieved 26 March 2011.

Tebrügge, F. and Böhrnsen, A., 1997: Crop yields and economic aspects of no - tillage compared to plough tillage: Results of long - term soil tillage field experiments in Germany. In: Tebrügge and Böhrnsen 50 (Eds.): Experiences with the application of no - tillage crop production in the West – European countries. Proceedings of the EC - workshop IV, Boingneville, 12 - 14 May 1997: 25 - 43, 1997. Wiss. Fachverlag Dr. Fleck.

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА АГРАРНОГО РИНКІВ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ, КОН'ЮНКТУРА ТА ІНТЕГРАЦІЯ¹

В.О. ТОЧИЛІН

*д.е.н., професор, заслужений економіст України
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”*

Твердження про те, що на відміну від багатьох базових секторів та ринків України, її аграрний сектор розвивається досить високими темпами може сприйматися як вірне², але, водночас, і з великими застереженнями. Аграрний сектор та аграрні ринки є невід’ємною складовою економіки України, та у порівнянні з багатьма вітчизняними секторами і ринками, вони мають одну, дуже важливу для розвитку перевагу – довгострокову перспективу позитивної кон'юнктури як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Це пов'язано, по-перше, як з необхідністю вирішення продовольчої проблеми, як однієї з базових, по-друге, зі зростаючим платоспроможним попитом на продовольство у всьому світі, особливо в країнах, що розвиваються. У всьому іншому вітчизняний продовольчий ринок має ті ж проблеми розвитку, що й інші ринки реального сектора економіки України, та національний ринок в цілому.

Проблеми національного ринку мають системний характер. Вони насамперед виходять з недосконалості інституційного забезпечення, основне завдання якого – створення і підтримка сприятливого ринкового середовища та бізнесу. Зокрема: присутня нестабільність законодавства, наявність в ньому суперечностей, відсутність чітких державних гарантій захисту конкуренції та прав власності, недосконала система держзакупівель, несприятливі умови кредитування бізнесу, обтяжлива система податків, зборів і порядку їх адміністрування, корупція тощо.

Тому інституційні реформи повинні бути і в подальшому спрямовані на зменшення ризиків здійснення економічної діяльності та вдосконалення ринкових відносин, усунення перешкод для розвитку підприємництва, координальної зміни інвестиційного клімату, захисту внутрішнього ринку на умовах та нормах СОТ від експансій неякісного імпорту, особливо агропродовольства тощо.

Більшість вищеперерахованих недоліків, їх причин та напрямків реформування також відноситься до аграрного сектору та агропродовольчих ринків. Так відсутність чіткого законодавчого забезпечення ринку сільськогосподарських земель, нормативних актів захисту майнових прав селян – власників

¹ Публікацію підготовлено за матеріалами відомчої тематики по НДР «Вплив світової кон'юнктури та інтеграційних процесів на розвиток базових ринків України», № держреєстрації 0108U003637; див. також: Література [1, 2, 3].

² Навіть у період фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. сільське господарство демонструвало найкращі показники виробництва порівняно з іншими галузями. Так, у 2008 р. порівняно з 2007 р. зростання валової продукції становило 17,1%, а у 2009 р. порівняно з попереднім роком, хоча і спостерігалось зменшення на 1,8%, але це був найкращий показник серед усіх галузей економіки.

земельних паїв, стала однією з причин багаторічного мораторію на їх купівлю-продаж. Тому “без формування офіційного ринку земель сільськогосподарського призначення інституційна реформа у сільському господарстві України не може вважатися завершеною. Тіньовий земельний ринок, який активно поширюється в умовах дії мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, деформує структуру аграрного ринку, впливає на ефективність ринку, викликає негативні явища” [2, с. 307]. В цих умовах найбільш вірогідним сценарієм є перехід сільськогосподарської землі під контроль непрофільних компаній та фінансово-промислових груп³, а в умовах кризи, – до спекулятивних інвесторів. Вони стають найкрупнішими не тільки в Україні, але і у світі користувачами сільськогосподарської землі. Переважна їх кількість орієнтована на експорт сільськогосподарської продукції (сировинний експорт) та отримання “швидких” надприбутків, які акумулюють “керуючі компанії”, але які ніколи не отримують безпосередні сільгосптоваровиробники.

В той же час, безпосередні виробники сільгосппродукції, наприклад, пшениці, постійно недоодержують частину доходу від її реалізації через занижені внутрішні ціни порівняно зі світовими. За розрахунками виконавців вказаної нами НДР таке заниження за 2008-2010 рр. сумарно склало близько 18 млрд. грн. [1, с. 221].

Досить часто низькі внутрішні ціни на агропродовольчу продукцію розглядаються як важливий фактор забезпечення продовольчої безпеки. З таким твердженням також не можна погодитися повністю без зауважень. Природно, що кожна країна, незалежно від рівня розвитку, прагне гарантувати продовольчу безпеку власному населенню. Вважається, що країна знаходиться у стані продовольчої безпеки, якщо вона здатна забезпечити адекватне харчування всім громадянам за будь-яких умов, що очікуються. Механізми підтримки стану продовольчої безпеки у світі і у кожній країні постійно вдосконалюються. Державна підтримка продовольчої безпеки в розвинутих країнах має дві основні форми: субсидування найбільш вразливих верств населення, а також на підтримку фермерів⁴, але таким чином, щоб не спричинити викривлення ринкових цін. Тому суперечливою є економічна політика держави по заниженню внутрішніх цін порівняно з світовими. Крім того в Україні існує як соціально, так економічно несправедливий розподіл державної підтримки між різними сільгоспвиробниками: велика його частина спрямовується великим підприємствам, в той час, коли саме малі та середні підприємства, не тільки вносять звичайний вклад у формування продовольчих ресурсів та продовольчої безпеки держави, а і виконують велику соціальну функцію в сільській місцевості.

Недосконала інституційна структура, слабка захищеність як національного ринку в цілому, так і його аграрного сегменту, призводить до надмірного

³ В Україні позначилися основні напрями розвитку агрохолдингів, де інтеграторами (головними компаніями) виступають непрофільні суб'єкти галузей, переважно, промисловості, енергетики, фінансів і торгівлі ... Загалом в Україні нині функціонують 60-65 агрохолдингів із земельним банком в 3,5-4,0 млн. га землі ..., що підтверджує високу концентрацію земельних площ в агрохолдингах до 12-15 % орних земель України» [4, с. 231-234].

⁴ В умовах України на підтримку безпосередніх товаровиробників сільськогосподарської продукції.

впливу на його розвиток світової кон'юнктури.

Так з 1996 р. зовнішньоекономічна кон'юнктура перетворилася на основне джерело зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку України, що дало поштовх до початку системних змін. Основні серед них: зміна структури товарного виробництва на користь експорту сировини і напівфабрикатів, чутливість до шоків зовнішньоекономічної кон'юнктури. Вони звужують можливості внутрішнього ринку України до сталого і прискореного зростання. Виникли загрози для ендogenous розвитку. Після 2000 р. вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на розвиток внутрішнього ринку України був суперечливим. Зокрема, сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура з експорту традиційної вітчизняної продукції та здійснення запозичень на міжнародних фінансових і товарних ринках забезпечували динамічне зростання доходів і витрат резидентів внутрішнього ринку, збільшення на ньому сукупного попиту. В цілому, така зовнішньоекономічна кон'юнктура істотно обмежувала темпи зростання внутрішнього товарного виробництва, орієнтованого на задоволення потреб вітчизняних споживачів. На внутрішньому ринку України з 2006 року почалася спадна фаза хвилі циклічної кон'юнктури уповільнення зростання вітчизняного товарного виробництва, що робить його більш чутливим до негативних шоків зовнішньоекономічної кон'юнктури. Вплив нестійкої світової кон'юнктури і системних локальних криз в національній економіці, особливо в газовому секторі, було серйозно посилено впливом глобальної фінансової економічної кризи: негативні світові тенденції перетворилися на чинник зниження темпів економічного розвитку України [1, с. 57-63].

На національному ринку все більш посилюється вплив світових цін і «прив'язка» внутрішніх цін до світових, у тому числі і на продукцію вітчизняного виробництва, наприклад, агропродовольчі продукти⁵. Фактор світової ціни стає більш впливовим ніж співвідношення внутрішнього попиту і пропозиції на товари власного виробництва [1, с. 195].

Світова кон'юнктура в значній мірі впливає та формує міжгалузеву структуру виробництва в аграрному секторі України. Цей вплив посилюється негативними наслідками незавершеності аграрних реформ, недосконалої інституційної структури та форм власності на землю, недостатньої купівельної спроможності на внутрішньому ринку, орієнтації великих виробників на експорт зерна та олії. Все це в комплексі призвело до занепаду м'ясного тваринництва. Так, якщо виробництво олії перевищує внутрішні потреби більше ніж у 4 рази, а зерна майже у 1,5 разів, то м'яса і м'ясних продуктів не досягає, так званого, рівня внутрішнього забезпечення приблизно на 15 %. За 2008-2010 рр. до України в середньому за рік завозилось 455 тис. тон м'яса і м'ясної продукції, в тому числі свинини 150 тис. тон або 16 % від обсягу внутрішнього ринку, з них 65% – низькосортного м'яса. У 2011 р. цей імпорт дещо скоротився. Проте погіршилося сальдо зовнішньоторговельного балансу

⁵ За результатами опитувань, проведених Антимонопольним Комітетом України, конкуренцію вважають істотним фактором впливу на господарську діяльність лише від 25 до 49 відсотків керівників підприємств промисловості, будівництва, роздрібною торгівлі, транспорту та 12 відсотків керівників сільськогосподарських підприємств.

за готовими м'ясними продуктами [3, с. 69].

Виникла нагальна необхідність в заміщенні імпорту низькосортного м'яса та м'ясопродуктів вітчизняною якісною продукцією. Політика імпорто-заміщення для цієї групи товарів полягає в стимулюванні виробництва, модернізації та будівництва тваринницьких ферм. Пріоритетною повинна стати програма відродження скотарства [5], цілі якої можуть бути досягнуті за умов державної підтримки за допомогою бюджетних програм “зеленої скриньки” – інвестиційна фінансова допомога на структурну перебудову аграрного бізнесу, регіональна допомога виробникам у регіонах з несприятливими природно-кліматичними умовами, та бюджетних коштів “жовтої скриньки”, відповідно до зобов'язань до СОТ, для стимулювання збільшення поголів'я ВРХ та виробництва м'яса і молока. Зростання товарного виробництва, орієнтованого перш за все на внутрішній ринок, – шлях до ендogenous економічного розвитку, який є вагомим важелем протидії шокам світової кон'юнктури.

Досить впевнено можна стверджувати, що на тенденції світової кон'юнктури для вітчизняних товарів впливають інтеграційні процеси, в яких бере участь Україна. Вступ до СОТ⁶, потенціал зон вільної торгівлі та регіональних торгових об'єднань істотно впливають на структуру національного ринку в цілому і окремих базових ринків України. При цьому для певних груп товаро-виробників кон'юнктура поліпшується, для інших – погіршується, тому оцінку впливу кон'юнктурних змін та інтеграційних процесів можна вважати одним з актуальних напрямів української економічної науки.

Приєднання України до СОТ – це безумовно завершення важливого етапу інтеграції країни у світову торговельну систему і означає, що фактично країна придбала новий статус у системі світових господарських зв'язків. Разом з тим такий статус зобов'язує Україну будувати свою торговельну політику на основі міжнародно-визначених норм і правил і, одночасно, користуватися тими можливостями, які випливають із членства у СОТ. Україна як член СОТ вибудовує свої торгово-економічні відносини на базі наступних основних принципів: недискримінації, що передбачає поширення режиму найбільшого сприяння для всіх країн - торговельних партнерів членів СОТ; справедливих умов конкуренції на основі єдиних фіскальних правил для вітчизняних та імпортованих товарів; заборону демпінгу; нейтралізації імпортованих субсидій; гармонізації методів розрахунку митної вартості товарів; недопущення обмежень імпорту; прийняття відповідних заходів щодо країн, які не дотримуються правил СОТ⁷.

Проте варто реалістично оцінювати природу проблем і викликів, обумовлених інтеграцією економіки країни у світове господарство, і труднощів пристосування економіки до вимог СОТ. Це пояснюється тим, що членство

⁶ У травні 2008 р. Україна стала повноправним членом Світової організації торгівлі (СОТ).

⁷ Вступ в 2012 р. одного з основних торговельних партнерів України - Російської Федерації до СОТ знаменує початок нових інституційних норм торговельних відносин між двома країнами. У результаті для нашої країни інституційні принципи СОТ стають всеохоплюючими у світовій торгівлі і, отже, всіх її основних торговельних партнерів.

України в СОТ неоднозначно впливає на розвиток різних секторів національної економіки. Зокрема, виникають такі проблеми:

- вступ до СОТ напряду не сприяв підвищенню ефективності функціонування національного ринку і посиленню його впливу на темпи економічного зростання України;

- виникають нові загрози з боку імпортерів при збільшенні ступеня відкритості внутрішнього ринку;

- залишається загроза зниження ефективності функціонування внутрішнього ринку та посилення сировинної спрямованості національного експорту [1, с. 8].

Література

1. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція / за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.

2. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз: [Монографія] / За ред. д.е.н., проф. В.О. Точиліна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – С. 307.

3. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) / [за ред. чл.-кор. НАНУ А.І. Даниленка; д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна]; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2013. – С. 344.

4. Апопій В.В. Торговельна інфраструктура агропродовольчого ринку України: монографія / [В.В. Апопій, О.І. Шалева, І.А. Лопашук, Р.С. Федішин; за ред. проф. В.В.Апопія. – Львів: “Новий Світ – 2000”, 2013. – 316 с.

5. Постанова “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” від 19.09.2007 р. № 1158. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ВИНОГРАДАРСТВА ТА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЇЇ ПРОДУКЦІЇ

В.В. ВЛАСОВ

д. с.-г. н., член-кореспондент НААН України, директор

Н.А. МУЛЮКІНА

д. с.-г. н., заступник директора з наукової роботи

Л.П. ГІНГІН

с. н. с., відділу НД з Пів та Мі

Національний науковий центр

“Інститут виноградарства і виноробства

ім. В.Є. Таїрова”

На даному етапі в будь-якій країні інноваційному розвитку приділяється значна увага. В Україні це питання є навіть більш актуальним, ніж у розвинених країнах.

Взагалі в економіці України такі поняття як інновації, інноваційний бізнес, інноваційна політика з'явилися порівняно з іншими розвинутими країнами досить пізно, на етапі формування ринкових відносин.

У зв'язку з Європейським вибором виникає необхідність адаптації та набуття впевненості у висококонкурентному технологічному середовищі, тому нашій державі потрібно підтримувати інноваційну модель розвитку, щоб стати членом Європейського Союзу. Водночас досягнення високих результатів неможливе без використання наукових розробок, їх реалізації та застосування при випуску нових виробів.

Необхідність інноваційного розвитку аграрного сектору економіки визначається не лише державними потребами в забезпеченні продовольчої безпеки, а й сучасними тенденціями до виробництва конкурентоспроможної продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості. При цьому важливе соціально-економічне значення виноградарства зумовлене винятковою продовольчою та лікувальною цінністю продукції.

Потенціал розвитку виноградарської галузі в Україні визначається сприятливими природно-кліматичними умовами, забезпеченістю провідними технологіями та наявністю трудових ресурсів. Стан галузі істотно впливає на рівень соціально-економічного розвитку регіону, зайнятість сільського населення, його добробут та надходження коштів до місцевих і державних бюджетів. Проте, впродовж останніх десятиліть стан галузі виноградарства складний, існує ряд проблем, які потребують вирішення як на державному так і на місцевому рівнях. Проблеми обумовлені і зміною форм власності і господарювання, і недосконалістю нормативно-законодавчої бази і недотриманням цієї бази, і низкою економічних негараздів сьогодення.

Тому нарощування темпів виробництва та подальша стабілізація галузі виноградарства неможливі без впровадження наукових розробок і виваженої стратегії інноваційного розвитку.

Виноградарська галузь забезпечена потужним науковим потенціалом, якому під силу здійснювати наукове забезпечення виробництва конкурентоспроможної вітчизняної продукції.

Як одна з провідних установ НААН України, ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова” вирішує наукові проблеми в наступних пріоритетних напрямках виноградарства і виноробства: наукове обґрунтування перспективного розвитку виноградарства і виноробства України на основі детальної оцінки ампелоекологічних ресурсів; переведення виноградного розсадництва України на сертифіковану основу; покращення сортименту і підвищення генетичного потенціалу сортів і клонів винограду з високими адаптивними якостями для виробництва конкурентоспроможної винопродукції; розробка і впровадження енерго- та ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій вирощування винограду та виноградних саджанців; розробка і впровадження нового покоління машин для виноградарства і виноградного розсадництва; визначення напрямків використання винограду сортів та клонів, адаптованих для вирощування в Україні, з метою підвищення якості кінцевої винопродукції; розробка нових марок вин з сортів винограду селекції ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова”; розробка, оптимізація та використання методів біо- і ДНК-технологій, в тому числі дослідження молекулярно-генетичного поліморфізму винограду.

До творчого доробку інституту відносяться методологія складання кадастру виноградних насаджень, технологія виробництва сертифікованого садивного матеріалу на клоновій безвірусній основі та конвеєр столових сортів винограду.

Такий системний науковий підхід визначає раціональну стратегію розвитку виноградарства та виноробства України на далеку перспективу, дає можливість країні впевнено просуватися шляхом європейської та світової інтеграції, бути рівноцінним партнером і конкурентоспроможною країною.

З метою проведення наукових досліджень, апробації та впровадження наукових розробок у виробництво Інститут має власну мережу: ДП ДГ “Таїровське”, Овідіопольського району Одеської області та ДП ДГ ім. О.В. Суворова Болградського району Одеської області.

В системі Національної академії аграрних наук України ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова” є координатором науково-технічної програми “Виноградарство”, яка передбачає проведення наукових досліджень з питань генетики, селекції та молекулярної генетики, екології та агрокліматології, біохімії та фізіології виноградної рослини, розробки ДНК-технологій в галузі виноградарства, а також вирішення ряду теоретичних та прикладних проблем фітопатології.

ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова” створено ряд інноваційних розробок, які сприяють успішному розвитку галузі виноградарства України.

Передумовою для сталого розвитку галузі виноградарства є проведення великомасштабного ампелоекологічного районування територій з подальшою розробкою рекомендацій щодо розміщення виноградників на сортовому рівні.

Проведені в ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова” ампелоекологічні дослідження дозволили розробити підходи та методологію загальної оцінки ампелоеколо-

гічних ресурсів, які реалізовані на прикладі території Північного Причорномор'я. Заключною частиною цих досліджень стало комплексне регіональне екологічне районування Північного Причорномор'я, де розташовано 2/3 усіх виноградних насаджень України, за яким виділено 12 мезорайонів. Для кожного із мезорайонів запропоновано розміщення сучасного і перспективного сортименту винограду, які відповідають за своїми біологічними вимогами екологічним умовам визначених районів.

Розроблено методичні основи складання кадастру виноградних насаджень, в яких обґрунтовано необхідність врахування екологічних умов територій, ідентифікації кожної земельної ділянки на місцевості з визначенням її геодезичних координат та складання екологічного паспорту цих територій. Схема кадастру виноградників відображена на рис. 1.

Рис. 1 Схема кадастру виноградників

У 2012 році співробітники інституту успішно почали роботи по складанню сучасного кадастру виноградників з урахуванням екологічних умов. Ці дослідження були виконані в чотирьох районах Одеської області на загальній площі близько 11,7 тис. га (табл. 1). Після закінчення робіт для усіх ділянок будуть складатися паспорти виноградників з повним переліком показників екологічних умов, характеристики виноградників, кількості і якості отриманої з них продукції. Уся ця інформація відобразатиметься в електронній базі даних кадастру виноградників і у будь-який момент буде доступна для перегляду і обробки, за прикладом виноградарських країн об'єднаної Європи.

ННЦ "ІВіВім.В.Є. Таїрова" здійснює значний внесок у створення нових високоадаптивних, стабільно продуктивних, високоякісних і високотехнологічних сортів винограду. Так, селекціонерами Інституту виведено понад 100 сортів винограду різного напрямку використання, з яких внесено до Державного реєстру сортів рослин України – 31 (21 – столовий, 9 технічних та 1 підщепний). Загальна площа насаджень винограду сортів селекції ННЦ "ІВі-

Вім.В.Є. Таїрова” в Україні на сьогодні більше 10 тис. га. Практичні результати останнього десятиліття відображені в поповненні Реєстру 12-ма новими сортами, серед яких технічні – Загрей, Ароматний, столові – Комета, Таїр, Загадка, Флора та ін., підщепний – Добриня.

Таблиця 1

Перший етап розробки кадастру виноградників на основі ампелоекологічної оцінки території

Територія згідно адміністративного поділу	Територія місцевих рад	Кількість господарств	Площа виноградників, тис. га	Виноградарський район
Арцизький район	7 сільських та 1 міської ради	15	1,2	Дунайсько-Дністровський центральний
Болградський район	15 сільських і 1 міської ради	45	4,4	Південні відроги Тигецької височини
Овідіопольський район	10 сільських і 3 селищних рад	20	2,0	Дністровсько-Хаджибейський
Тарутинський район	18 сільських та 3 селищних рад	37	4,1	Південні відроги Центрально-Молдавської височини
Всього	58	117	11,7	

Слід зазначити, що використання столових сортів Інституту, таких як Аркадія, Флора, Оригінал, Загадка, Кобзар, Таїр, Комета та ряду інших дозволяє отримувати екологічно чистий свіжий виноград, який відповідає міжнародним вимогам до дієтичного та дитячого харчування. З винограду технічних сортів Мускат одеський, Рубін таїровський, Сухолиманський білий, Загрей та ін. отримують високоякісні ароматні соки та вина. Таким чином, впровадження вищезазначених сортів дає змогу знизити затрати на вирощування до 30 %, врожай свіжого винограду вважається екологічно чистим.

Доказом затребуваності інноваційних розробок Інституту є той факт, що ряд сортів винограду селекції Інституту з успіхом культивуються в Росії, Молдові та Європі.

За останні роки селекціонерами інституту отримані нові столові форми винограду, такі як: Ланжерон, Одісей, Янтар таїровський, Подарунок селекціонера, Заграва, Оригінал білий. Ці форми є новим селекційним поколінням, вони відрізняються підвищеною морозо-зимостійкістю, а також груповою

стійкістю на фоні 2-х обприскувань проти основних грибних хвороб. Вони мають великі грона та ягоди, різноманітну форму та забарвлення ягід, високі смакові якості. Зазначені форми можуть стати основою різних регіональних сортиментів, як на півдні, так і в центральних районах степової зони.

Перспективним і надзвичайно важливим в економічному плані є розвиток ринку столового винограду. Нині в нашій країні для споживання у свіжому вигляді винограду вирощується в 10 - 12 разів менше рекомендованої річної фізіологічної норми. Зрозуміло, що скорочення власного виробництва столового винограду призвело до зростання імпорту, за рахунок якого нині формується близько 65 % обсягу пропозицій. За даними Держкомстату, імпорт столового винограду збільшився з 7,4 тис.т в 2000 році майже до 55 тис.т останніми роками, або в 7 разів і ця тенденція зберігається. І це в той час, коли Україна має реальні можливості не лише повністю задовольнити власні потреби в столовому винограді, але й експортувати його на міжнародний ринок.

Для забезпечення населення свіжим виноградом селекціонери ННЦ "ІВі-Вім.В.Є.Таїрова" створили більш адаптовані до умов культивування, більш холодо- і морозостійкі сорти столового винограду: в державному Реєстрі таких сортів 19 та 2 універсальні. Нові столові сорти винограду селекції інституту здатні витримувати морози до -24°C без значних ушкоджень. Різноманітність столового сортименту та використання нових сортів дозволяють створити конвеєр виробництва і споживання столового винограду у свіжому вигляді впродовж п'яти-восьми місяців. Це високоефективна галузь виноградарства - розрахунки дають від 200 до 300 % рентабельності, особливо при вирощуванні великоягідних стійких сортів раннього або пізнього термінів досягання.

Концепція сучасного конвеєру побудована на основі сортів міжвидового походження і його поєднання з європейськими сортами, які адаптовані до умов районів. Провідне місце серед них займають сорти дуже раннього та раннього термінів дозрівання, а також пізнього, що збільшують період споживання. До першої групи відносяться сорти з продуктивним періодом від 90 до 130 днів: Кардишак, Айваз, Флора, Мускат жемчужний, Аркадія, Восторг, Кодрянка та ін. Група сортів середнього періоду дозрівання (132-140 днів) нечисленна та включає сорти Оригінал, Восток, Смена, Ланка, Одеський сувенір та перспективний сорт Ланжерон. Група сортів середньопізнього та пізнього термінів дозрівання представлена сортами Загадка, Таїр, Італія, Карабурну, Молдова, Комета та перспективними сортами Заграва та Вересень. Всі вищезазначені сорти винограду мають високу продуктивність, відрізняються гарним виглядом грона і одночасним дозріванням ягід, виділяються оригінальною формою ягід, м'яккою м'якоттю, гармонійним смаком і високою товарністю.

Конвеєр може містити різну кількість сортів, але для підвищення ефективності та рентабельності обов'язкова наявність груп різних термінів дозрівання (від 2 до 4 сортів). Селекціонерами рекомендоване наступне співвідношення (у %) сортів різних термінів дозрівання: дуже ранні – 22 %, ранні – 22 %, середні – 17 %, середнь-пізні – 17 % і пізні – 22 %.

Інтенсивний розвиток виноградарства неможливий без чіткого налаго-

дження системи розсадництва на науковій основі.

Реконструкція виноградників і закладка нових насаджень в сучасних умовах у виноградарських країнах світу припускає використання тільки сертифікованого садивного матеріалу, що має клонове походження і є вільним від вірусних інфекцій. ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» було розроблено систему виробництва сертифікованого садивного матеріалу винограду в Україні (рис. 2).

Рис. 2 Система виробництва сертифікованого садивного матеріалу винограду в Україні (розробник ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»)

Єдиною структурою в Україні, яка може забезпечити вітчизняне розсадництво вихідним клоновим матеріалом і здійснювати науковий супровід усіх технологічних етапів виробництва сертифікованого садивного матеріалу є Центр клонової селекції Національного наукового центру "Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є.Таїрова" (рис. 3).

За останні роки співробітниками Центру виділено і вивчено 98 клонів 45 сортів винограду. Виконана їх перевірка на наявність шкідливої вірусної (за правилами ЄС) та бактеріальної інфекції. Зусиллями Центру в провідних виноградних розсадниках України закладені базові маточники щеп і підщеп загальною площею близько 100 га, розпочато вирощування вітчизняних сертифікованих саджанців.

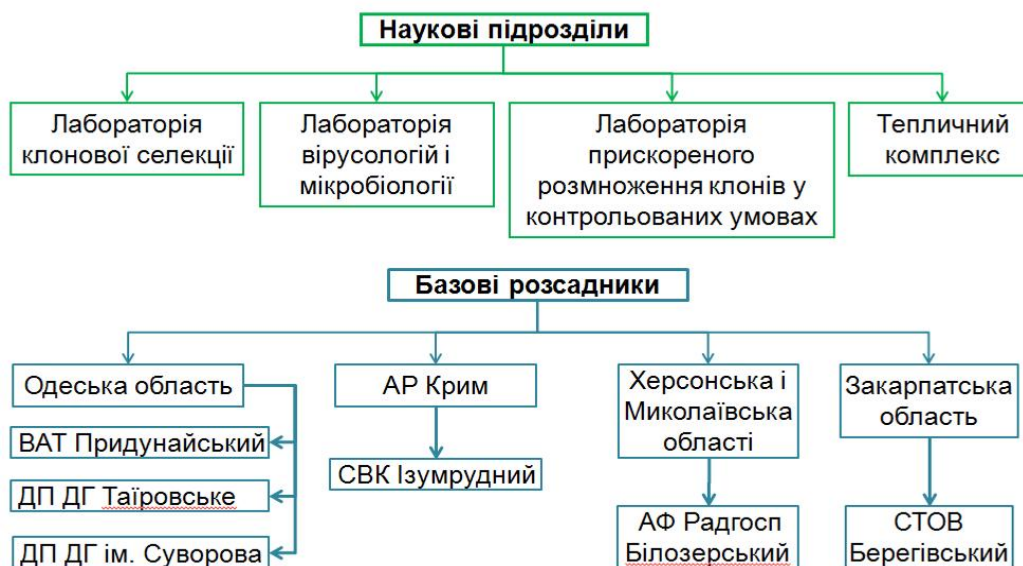

Рис. 3 Структура Центру клонової селекції ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»

В рамках вдосконалення нормативної бази виноградарства розроблений та діє Національний стандарт 4390:2005 “Саджанці винограду та чубуки виноградної лози”, в основу якого покладені міжнародні вимоги до садивного матеріалу. Підготовлений ДСТУ “Виноград. Класифікація маточних насаджень і садивного матеріалу винограду” і “Технологія виробництва садивного матеріалу високих селекційних категорій”. Нині ННЦ “ІВіВ ім. В.Є. Таїрова” спільно з Інститутом експертизи сортів рослин веде активну роботу щодо законодавчого визначення правового статусу клонів сортів винограду.

Важливою складовою збільшення ефективності виноградарства є інноваційні технології, впровадження яких у виробництво є першочерговим завданням вчених. Однією з найбільш важливих технологій для виноградарства півдня України є зрошування виноградників. Водоспоживання плодоносних насаджень винограду у багатьох регіонах виноградарства забезпечується природними опадами на 45-53 %. В інституті розроблені відповідні технології для підтримки оптимального режиму вологості ґрунту при економному витрачанні води. Реально отримані результати переконливо свідчать про високу економічну ефективність технологій вирощування винограду при зрошуванні і понесені витрати окупляться за декілька років.

Розглядаючи це питання через призму капітальних вкладень, слід зазначити, що якщо нині вартість закладки 1 га виноградних насаджень коливається від 150 до 200 тис. грн., залежно від вартості садивного матеріалу (140 тис. грн./га за нормативами Мінагрополітики), то додаткові витрати по краплинному зрошуванню становлять до 20 тис. грн. на 1 га (17,7 тис.грн./га - за нормативами Мінагрополітики), тобто приблизно 10 %. Безумовна окупність витрат на краплинне зрошування за 5 - 6 років робить його вигідною стратегією розвитку виноградарства України.

Інститутом освоєно різні методи вирощування садивного матеріалу винограду, вільного від вірусів і хвороб. Весь заготовлений для виробництва саджанців клонів матеріал проходить контроль, починаючи з маточних насаджень винограду, де з виділених кущів-клонів відбирають матеріал для аналізів на бактеріальний рак і вірусну інфекцію, і у випадку її відсутності направляють на подальше розмноження або вибраковуюють. Для швидкого розмноження здорового садивного матеріалу використовується метод *in vitro*, який полягає у вирощуванні на агарових поживних середовищах апексів пагонів винограду в стерильних умовах, у спеціальному світлому та температурному режимах. Таким чином, дуже швидко можна розмножити та оздоровити будь-яку рослину, підбираючи спеціальні середовища і субстрати.

Великий практичний вклад у підвищення життєвих стандартів населення України вносять лабораторії контролю якості інституту Таїрова (лабораторія вірусології і мікробіології та хіміко-аналітична лабораторія відділу виноробства), які мають атестати акредитації відповідно до вимог ДСТУ ISO / IEC 17025:2006 (ISO/IEC 17025:2005) у галузях виявлення ГМО, фітопатогенів винограду та випробування винограду, вин, виноматеріалів і т.ін. Це регіональна лабораторія контролю якості продукції виноробства та лабораторія виявлення ГМО в продуктах харчування і рослинній сировині.

Інноваційний доробок Інституту Таїрова є підґрунтям планування розвитку галузі, тож не дивно, що саме Інститут є ініціатором розроблення програм розвитку галузі виноградарства та виноробства України різного рівня.

Ще у 2008 р. Інститут Таїрова очолив розробку Програми розвитку виноградарства та виноробства України, яка була затверджена спільним Наказом Мінагрополітики та УААН № 444/74 від 21.07.2008 р. Скореговані показники цієї програми стали підґрунтям відповідних регіональних програм, що розробляються Інститутом. У квітні 2013 р. сесією Одеської обласної ради було прийнято програму розвитку виноградарства та виноробства області до 2025 р.

Інститут взяв активну участь у розробці національної Програми “Плоди та овочі України – 2020”. Як розробник вітчизняної системи сертифікованого виноградного розсадництва України, Інститут створив Програму виробництва садивного матеріалу винограду категорії “сертифікований” до 2025 р., яку було схвалено науково-технічною радою Мінагрополітики України в 2012 р.

Таким чином, інноваційне забезпечення галузі виноградарства є досить потужним, враховуючи стратегічну важливість галузі для країни в цілому. Але слід привернути більшу увагу з боку державних органів влади щодо сприяння активному залученню інноваційних розробок до широкого освоєння, підтримки інформаційного забезпечення, протекціонізму та просування на міжнародних ринках. Необхідно стимулювання науковців до новаторських винаходів або вдосконалення існуючих рішень. Це дасть змогу галузі успішно розвиватися, створити умови для поліпшення інвестиційного клімату, піднести сільське господарство на гідний рівень.

КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Т.Г. БОНДАРЕНКО

*к.э.н., заместитель директора ГНУ ВНИИЭСХ,
зав. Отделом НТД в АПК*

Результаты научно-технической деятельности, правовая охрана, модернизация, модель управления РНТД, коммерциализация, инновация, сельскохозяйственное консультирование, рынок научной продукции.

Прежде чем рассмотреть вопрос коммерциализации результатов, полученных в научных организациях Россельхозакадемии, следует кратко остановиться на проблемах управления этими результатами в самих научных организациях.

Одной из важнейших задач совершенствования управления научными результатами является модернизация сложившейся модели управления системой сельскохозяйственной науки. В современных условиях управление сельскохозяйственной наукой – это, прежде всего, управление полученными ею знаниями и научными результатами на всех уровнях – начиная с научного сотрудника и заканчивая уровнем Россельхозакадемии.

Анализ хода модернизации научной деятельности свидетельствует, что многие возникающие проблемы не могут быть решены в рамках существующей парадигмы управления научными результатами. Возникает необходимость разработки такой концепции управления, которая позволяет рассматривать систему сельскохозяйственной науки не как совокупность изолированных групп исследовательских учреждений и вспомогательных производств с обособленными, негибкими программами исследований, а как целостную систему, способную концентрировать ресурсы в интересах удовлетворения разнообразных потребностей сельскохозяйственного производства с одной стороны, и обеспечивать развитие сельского хозяйства и ее социальной сферы – с другой.

В своем исследовании управления результатами НТД, мы предлагаем модель концепции управления в научных организациях результатами аграрной науки состоящую из трех блоков:

1. управление научными результатами, основанными на новых знаниях работников научной организации (управление научными результатами);
2. управление научными результатами, переданными научными работниками руководству научной организации для правовой охраны (управление правами на научный результат);
3. управление научной продукцией, предназначенной для использования в процессе обмена, распределения и потребления (управление коммерциализацией научной продукцией).

Разделение концепции управления на три указанных блока обусловлено

возможностью введения в научной организации более глубокого разделения труда, что по нашему мнению, будет способствовать повышению эффективности научной деятельности. Первый блок управления охватывает в основном структурные подразделения научной организации, ведущие научные исследования. Второй блок управления концентрируется в отделах, обслуживающих исследовательские подразделения: патентный, юридический, экономический и бухгалтерский отделы, с участием сотрудников исследовательских подразделений. Третий блок управления возлагается на отдел внедрения или инновационный центр с участием всех перечисленных выше подразделений.

Все три блока тесно взаимосвязаны, так как представляют собой трехступенчатый переход результатов научной деятельности аграрной науки от их получения до практического использования. Различия целевых установок обусловлены необходимостью решения задач не только использования научных результатов в процессе обмена и распределения, но их применение в процессе дальнейших исследований и разработок.

Сложившаяся практика управления подтверждает, что управление результатами нельзя рассматривать как совершенно изолированный процесс или программу, оно (управление), влияет на реализацию большинства стратегий управления и является неотъемлемой частью инфраструктуры научной организации. Поэтому если в научной организации действует, например, механизм учета результатов научно-технической деятельности, значит, все научные работники, участвующие в освоении управления результатами, должны соблюдать принципы уже действующего механизма.

За последние сорок лет в мире произошла полная переоценка ценностей, связанная с переходом от экономики, основанной на производстве, к экономике основанной на знаниях. В ходе этих изменений технологические возможности сбора данных намного опередили возможности человека усвоить столь большие объемы информации. Основное назначение систем управления результатами научной деятельности как раз и состоит в том, чтобы помогать научным организациям и их работникам своевременно готовиться к меняющимся нуждам потребителей за счет соответствующей сортировки всей массы поступающих научных результатов и выделения из них только тех сведений, которые действительно необходимы для принятия решения или для использования всех преимуществ от употребления вновь открывающихся возможностей научной организации.

Управление правами на научные результаты относится ко второму блоку концепции управления научными результатами аграрной науки. Управление правами осуществляется на этапе получения научной продукции. Здесь задействованы интеграционная и охранная функции управления. Данный блок управления достаточно важен, поскольку от него зависят будущие доходы научной организации и его функции рекомендуется осуществлять постоянно в течение года.

Научная организация, самостоятельно определяет формы и методы охраны результатов научной деятельности. Рассмотрение заявки авторов "ложится на плечи" патентного поверенного, как специалиста в области патент-

ного анализа и оформления охранных документов. Заключение патентного поверенного является основополагающим документом, на основании которого руководство научной организации принимает окончательное решение о начале процедур правовой охраны научного результата в определенной форме.

Юридическое оформление прав на научные результаты производится также патентным поверенным.

Научной организации также следует разработать методические и организационно-технические мероприятия, позволяющие обеспечить защиту исключительных прав. Для этого научная организация должна издать приказ, в котором обозначаются меры по защите личных неимущественных прав научных работников и прав научной организации на научную продукцию в соответствии с действующим законодательством.

Стимулирование экономических интересов научного работника за получение, правовую охрану и использование научного результата в процессах обмена и потребления осуществляется научной организацией за счет средств, поступивших от продажи материальных результатов научной деятельности, и вознаграждения, полученного от использования результата интеллектуальной деятельности в процессе обмена и потребления.

Управление коммерциализацией научных результатов относится к третьему блоку концепции управления правами на результаты аграрной науки. Управление коммерциализацией научных результатов осуществляется в процессе использования научной продукции на экономических этапах обмена и потребления.

Основными задачами функции управления коммерциализацией научной продукции сводятся к следующему (рис. 1):

- анализ рынка научной продукции;
- выбор приоритетного направления использования научной продукции;
- оценка экономической эффективности от использования научной продукции;
- организация использования научной продукции;
- получение и распределение вознаграждения от использования научной продукции.

Анализ рынка научной продукции заключается в изучении цен, объемов спроса и предложения на конкретный результат научно-технической деятельности, в установлении емкости рынка, а также потенциальных клиентов и конкурентов.

Полученные данные ложатся в основу выбора приоритетного направления использования научной продукции и оценки экономической эффективности от совершения предполагаемых операций. Выбор приоритетного направления использования научной продукции принадлежит научной организации и сводится к установлению одного или нескольких методов использования научных результатах. В основу выбора следует положить несколько критери-

ев: размер материальных, трудовых и иных издержек на организацию того или иного направления использования научной продукции и затрат времени, требуемого для реализации плана. Расчеты желательно проводить в денежном выражении, а их размер приводить к одной дате оценки.

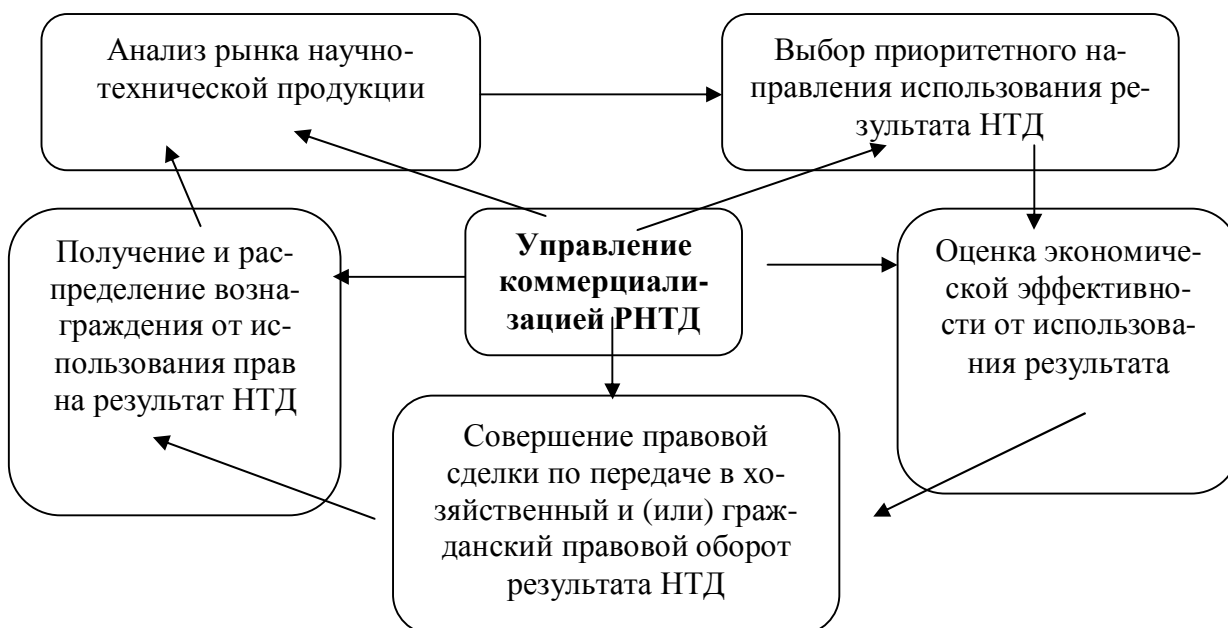

Рис. 1 Задачи функции управления коммерциализацией результатов НТД на уровне научной организации

В качестве отдельных критериев следует принять объем ожидаемых (расчетных) денежных поступлений научной организации от использования научной продукции для каждого приоритетного направления, которые сопоставляются с затратами на завершённые научные исследования, приведенные к дате оценки. Отсутствие положительного значения экономического эффекта для научной организации от использования научного результата не следует рассматривать как результат не подлежащий реализации. Он может быть покрыт значительными денежными поступлениями от использования других более доходных научных достижений.

Предпочтение следует отдавать тому методу использования научной продукции, который несет меньше издержек на его организацию, и предполагает получение наиболее высокого значения экономического эффекта (по сравнению с другими направлениями использования) для научной организации.

Следует обратить внимание на то, что в основу оценки эффективности научной продукции положена не экономическая эффективность, получаемая у производителя (эффективность предпринимателя) или группы производителей (народнохозяйственная эффективность), а только та ее часть, которая возвращается научной организации в качестве вознаграждения от использования интеллектуальных прав (эффективность разработчика) и продажи их материальных носителей. Данный подход более точно отражает степень самостоятельности научной организации организовывать использование научной продукции в сельскохозяйственном производстве и позволяет оценивать эффективность деятельности научной организации как самостоятельного юридического лица на рынке интеллектуальных товаров и услуг.

Специфика правового регулирования деятельности научных организаций в аграрной науке, заключается еще и в том, что правообладатель может использовать научную продукцию в нескольких целях:

- применять в собственной научной деятельности для проведения исследований и разработок;
- использовать научную продукцию для организации собственного производства как инновацию;
- использовать научную продукцию для обмена в качестве товара или фактора производства, а также передать это право другому лицу.

Передача права использования научной продукции другому лицу осуществляется на основе договора доверительного управления, договора коммерческой концессии и т.п.

Одним из основных методов (способов) обмена научной продукцией и применения ее в качестве фактора производства являются вклад научной продукции в уставной капитал коммерческой организаций;

Метод реализуется при создании научной организацией нового бизнеса путем внесения исключительных прав на научную продукцию или прав на ее использование в уставной капитал коммерческой организации. Многие научные организации в настоящее время привлекает возможность организации собственной корпоративной структуры и получения устойчивых доходов. Они стремятся к созданию предприятий в форме хозяйственного общества с высоким потенциалом реализации новых технологичных товаров и осуществлению контроля над освоением разработанных инноваций.

В современной экономике, в отличие от периода индустриализации, этот путь вовлечения новых технологий в хозяйственный оборот получает все большее распространение, в том числе и в России.

Основными методами (способами) обмена научной продукцией и применения ее в качестве товара являются:

- предоставление другому лицу права использования научной продукции в установленных договором пределах;
- отчуждение научной продукции вместе с материальным носителем другому лицу;
- залог научной продукции.
- передача прав на единую технологию.

В основе широкомасштабного освоения достижений науки и техники в сельском хозяйстве лежит инновационный продукт, рекламой которого занимаются сельскохозяйственные консультанты, “новаторы” и “передовики”.

Они, как правило, реализуют первый этап распространения результатов научной деятельности, который нередко связан с окончательной отработкой инновации в реальных производственных условиях и формирование технологической документации: производственных технологических карт и инструкций для производителей на основе типовых единых технологий производства.

После получения инновационного продукта и обучения полевых кон-

сультантов основным приемам его реализации системой консультирования начинается широкомасштабное тиражирование новшества. В первую очередь обеспечивается широкомасштабное информирование всех потенциальных потребителей этой инновации с описанием преимуществ по сравнению с имеющимися производствами, четким обоснованием ее эффективности. Для этого используются средства массовой информации, в первую очередь периодические издания данной консультационной организации, на ежегодных осенних выставках оформляются соответствующие разделы и демонстрируются видеofilмы, распространяются буклеты, DVD диски, проводятся конференции. Все это становится частью стратегического плана консультационной организации по распространению инноваций. В этот план включаются обучающие мероприятия, ориентированные на целевые группы товаропроизводителей. Представителям “раннего большинства”, “позднего большинства” и “отстающим” надо предоставить информацию в максимально возможном объеме для уяснения ими сущности, выгоды и реализуемости инноваций применительно к их возможностям. Полные описания с фотографиями, видеоматериалами и всем другим должны позволить обучаемым с первого же группового обсуждения разобраться в предлагаемой информации. Желательно, чтобы на проводимых сельскохозяйственными консультантами семинарах могли поделиться опытом те, кто уже ее применил. Если возможно, то лучшим вариантом будет проведение данного обучающего мероприятия на базе одного из хозяйств, реализовавших данную инновацию.

Помимо обучения консультационные организации ведут постоянную работу по выявлению наиболее эффективного варианта использования технологий возделывания сельскохозяйственных культур, разработанных и рекомендуемых для применения зональными научными организациями. Данная работа проводится совместно с “новаторами” и при успешных испытаниях распространяется среди других товаропроизводителей.

Только последовательные, взаимоувязанные и выверенные действия в течение длительного периода времени обеспечивают массовое распространение инноваций в сельское хозяйство, путем коммерциализации результатов, полученных научными организациями Россельхозакадемии.

Литература

1. Гражданский кодекс Российской Федерации, гл.4, 2007 г.
2. Федеральный Закон «О науке и государственной научно-технической политике» от 23.08.1996 г., №127 ФЗ;
3. Ушачев И.Г. Аграрная экономическая наука: этапы становления и развития // АПК: экономика, управление. – 2010. – №11.
4. Бондаренко Т.Г. Трансформация научной деятельности в инновации / Т.Г. Бондаренко, Г.А. Полунин // АПК – экономика, управление. – 2012. – № 9.
5. Олехнович Г.М. Интеллектуальная собственность и проблемы коммерциализации. / Г.М. Олехнович. - Мн: Амалфея, 2003.

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ПРИ СТВОРЕННІ ЗВТ З ЄС

Т.О. ОСТАШКО

*д.е.н., член-кореспондент НААН України,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НААН України”*

Проведений аналіз зміни режимів торгівлі сільськогосподарськими товарами після імплементації Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Розкриті можливості розширення сільськогосподарського експорту України та сформульовані застереження щодо розвитку окремих ринків сільськогосподарських товарів в умовах ЗВТ з ЄС.

Впродовж останніх двох десятиліть відбувається стрімке розростання мережі регіональних торговельних угод. Можна навіть сказати, що сьогодні регіоналізм підміняє багатосторонню лібералізацію – минуло вже майже 20 років після останнього результативного Уругвайському раунду переговорів ГАТТ/СОТ, а наступний раунд так і не завершено.

Після вступу у 2008 р. до СОТ для України відкрилася можливість приєднання до регіональних торговельних угод, що створюються між членами СОТ, насамперед, створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС (в рамках угоди про Асоціацію з ЄС). А от набуття членства у Митному союзі РФ, Казахстану, Білорусі, навпаки, стало надзвичайно ускладненим у зв'язку із необхідністю дотримуватися положень статті XXIV ГАТТ-94, яка визначає умови, спрямовані на захист інтересів третіх держав-членів СОТ у разі створення групою країн митного союзу. Очевидно, що у разі приєднання України до МС РФ, Казахстану та Білорусі Україні довелось би діяти відповідно до ст. XXVIII ГАТТ стосовно правил зміни розкладів зобов'язань країн-членів СОТ і надання компенсації тим країнам, чия торгівля може зазнати втрат внаслідок збільшення митних ставок.

Регіональні інтеграційні об'єднання формуються навколо центрів інтеграції, таких як ЄС, США, Японія тощо, а останнім часом і Росія. Загалом наразі чинними є 28 угод ЄС, які передбачають створення ЗВТ. Крім уже чинних угод, ЄС завершив переговорний процес щодо 9 торговельних угод, які ще не набрали чинності (у т.ч. з Україною). ЄС також знаходиться у процесі переговорів щодо дев'яти ЗВТ, у тому числі із США та Японією. Такі інтеграційні центри, як ЄС, мають більшу переговорну владу та ресурси, тому при укладанні двосторонніх угод з менш розвиненими економіками закономірно не можливо уникнути асиметричності у домовленостях на користь перших. Асиметричності не вдасться уникнути ні у ЗВТ з ЄС, ні у Митному союзі, інтеграційним центром якого є РФ.

Після оприлюднення офіційного тексту Угоди про ЗВТ між ЄС та Україною спочатку англійською⁸, а потім і українською мовами⁹ з'явилася можли-

⁸ Association Agreement Between the European Union and its Member States, of the One Part, and Ukraine, of the other Part [Електронний ресурс]. – Доступний з:
<http://www.bilaterals.org/IMG/pdf/EU_Ukraine_Association_Agreement-3.pdf>.

вість детально проаналізувати її положення щодо зміни умов торгівлі сільськогосподарськими товарами між ЄС та Україною і на цій основі визначити як нові можливості, що відкриваються для сільського господарства України, так і ризики, які є неминучими у сучасних регіональних інтеграційних об'єднаннях. Відповідні положення містяться у розділах IV (Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею) та V (Економічне і галузеве співробітництво) Угоди про асоціацію, а також у додатках, які визначають графіки скасування мит, застосування тарифних квот, захисних заходів, географічних зазначень тощо.

Насамперед слід відзначити, що початкові умови для створення ЗВТ між ЄС та Україною є несиметричними і навіть дискримінаційними по відношенню до України. Для ЄС характерна наявність великої кількості специфічних та комбінованих ставок увізного мита, натомість як в Україні переважна більшість ставок увізного мита адвалерні. На відміну від України ЄС використовує складну структуру комбінованих ставок увізного мита та систему вхідних цін. Крім того, ЄС використовує експортні субсидії та спеціальні захисні заходи для сільськогосподарських товарів, на використання яких Україна не має права.

Найбільш захищеними в ЄС є ринки сільськогосподарських товарів. Діюча середня ставка увізного мита на сільськогосподарські товари складає в ЄС 19,8 %, на той час як в Україні – 9,2 %. Найвищий рівень тарифного захисту має ринок молока та молочних продуктів ЄС, де середній тариф у 2011 р. становив 55,2 %, на той час як в Україні – лише 10 %. Максимальні тарифи на продукцію тваринного походження в ЄС перевищують 200 % в результаті застосування тарифних квот.

ЄС підтримує тарифні квоти на 4,8 % тарифних ліній, в основному це сільськогосподарські продукти. Тарифні квоти введені для 15,1 % тарифних ліній сільськогосподарських продуктів. Україна ж використовує тарифну квоту лише на цукрову тростину з імпортом тарифом 50 % понад тарифну квоту.

Закономірно виникає питання, чи передбачено в Угоді про Асоціацію з ЄС повне або часткове усунення несиметричності торговельних режимів ЄС та України. На жаль, як показує аналіз тексту Угоди, створення ЗВТ з ЄС лише частково усуває несиметричність торговельних режимів між сторонами Угоди.

Передбачено, що ЗВТ з ЄС буде створюватися поступово протягом перехідного періоду у максимум 10 років, починаючи з дати набрання чинності Угодою про Асоціацію. Протягом цього періоду кожна Сторона зменшить або анулює ставки увізного мита на товари походженням з іншої Сторони відповідно до Графіків, встановлених у Додатку I-A до Угоди. Відповідно до умов

⁹Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом та його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219><http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>>.

угод про вільну торгівлю в рамках СОТ повна лібералізація має охоплювати не менш ніж 95 % тарифних ліній або обсягу товарообігу між сторонами в залежності від того, який з цих двох показників буде досягнуто першим. Стосовно решти 5 % встановлюється “інший режим” на умовах, які визначає кожна Сторона окремо.

Ці вилучення стосуються насамперед сільськогосподарських товарів.

Відповідно до тарифної пропозиції ЄС із 9699 тарифних ліній ЄС тільки 8674 будуть лібералізовані одразу після запровадження ЗВТ, ще 732 – протягом періоду від 1 до 7 років, а на 362 тарифні лінії будуть встановлені тарифні квоти, з них переважна більшість (339) ліній представляють сільськогосподарські товари. Це означає, тарифні квоти встановлюються на 15 % тарифних ліній сільськогосподарських товарів.

Слід відзначити, що угода з Україною не є винятком. Всі ЗВТ, створені між ЄС та іншими країнами та групами країн, мають вилучення, які стосуються саме сільського господарства. Найбільш лібералізованими є умови торгівлі сільськогосподарськими товарами у ЗВТ, які вони створюють з майбутніми членами ЄС.

Приклади ЗВТ ЄС з іншими країнами показують, що як і в тексті Угоди про асоціацію з Україною, основним інструментом обмежень у торгівлі сільськогосподарськими товарами є тарифні квоти, в рамках яких забезпечується безмитний доступ. Сільськогосподарський експорт України до ЄС можна буде збільшити за рахунок використання тарифних квот тільки за умови, якщо вітчизняні експортери зможуть задовольнити вимоги ЄС щодо безпечності та стандартів якості продукції і відповідним чином сертифікувати продукцію для експорту в ЄС.

Для сільського господарства України важливими є отримання та використання тарифних квот на товари, які традиційно експортуються в ЄС. Адже відомо, що будь-яка ЗВТ вигідна насамперед експортерам і створює виклики для виробників, що працюють на внутрішній ринок.

Розширення експорту сільськогосподарської продукції в ЄС має суттєве значення не тільки для сільського господарства, але і для економіки країни, тому що в останні роки роль експорту сільськогосподарських товарів суттєво посилюється.

У 2012 р. експорт сільськогосподарських товарів (коди 1-24 УКТ ЗЕД) склав 26 % у структурі товарного експорту України проти 18,7 % в 2011 р. Таким чином у 2012 р. частка експорту продукції агропродовольчої групи в товарному експорті України практично зрівнялася з часткою експорту чорних металів та виробів з них, яка склала 26,4 %. Причому обсяги експорту чорної металургії зменшилися на 15%, а агропродовольчого сектора зросли майже на 40 %. Враховуючи значний сільськогосподарський потенціал України, нестабільний попит на світових ринках металургійної продукції, яка переважала у структурі українського експорту до 2012 р., а також збільшення попиту і тенденцію зростання світових цін на продукцію сільського господарства, роль сільського господарства у формуванні надходжень від експорту товарів буде зростати.

З іншого боку, сільськогосподарські товари становлять значну частину товарної торгівлі між ЄС та Україною. У 2011 р. вони склали 18 % в структурі вартості українського експорту товарів до ЄС, а у 2012 р. – 29 % (рис. 1).

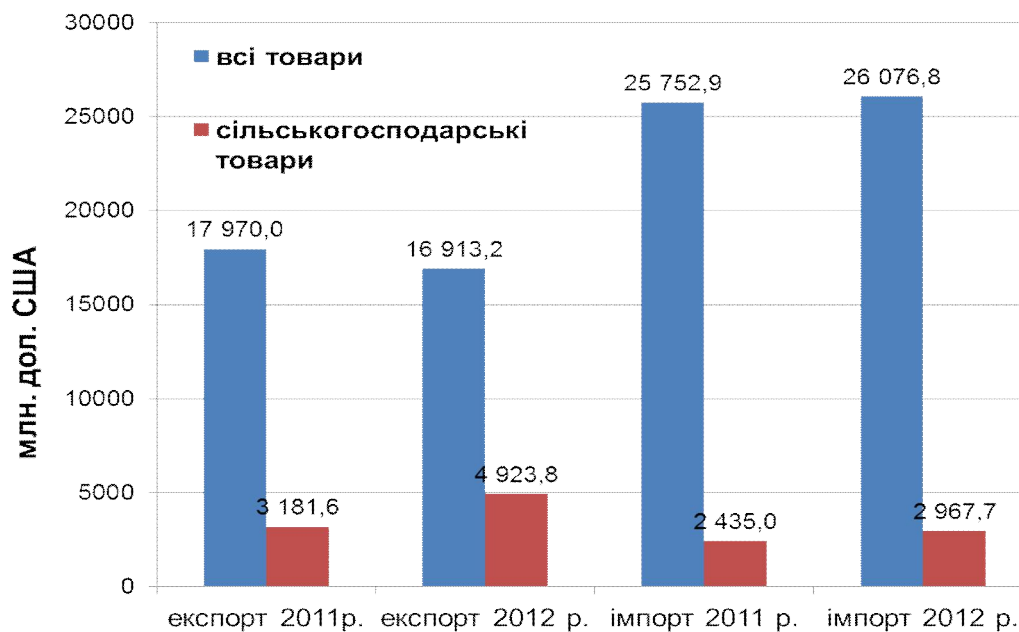

Рис. 1 Експорт та імпорт сільськогосподарських товарів у структурі зовнішньої торгівлі товарами України з ЄС у 2011 та 2012 рр.

9-11 % складають сільськогосподарські товари у структурі імпорту з ЄС. Сальдо зовнішньоторговельного балансу сільськогосподарських товарів у торгівлі з ЄС позитивне, на той час як сальдо загальної торгівлі товарами з ЄС негативне. Таким чином, розширення сільськогосподарського експорту було стратегічно важливим завданням при створенні ЗВТ з ЄС.

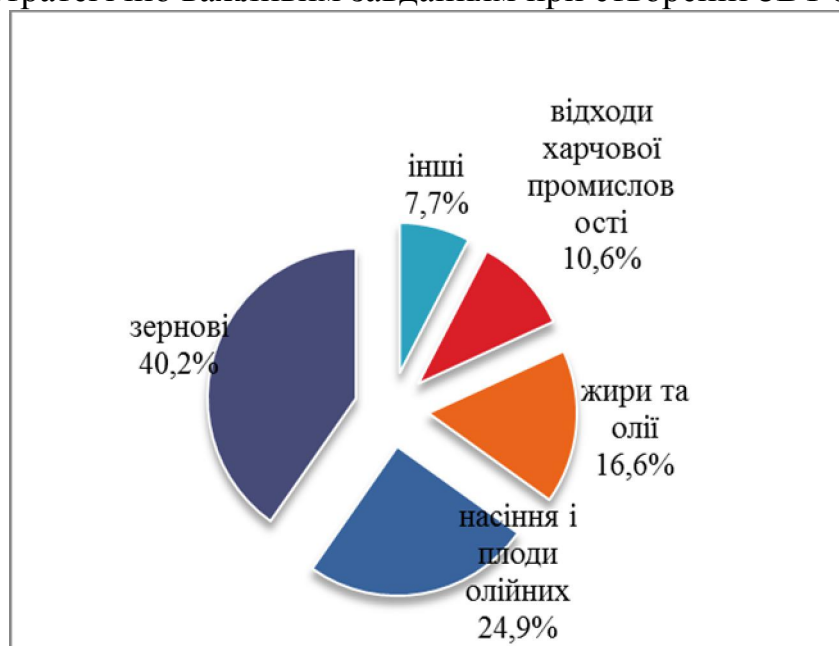

Рис. 2 Структура сільськогосподарського експорту України в ЄС у 2012 р., %

У 2012 р. вартість сільськогосподарського експорту України в країни ЄС зросла на 54 % (з 3,18 млрд. дол. США у 2011 р. до 4,92 млрд. дол. США у 2012р.).

У 2012 р. понад 40 % вартості українського сільськогосподарського експорту склав експорт зернових (рис. 2). Експорт насіння олійних склав майже чверть у структурі сільськогосподарського експорту в ЄС. Експортуються в ЄС також їстівні плоди та горіхи, кондитерські вироби. Незначну частину експорту складають алкогольні і безалкогольні напої, продукти з какао, готові продукти із зерна.

У структурі експорту зернових в країни ЄС переважає кукурудза. У 2012 р. в країни ЄС було експортовано 6,2 млн. тонн кукурудзи, що склало понад третину всього експорту кукурудзи. Експорт пшениці та суміші пшениці та жита (меслін) в країни ЄС становив у 2012 р. 1,5 млн. тонн, що склало 17 % всього експорту цієї товарної групи. Частка експорту ячменю в країни ЄС є незначною і склала всього 3,7 % від обсягів експорту ячменю з України.

Значною є також роль ЄС у торгівлі насінням олійних. У 2012 р. в країни ЄС було експортовано понад 1 млн. тонн насіння ріпаку, що склало 85 % всього експорту насіння ріпаку з України. Частка експорту насіння соняшнику в країни ЄС наближається до 20 %, а обсяги експорту склали у 2012 р. 54,2 тис. т.

В експорті жирів з України в ЄС переважає експорт соняшnikової олії. У 2012 р. обсяги експорту соняшnikової олії в країни ЄС становили 68 тис. тонн, що склало близько 20 % у структурі експорту соняшnikової олії з України.

У тексті Угоди прописано (Додаток 1-D. Захисні заходи для вивізного (експортного) мита), що експортне мито, яке наразі діє в Україні на насіння соняшnikу (мито 10 %) буде скасовано поступово впродовж 10 років, тобто щорічно від часу набуття чинності Угоди про ЗВТ відбуватиметься зменшення мита на 1 %. Одночасно буде запроваджено спеціальний захисний механізм, який передбачає стягнення додаткового збору при експорті. Сума експортного мита та додаткового збору не повинна перевищувати розміру експортного мита, яке діє для інших країн. З 11-го по 15-й роки з часу набуття чинності Угоди діятиме лише додатковий збір, який буде зменшуватися від 10 % до 0 %. Таким чином вводиться спеціальний захисний механізм, що передбачає стягнення додаткового збору при експорті насіння олійних, і спрямований на досягнення балансу інтересів між виробниками насіння олійних, олії та споживачами.

На ринку продукції рослинництва стратегічно важливими для розширення експорту є результати переговорів щодо квот на експорт в ЄС пшениці, ячменю, кукурудзи, сої за нульовою ставкою ввізного мита.

Хоча ЄС є чистим експортером пшениці, країни ЄС імпортують пшеницю з України, яка переважно використовується ними як фуражна. Ринок ЄС надзвичайно перспективний для України: країни ЄС споживають до 60 млн. тонн фуражної пшениці. У 2008 – 2009 рр. Україна експортувала в ЄС відповідно 2,8 та 2,4 млн. тонн пшениці, що становить близько 5 % обсягу ринку

фуражного зерна ЄС. Проте в останні роки обсяги експорту пшениці в ЄС знизилися і становили 1,4-1,5 млн. тонн у 2011 р.-2012 рр. (рис. 3).

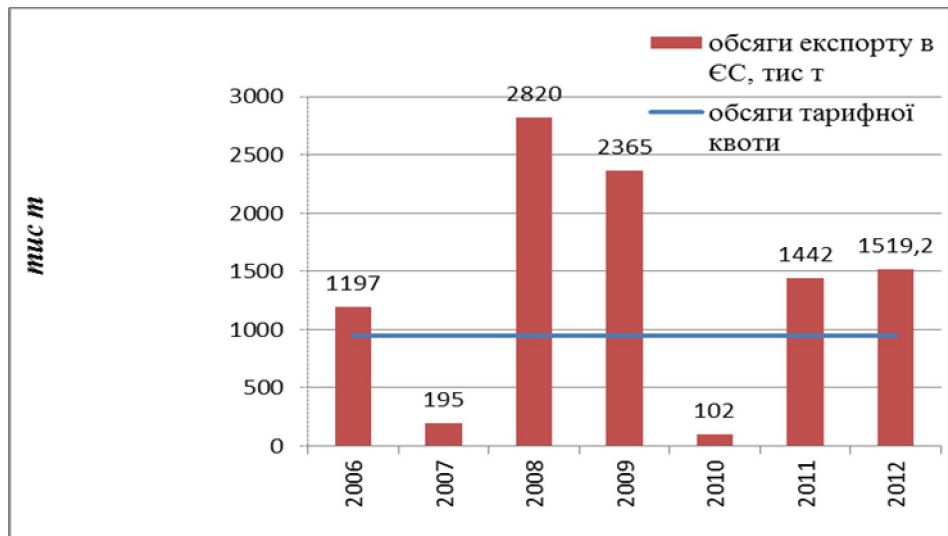

Рис. 3 Обсяги експорту пшениці та суміші пшениці і жита (меслін) з України в ЄС: 2006-2012 рр. та розмір річної тарифної квоти ЄС, тис т

Тим не менше, частка експорту пшениці в ЄС у загальному експорті пшениці з України лишається високою. Отже виділення Україні тарифної квоти у розмірі 950 тис.т з доведенням до 1 млн. тонн протягом 5 років від початку імплементації угоди створює нові можливості для стимулювання її виробничого та експортного потенціалу.

Україна є чистим експортером кукурудзи, а ЄС – чистим імпортером. Внутрішнє споживання кукурудзи в ЄС на кормові потреби складає до 45 млн. тонн, отже у 2012 р. частка української кукурудзи у внутрішньому споживанні ЄС становила близько 14 %. Отже у ЗВТ з ЄС Україна отримує перспективу розширення виробництва і експорту кукурудзи, збільшення надходжень від експорту кукурудзи.

Проте, враховуючи, що експорт кукурудзи, у тому числі в ЄС набрав динаміки протягом останніх двох років (рис. 4), розмір тарифної квоти на імпорт в ЄС було встановлено на відносно невисокому рівні – 400 тис. т щорічно з початку імплементації угоди із поступовим збільшенням до 650 тис. т протягом п'яти років. Це складає всього 6% від обсягів експорту кукурудзи в ЄС у 2012 р.

В межах своїх річних тарифних квот ЄС виділить Україні певні обсяги для ввезення з нульовим тарифом м'ясної продукції, частини молочної продукції, зерна та продуктів його переробки, цукру, меду, часнику, соків, томатної пасти та інших продуктів (наприклад: яловичина – 12 тис.т; сухе молоко – 1,5 тис т з доведенням до 5 тис. т протягом 5 років від початку імплементації Угоди; вершкове масло – 1,5 тис.т з доведенням до 3 тис т через 5 років; мед – 5 тис. т з доведенням до 6 тис т через 5 років; часник – 0,5 тис.т; томатна паста – 10 тис. т; цукор – 20 тис.т)

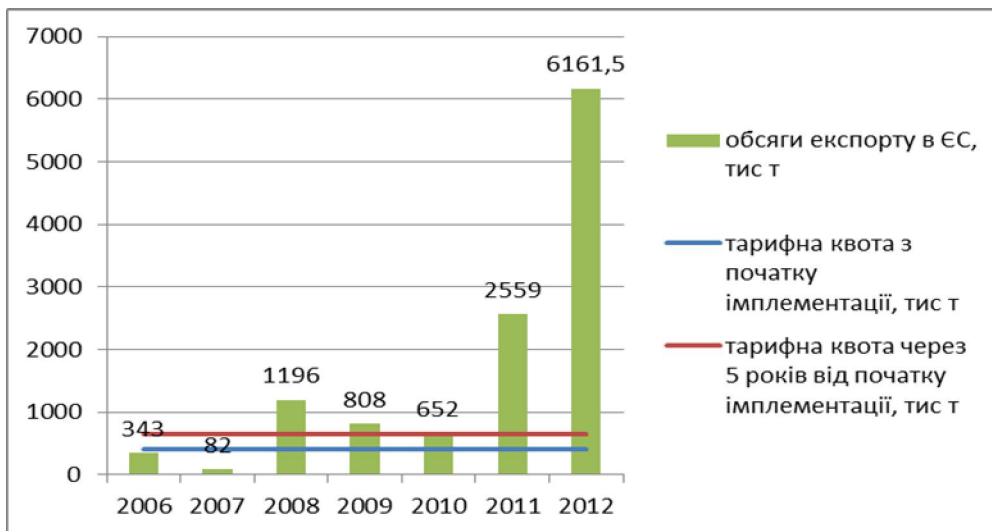

Рис. 4 Обсяги експорту кукурудзи з України в ЄС у 2006-2012 рр. та розмір річної тарифної квоти, тис т

Для багатьох видів продукції на сучасному етапі розвитку відповідних галузей проблема полягає не стільки у вкрай обмежених обсягах річних квот, стільки у нездатності виконати вимоги щодо якості та безпечності продукції для отримання дозволів на експорт в ЄС. Що стосується продукції тваринного походження, дозвіл від ветеринарних служб ЄС отримано на експорт продукції птахівництва (яєчного порошку та м'яса птиці). За повідомленням від Союзу птахівників України обсяги експорту м'яса птиці в ЄС складуть 20-30 тис. т¹⁰, з них 16 тис. т вітчизняні птахівники зможуть експортувати в рамках безмитної тарифної квоти у разі введення у дію положень щодо ЗВТ Асоціації. У разі відкриття додаткової тарифної квоти для імпорту м'яса птиці з ЄС в Україну у розмірі 20 000 тонн тарифна квота ЄС для вітчизняних експортерів збільшиться на 20 000 тонн м'яса птиці на рік.

На жаль, виробники свинини, баранини, м'яса ВРХ та молочних продуктів поки що не завершили процедур сертифікації їх виробництв для експорту в ЄС. Таким чином, основними бар'єрами для розвитку експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки ЄС залишаються нетарифні бар'єри. Технічні, санітарні, фітосанітарні заходи, які застосовують країни ЄС для захисту своїх ринків, можуть стримувати нарощування експорту вітчизняної продукції в рамках виділених Україні квот. Подолання нетарифних бар'єрів для експорту в ЄС, як показав досвід виробників м'яса птиці, вимагатиме спільних зусиль бізнесу та влади для модернізації виробництва, вдосконалення нормативної бази та проведення довготривалих переговорів з відповідними службами ЄС.

Найбільші застереження у зв'язку із створенням ЗВТ виникли щодо товарів м'ясної групи (м'ясо та продукти його переробки), які виявилися най-

¹⁰[Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://latifundist.com/novosti/35761-ukraina-gotova-nachat-eksport-myasa-ptitsy-v-evropu>>.

більш чутливими до зниження митних тарифів та рівня нетарифного захисту після вступу України до СОТ. Існують застереження щодо овочів та фруктів і молочних продуктів.

Розглянемо, наприклад, ринок свинини. Експортний потенціал країн ЄС у 1,5-2 рази перевищує місткість внутрішнього ринку свинини України. Таким чином, виробники країн ЄС не мають обмежень для розширення експорту свинини в Україну, і будь-яке послаблення тарифного захисту ринку свинини України (зниження або скасування ввізного мита, або введення квоти для ввезення свинини за зниженим або нульовим тарифом) сприятиме зростанню експорту з ЄС на величину, що відповідає обсягу тарифної квоти. Тарифна квота на імпорт з ЄС складає 10 тис.т, що приблизно дорівнює імпорту з ЄС за один квартал (11 тис.т було імпортовано за 1 квартал 2013 р.). Тобто, можна очікувати зростання імпорту свинини з ЄС приблизно на 20%, що може відбуватися за рахунок інших експортерів. З іншого боку, для української сторони принциповим є встановлення квоти для вивезення свинини в ЄС на рівні 20 тис.т.

Після підписання угоди про ЗВТ з ЄС також можна очікувати збільшення імпорту в Україну фруктів та овочів з країн ЄС. Чинна ставка митного тарифу для помідорів, цибулі, капусти, столового винограду, яблук (у період з 1 квітня по 30 листопада) знизиться на 50% протягом 5 років. З огляду на зазначені ризики виробники овочів та фруктів потребуватимуть державної підтримки, насамперед створення інфраструктури для зберігання продукції і оптової торгівлі - фрукто- та овочесховищ та оптових ринків.

Висновки. Таким чином, можливості розширення торгівлі для сільськогосподарства України у ЗВТ з ЄС створюються завдяки частковому зменшенню асиметричності режимів торгівлі сільськогосподарською продукцією між ЄС та Україною за рахунок:

- безмитного доступу для українських сільськогосподарських товарів у рамках тарифних квот.
- відмови ЄС від використання експортних субсидій на сільськогосподарські товари при експорті в Україну.
- закріплення за Україною права на використання захисних заходів і додаткових умов торгівлі, наприклад, застосування системи вхідних цін.
- гармонізації законодавства у сфері технічного регулювання.

Застереження існують щодо:

- незначного обсягу імпортних квот ЄС для безмитного ввезення продукції з України та далеко не повного охоплення товарної номенклатури сільськогосподарської продукції;
- неспроможності на даний час більшості вітчизняних виробників задовольнити технічні, санітарні, фітосанітарні умови для експорту своєї продукції на ринки ЄС, що перешкоджатиме нарощуванню експорту вітчизняної продукції в рамках виділених Україні тарифних квот.
- послаблення позицій вітчизняних виробників м'яса та м'ясних продуктів, овочів та фруктів в результаті зростання імпорту з ЄС.

СУЧАСНА СЕКТОРАЛЬНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ АГРОЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК БАЗИС КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Л.С. КУШНЕЦЬ

*д.е.н., зав. відділом економіко екологічних проблем приморських регіонів
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Розвиток сільського господарства як високоефективної конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках галузі економіки, що забезпечує продовольчу безпеку держави, виробництво достатньої кількості високоякісної сільськогосподарської продукції та надійну економічну основу соціально-економічного розвитку українського села розглядається як головна мета Стратегічних напрямків розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [1, с. 8].

Конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки України визначається низкою факторів, в число яких входять доля ринку, потенціал розвитку, ринково-продуктова стратегія підприємств, прибутковість підприємств, ефективність управління, що забезпечують стабільність конкурентних переваг підприємства в умовах ринкових трансформацій та зміни умов зовнішнього середовища. Всі означені складові визначає конкурентоспроможність товару, яка, в свою чергу, все частіше залежить від ознак екологічності. Насиченість світових товарних ринків продовольства вимагає покращання якості продовольства та створення умов щодо збереження природно-ресурсного потенціалу галузі.

Процес екологізації суспільного виробництва вимагає створення відповідного допоміжного забезпечення, заповнення бракуючих організаційних ланок, що сприяють реалізації завдань економічного зростання і збереження середовища. Такими ланками виступають об'єкти інфраструктурного забезпечення, орієнтовані на вирішення допоміжних завдань екологічного характеру, тобто об'єкти екологічної інфраструктури (ЕІ). Сектор ЕІ, як система, має свої підсистеми, свою внутрішню структуру, що формується окремими сферами економічної діяльності, що виступають в якості основних забруднювачів. Їх відрізняє міра техногенної дії на середовище і секторальна специфіка об'єктів ЕІ.

ЕІ набуває все більшої значимості як невід'ємна складова економічної системи. ЕІ АПК - це комплекс природних і рукотворних елементів природного середовища, а також організацій екологічного профілю, що забезпечують функціонування продовольчого сектору економіки відповідно до принципу адекватності можливостям середовища до самовідновлення, збереження елементів природного капіталу, як основоположного базису виробництва і доведення до споживача екологічно чистої продукції. Розуміння вихідних посилок і очікуваних результатів екологічної рівноваги у функціонуванні суспільного виробництва дозволило авторові підійти до побудови класифікації ЕІ аграрного сектору (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація елементів екологічної інфраструктури (ЕІ) АПК

№ п/п	Класифікаційні критерії та групи	Елементи класифікації
1.	По приналежності секторам АПК	
	Сільське господарство	Середоутворюючі об'єкти Учбові центри, бізнес-центри з регіональними представництвами постачальників спеціальної техніки, біологічних добрив, біологічних засобів захисту рослин, екологічно чистих кормів, інформаційно-консультаційні центри, іригаційні системи, очисні споруди
	Переробний сектор	Потужності по первинній і глибокій переробці сільськогосподарської сировини Очисні споруди
	Зберігання, транспортування, реалізація	Спеціальні транспортні підрозділи, потужності по зберіганню продукції, що забезпечують збереження екологічної чистоти сировини і харчових продуктів
2.	По територіальній масштабності (просліджується взаємозв'язок з останніми класифікаційними критеріями)	
	Державний рівень	Приналежність об'єктів екоінфраструктури до відповідного рівня визначається призначенням об'єкту, характером вирішуваних завдань, галузевими і територіальними особливостями. В цю класифікацію можуть бути включені організаційні структури екологічного управління у вертикалі влади
	Регіональний рівень	
	Локальний рівень	
3.	По функціональному призначенню	
	Природоутворююча ЕІ	Елементи природного капіталу
	ЕІ, що підтримує стан агро-екосистем (охорона середовища)	Прибережні водозахисні зони річок, озер і водосховищ, що захищають водні об'єкти від поверхневих стоків з с-г угідь Очисні споруди з використанням фіто технології – фільтраційні, поверхневі, наплавні, руслові, берегові біоплато. Спорудження механічного, фізико-хімічного очищення Природні заболочені ділянки місцевості із постійною течією води.
	ЕІ, що запобігає збитку для компонентів природного капіталу (захист і реагування на стан середовища з метою самовідновлення)	Полезахисні лісосмуги; Поля сівозмін; Ділянки, що залужуються; Природні кормові угіддя, водно-болотні угіддя Санітарно-захисні зони у вигляді деревинно-чагарникових насаджень.
4.	По ступеню перетворення і об'єктивності створення об'єктів екоінфраструктури	
	Природні співтовариства	Елементи природного капіталу – землі, ріки, озера та ін.
	Природно-антропогенні об'єкти - такі, що володіють властивостями природного об'єкту і мають цільове призначення	Штучні співтовариства, створені людиною і підтримувані з метою отримання продукції і збереження природного середовища, – поля, пасовища, луги, сінокоси, сади, чисті пари, лісові масиви і ін.
	Рукотворні об'єкти - створені шляхом відтворення їх параметрів з характеристик-ками природних об'єктів	Лісосмуги, канали, водосховища, очисні споруди
5.	По змісту стратегічних задач екологізації АПК	
	Відновлення агро-екосистем	Лісові масиви, луги, пасовища, сінокоси Органічні господарства Системи агро-екологічного моніторингу
	Екологоорієнтована господарська діяльність	Регіональні центри альтернативних технологій Об'єкти системи сільськогосподарських дорадчих служб
	Організація виробництва екологічно чистої продукції	Лабораторії якості, центри екологічної сертифікації

Джерело: складено автором

Перший класифікаційний критерій дозволяє вичленувати один з найбільш соціально значимих і вагомих у вказаному напрямі аналізу секторів економіки, що об'єднує різні галузі-забруднювачі. Другий - дозволяє представити ієрархію і підпорядкованість об'єктів ЕІ продовольчого комплексу у територіальному профілі вивчення. Третій - дозволяє розподілити ЕІ відповідно до виконуваної функції. Четвертий - найчіткіше визначає призначення ЕІ. І нарешті, п'ятий - дозволяє виділити об'єкти ЕІ, які сприяють реалізації завдань екологізації агропродовольчого комплексу. Всі елементи ЕІ в даних класифікаційних групах покликані підвищити ефективність управління процесами в агроекосистемах з метою оптимізації їх стану і зростання продуктивності. Приведена декомпозиція її елементів дозволяє інтегрувати авторські уявлення про роль елементів ЕІ у вирішенні завдань екологічного управління в агропродовольчому секторі економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Цільові орієнтири функціонування об'єктів ЕІ АПК

Вид ЕІ	Призначення елементів ЕІ	Результативність функціонування ЕІ
ЕІ секторів АПК (сільське господарство, переробний сектор, зберігання, транспортування, реалізація)	Створення умов для переходу до чистих технологій виробництва продовольства, впровадження наукоємких технологій виробництва, переробки, транспортування, зберігання і реалізації. Створення системи безперервної підтримки якості харчової продукції.	Виробництво екологічно чистої продукції і формування спадкоємності в підтримці якості і безпеки продовольства в системі «сировина - продовольство», створення необхідного інституціонального забезпечення і виробництво спеціальних продуктів харчування.
ЕІ територіальних утворень (державний, регіональний, локальний рівні)	Збереження повноцінних природних співтовариств і запобігання фрагментації природних територій, формування цілісного природного комплексу, підтримка екологічного балансу територій.	Реалізує територіальний підхід в охороні середовища, упорядковує вертикаль екологічного управління.
ЕІ функціонального призначення (природоутворення, охорона і захист середовища)	Формування природного ландшафту, збереження природної різноманітності, підтримка екологічного зв'язку природних співтовариств і стабільних екологічних умов виробничої діяльності, створення умов для самовідновлення, підтримка екологічної чистоти об'єктів природного капіталу і захист від несприятливих дій	Збереження агроландшафтів, що створені для збереження природних екосистем, їх біорізноманіття, відновлення здатності середовища до самоочищення, нейтралізація негативних і критичних дій на елементи середовища.
ЕІ, обумовлена природною і господарською необхідністю (природні співтовариства, природно-антропогенні і рукотворні об'єкти)	Створення ефективно керованого екологічно орієнтованого продовольчого сектору на основі екоінфраструктурного забезпечення, обумовленого природними, технологічними і економічними чинниками	Комплексне вирішення проблеми стабільного стану і якості природної компоненти в господарському комплексі продовольчого сектору.
ЕІ, створення якої обумовлене вмістом стратегічних завдань екологізації.	Заповнення пропусків в системі екоінфраструктурного забезпечення продовольчого сектору економіки	Реалізація нової парадигми функціонування продовольчого комплексу. Активізація регіонального управління і планування.

Джерело: складено автором

Приведена класифікація полегшить планування і дозволить активізувати екологічне управління з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Але надати будь-які кількісно-якісні оцінки екоінфраструктурному сектору практично неможливо. Причин тому декілька: відсутня єдина класифікація об'єктів ЕІ; статистична база не фіксує її стан та динаміку; не визначено напрямки аналізу змін, що відбуваються в екоінфраструктурному секторі; не розроблено відповідні групи індикаторів, що фіксують характеристики, необхідні для аналізу в визначених напрямках.

Індикатори повинні виконувати функції забезпечення міжрегіональної і міждержавної порівнянності і порівнянності стану компонентів ЕІ; створення можливості оцінки динаміки часових і просторових показників, використання їх для аналітичних і прогнозних цілей будь-якої спрямованості, а також реалізації контрольних функцій з боку органів законодавчої і виконавчої влади, регіональних і місцевих органів влади, підприємницьких структур і громадських організацій, тобто, по суті, мати багатоцільове призначення; досягнення комплексності оцінки екосистемних процесів і ухвалення управлінських рішень; віддзеркалення основних пріоритетів природоохоронної політики і можливості організації статистичного обліку пропонованих показників; створення електронної інформаційної бази для ухвалення відповідних екологічних рішень в секторах національної економіки і оцінки їх ефективності.

Для розробки методології побудови системи індикаторів комплексного оцінювання екоінфраструктурного сектору, звернемося до основних характеристик ЕІ, що визначають її сутність, а саме її ототожнюють з комплексом об'єктів, що забезпечують умови галузевого розвитку; з територіальною системою, що включає функціонально відмінні підсистеми, які забезпечують просторовий розвиток регіону і мають просторову єдність; із частиною соціальної інфраструктури, що забезпечує збереження середовища життя людини та відновлення трудових ресурсів; з регулятором економічного і соціального простору, що визначає правила розташування для інших об'єктів та формує просторові відношення; з пріоритетами соціально-економічного розвитку, які на пряму пов'язані із сектором ЕІ, що формує навкруг себе певну галузеву спеціалізацію.

Виходячи з наведених складових визначення ЕІ, можна обґрунтувати перший типовий рівень індикаторів. Тобто індикатори за галузево-просторовим принципом розподіляться на три групи, що характеризують галузеву, об'єктну (видову) та просторову ЕІ.

Кожна з груп індикаторів відображає приналежність до відповідної категорії ЕІ, хоча і галузева, і просторова класифікація об'єднують одні і ті ж самі видові складові. Іншими словами, галузевий зріз охоплює відповідні галузі, просторовий – відповідні території, а об'єктний – все різноманіття видів ЕІ. Між тим, саме галузі визначають необхідність та потребу в тих, або інших екоінфраструктурних об'єктах. В реаліях ці об'єкти суттєво різняться за призначенням, станом, ефективністю використання тощо. Як слідство, також різняться і відповідні індикатори. Їх відмінність визначається галузевою

специфікою відповідного сектору.

Другий типовий рівень індикаторів дає уявлення про екоінфраструктурний сектор з точки зору системної характеристики його об'єктів. Відповідно до цього індикатори умовно об'єднуються в наступні чотири групи:

1. показники, що описують техніко-технологічний стан, рівень розвитку ЕІ та забезпеченість нею;

2. показників, що характеризують дію об'єктів ЕІ на екосистеми;

3. показники, що сигналізують про необхідність створення об'єктів ЕІ, тобто опосередковано визначають потребу в її кількісному вимірі;

4. показники, що характеризують заходи реагування збоку об'єктів ЕІ на стан природного середовища.

Використання означених показників дає змогу зробити як галузеві, так і просторові оцінки.

Третій типовий рівень індикаторів ЕІ визначає результативність та ефективність дії відповідних об'єктів. Під результатом слід розуміти певний ефект, який отримує держава, регіон та суспільство від запровадження та функціонування об'єктів ЕІ. Розрахунок ефективності їх функціонування йде по класичним канонам, що передбачають визначення відношення отриманих ефектів з витратами на створення (капітальні вкладення) та утримання об'єктів ЕІ. Ці показники мають не тільки локальні, але й регіональні та просторові визначення.

І нарешті, четвертий рівень індикаторів має за мету вимір попиту, можливостей та впливу ступеня розвиненості ЕІ на регіональний розвиток через оцінку різноманітних супутніх ефектів, що проявляють себе чи то в суспільному виробництві, чи то у соціальній сфері, або у стимулюванні галузевого росту. Означені ефекти можуть мати прив'язку не тільки до конкретної сфери їх прояву, але й визначати його напрямок, розмір чи адитивний характер. Саме виходячи з цього можливо обчислити прямі та непрямі, екстернальні та інтернальні, зовнішні та внутрішні, синергетичні ефекти.

Таким чином, формування системи показників за приведеною схемою дозволяє безпосередньо діагностувати стан ЕІ як об'єкту цілеспрямованої дії антропогенних і техногенних навантажень та опосередковано оцінити відповідну реакцію середовища через блок соціально-економічних індикаторів. Саме такий підхід відповідає вихідному логічному базису про основоположну роль природного капіталу та інших складових екоінфраструктурного сектору в забезпеченні стійкого функціонування галузевих та міжгалузевих комплексів.

Наведена теоретична система індикаторів оцінки ЕІ може бути адаптована до будь-якого сектору економіки. Як приклад розглянемо агропромисловий комплекс для якого наявність ЕІ безперечна.

Виходячи з розуміння його галузевої структури в основу пропонованої системи індикаторів покладено оцінки ефектів створення екоінфраструктурного сектору та екологізації сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості. Система індикаторів базується як на абсолютних, так і відносних показниках.

Отже стан агроєкосистем, як форми цілеспрямованої діяльності людини, на природні екосистеми характеризують:

1. об'єкти ЕІ, що утворюють агроєкосистему, тобто - стан ґрунтів, продуктивність землекористування, гідрологічний режим території, біологічна різноманітність;

2. об'єкти ЕІ, що виконують функцію захисту середовища, а саме:

2.1. штучні об'єкти, що створені людиною – поля, пасовища, луки, сінокоси, сади, лісові масиви, чисті пари тощо;

2.2. рукотворні об'єкти – лісосмуги, канали, меліоративні системи, водосховища, очисні споруди

3. об'єкти ЕІ, що підтримають стан агроєкосистем – санітарно-захисні зони, водно-болотні угіддя тощо.

4. об'єкти ЕІ, які створюються у відповідності із станом середовища та його нагальних проблем.

Наведений перелік формується максимально наближено до об'єктної специфіки агропромислового комплексу. Відповідно до цього розроблені індикатори умовно об'єднуються в чотири групи, які формують II рівень індикаторної системи.

Природні екосистеми є просторовим базисом, формують умови і специфіку біорізноманіття і, тим самим, визначають середовище існування людини, виступаючи повноцінним засобом його життя. Саме природна екосистема створює можливості цілеспрямованої господарської дії людини, перетворить її в агроєкосистему. Головна мета такого перетворення – виробництво сільськогосподарської продукції, як засоба існування людини.

Від того, наскільки агроєкосистема адекватна природним умовам, що склалися, залежить міра дії на елементи природної екосистеми, а значить і тип такої дії, що знаходиться в діапазоні “деструкція, – гранична природоємність - інтенсифікація в рамках самовідновлення середовища”. Такий характер дії на середовище і визначає тип агроєкосистеми, що виконує системні функції “природодеструкція – стабільне традиційне господарювання з перспективою погіршення стану середовища – природотворення з тенденціями розширеного відтворення”. Оскільки аграрна спеціалізація регіонів практично склалася, то реалізація господарської політики, що характеризує дію об'єктів ЕІ на агроєкосистеми, якраз і визначає тип агроєкосистеми.

Традиційні способи інтенсивного господарювання, як свідчить практика, ведуть до руйнування агроєкосистем і втрати властивих лише їм функцій. Не менш згубні і полярні процеси, обумовлені занедбаністю сільськогосподарських територій, раніше інтенсивно використовуваних (хоча не виключений і позитивний аспект “відпочинку” земель за відсутності їх хімічного, радіоактивного, патогенного і механічного забруднення).

Ця практика взаємопротилежних процесів володіє синергетичним ефектом руйнування середовища і втрати біорізноманіття, приводить до виникнення негативних екологічних наслідків, що безпосередньо впливають на якість місця існування людини і якість життя через зниження обсягів виробництва і якості продовольства [2].

При цьому стан природних компонентів агроєкосистем по суті визначають ефективність віддачі їх господарського використання. Отже, відсутність системного управління агроєкосистемами посилює наслідки для природного ресурсного потенціалу, що бере участь у виробництві продукції. Тим часом, завдання полягає в досягненні стійкої здатності агроєкосистеми зберігати, не втрачаючи відтворювальні функції протягом максимальний довгого часу, тобто бути максимально стійкою. З авторської точки зору, показники, що описують наслідки господарської діяльності для компонентів агроєкосистем, можна розглядати як індикатори цієї стійкості та певні сигнали про необхідність створенні ЕІ.

І, нарешті, посилення різноманітного господарського навантаження на агроєкосистеми, обумовленою сучасною багатуокладністю в аграрному секторі економіки, привели до поступальної втрати здібності до самовідновлення і необхідності вживання природоохоронних заходів. Будь-яка господарська діяльність робить вплив на природні екосистеми, які не можуть компенсувати цю дію. Спостерігається також зворотний зв'язок довкілля на ефективність функціонування підприємств.

Саме тому регулювання взаємозв'язків з природним середовищем є прерогативою суспільства. Співвідношення між таким підходом і вживанням природоохоронних заходів визначається виходячи з можливості і здатності суспільства до реалізації в даний момент тих або інших елементів політики інноваційного перетворення господарської діяльності, адекватної потребам середовища. Втім, зміна ідеології господарювання носить еволюційний характер, а деколи і революційний, а тому, розтягнута у часі.

Таким чином, природоохоронні ініціативи, що реалізуються в конкретних, досить ефективних заходах, виконують функції програми-мінімум. Проте, будучи заходами швидкого реагування на проблемну ситуацію, а, мабуть, що такі ситуації можливі і надалі, природоохоронні заходи можна розглядати і як програму-максимум. Іншими словами, вказані підходи до природокористування, в т.ч. і до аграрного, слід розглядати як взаємообумовлені, що не перечать один одному ні у сьогоденнішніх реаліях, ні в перспективі. Заходи реагування об'єктів ЕІ на стан природного середовища, якраз і відображає четверта група показників.

Сформована таким чином система об'єктних індикаторів дозволить конкретизувати і додати більш чітку цільову спрямованість управлінським діям на базі поточних і прогнозних оцінок процесів екологізації, удосконалювати програму моніторингу, виявляти чинники, лімітуючи розвиток процесів екоінфраструктурного забезпечення і екологізації виробництва.

Формуючи систему індикаторів варто побудувати її в певній послідовності. Найбільш доцільною буде наступний варіант представлення індикаторів: назва індикатору; методика розрахунку, базові визначення; одиниця виміру та обмеження показника; призначення індикатору; мета розрахунку; доступність даних для розрахунку індикатору; розробники та користувачі відповідного індикатору. Зауважимо, що надані оцінки відображають авторське розуміння та бачення проблеми в сучасних реаліях. Це не означає, що система

наведених індикаторів незмінна. Навпаки, вона повинна мати певну гнучкість, бути відкритою для доповнень та змін у відповідності з вимогами часу та стратегіями розвитку відповідних секторів економіки.

Аналітичні оцінки об'єктних індикаторів не дають можливості оцінити стан галузевої екоінфраструктури в цілому. Розглядаючи її як цілісну структурну складову економічної системи вкрай важливо надати узагальнюючі оцінки, розрахувати відповідні ефекти від дії ЕІ.

ЕІ набуває все більшої значимості як невід'ємна складова економічної системи. Як і вся система, її частини знаходяться під впливом тих чи інших факторів, які потребують вивчення, оцінки та оптимізації їх дії. Адже повне уявлення про їх дію та взаємозв'язок формує стратегію розвитку ЕІ на будь-якому рівні екологічного управління. Враховуючи просторовий, галузевий та об'єктний вимір ЕІ логічно всі можливі соціо-економіко-екологічні та техніко-технологічні фактори впливу розподілити по принципу масштабності дії, а саме на: макрофактори (державний рівень); регіональні фактори; галузеві фактори.

Означені фактори достатньо різноманітні та неоднорідні. Методика їх кількісної оцінки не розроблена. Між тим існує і певний зв'язок означених факторів, що визначає схему їх взаємодії. Галузеві фактори мають найбільшу силу впливу на формування ЕІ, оскільки визначаються потребами підприємств за галузевою специфікою функціонування. Зокрема для сільського господарства означені фактори представлені на рис. 1.

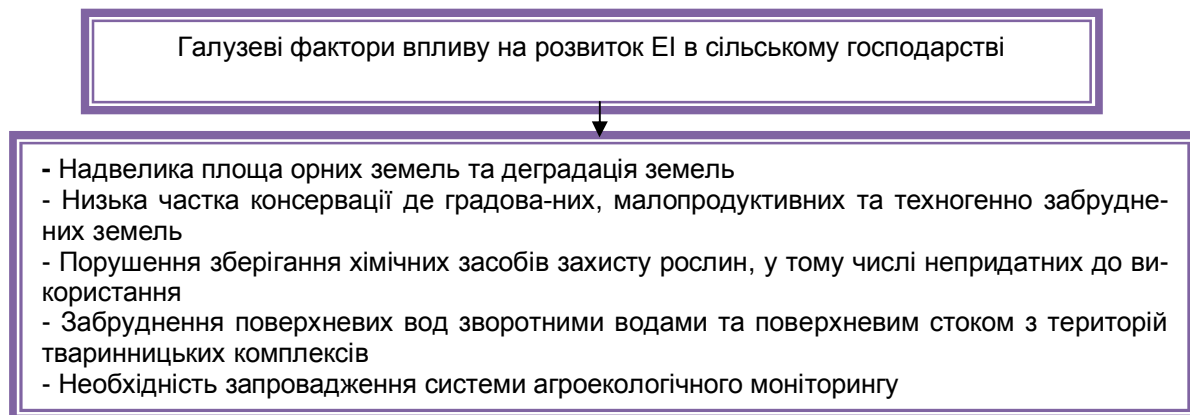

Рис. 1 Галузеві екологічні фактори, що обумовлюють розвиток ЕІ

Саме вони формують регіональну спеціалізацію. В свою чергу, макрофактори визначають правове поле, екологічну та соціально-економічну політику і, нарешті, національний план дій з охорони навколишнього природного середовища. Всі ці рішення оказують направлений вплив на регіональні дії та галузеву політику, в тому числі і на сектор ЕІ, як самостійну галузь та сферу підприємницького інтересу. Регіональні фактори для зручності оцінок вважаємо в їх більшості ідентичними галузевим. Цей тезис обґрунтовується наступними причинами:

- галузеві підприємства завжди розташовані у певному регіоні;
- природно-ресурсні особливості регіону формують спеціалізацію гос-

подарювання;

- політика галузевого розвитку пов'язана з політикою регіональних трансформацій.

Як бачимо з рисунку 1, означеним факторам можуть бути надані і узагальнені оцінки спільних факторів галузевого розвитку, так і окремі галузеві, що передбачають виділення найбільш суттєвих характеристик і доцільність проведення факторного аналізу.

Стосовно факторів, що визначають склад ЕІ на локальних рівнях, вважаємо що вони висвітлюють галузеві особливості, адже саме однорідні підприємства формують певну галузь. Не виключно, що саме на цьому рівні кількість різноманітних факторів суттєво збільшиться. Але ж вони будуть мати безпосередній вплив на стан ЕІ підприємства, а не галузі. Втім такий випадок не є характерним. Тому фактори локального рівня будемо вважати не суттєвими.

Між тим потрібно відмітити, що поряд з об'єктивними оцінками доцільно зробити якісний аналіз стану ЕІ в цілому. Цю задачу можна віднести до класу техніко-економічних задач, вирішення яких досить складне, оскільки немає підходів до надання таких оцінок. В такому разі найбільш ефективним є метод, який базується на системі експертних оцінок. Саме вона базується на застосуванні логічних процедур та методів математичної статистики, що орієнтовані на отримання інформації, необхідної для прийняття раціонального рішення.

Метод експертних оцінок в даному випадку вирішує два завдання: 1. визначення варіантів розвитку ЕІ; 2. надання оцінки її розвитку. Для вирішення таких задач цей метод можна вважати цілком доцільним.

Методики такого аналізу не нові. Вони використовувались для оцінок адекватності інфраструктурного сектору потребам відповідної галузі, зокрема це стосується виробничої та фінансової інфраструктури. Такий підхід може бути використаний в даній роботі з метою надання оцінки стану сектору ЕІ. Якісний аналіз може суттєво доповнювати систему індикаторів, адже він дозволяє розрахувати кількісні оцінки зміни стану ЕІ. Методика такого аналізу складається з наступних етапів:

1. визначення універсальних показників, що висвітлюють стан ЕІ та її дію;

2. створення незалежних експертних груп та визначення теперішніх та прогнозних експертних (бальних) оцінок в заданому числовому діапазоні, що визначають рівень розвитку об'єктів оцінювання;

3. розподіл бальних оцінок у відповідності із кількістю груп та їх чисельністю;

4. визначення узгодженості отриманих експертних оцінок за допомогою апарату математичної статистики;

5. визначення змін стану ЕІ у часі та темпів росту, або приросту.

У формалізованому вигляді, проведення такого аналізу має наступний вигляд (табл.3).

В якості показників (P_n), що потребують експертної оцінки можна за-

пропонувати наступні:

- P_1 – наявність галузевої (або міжгалузевої) ЕІ;
- P_2 – рівень розвитку галузевої (або міжгалузевої) ЕІ;
- P_3 – відповідність ЕІ потребам галузевого екологічного управління;
- P_4 – якість екологічних послуг, що надаються об’єктами ЕІ тощо.
- C_i – відповідна експертна оцінка показника, надана групою експертів.

Перелік показників може бути і більш розширеним до потрібної кількості, якої потребує повна характеристика екоінфраструктурної галузі.

Слід зазначити, що в даному разі рівень розвитку ЕІ можливо визначити саме за експертними оцінками, окресливши перед тим розбіг можливого ранжирування відповідей у бальному вимірі колом можливих експертів. Разом з тим відповідний рівень в обраних координатах, можливо визначити у різних часових ознаках, тобто базовому, існуючому та прогнозованому вимірі. Це дає змогу здійснювати усі можливі порівняння. Саме такий формалізований запис представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Значення експертних оцінок стану ЕІ (галузевий зріз)

Показник	Експертна (бальна) оцінка, надана відповідною групою експертів								
	1	2	3	4	5	6	7	m
P_1	C_1	C_1	C_1	C_1	C_1	C_1	C_1	C_1
P_2	C_2	C_2	C_2	C_2	C_2	C_2	C_2	C_2
P_3	C_3	C_3	C_3	C_3	C_3	C_3	C_3	C_3
P_4	C_4	C_4	C_4	C_4	C_4	C_4	C_4	C_4
.....
P_n	C_n	C_n	C_n	C_n	C_n	C_n	C_n	C_n
РАЗОМ (сума балів) $^3 = 1,2,3,..7...i$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$	$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$		$\sum_{^3=1}^i \tilde{N}^3$

Отримані оцінки потребують обробки з метою отримання узагальненого розуміння проблеми на базі оцінок експертів на протязі однієї експертизи. Методи обробки можуть бути самими різними і визначаються типологією оцінок, характером отриманих оцінок, форм експертного оцінювання та іншими факторами. Далі потрібно доповнити отримані середні значення показником, що дозволяє оцінити типовість певної кількості середніх значень шляхом виміру варіації оцінки рівня означених показників, тобто уніфікувати результати. Самим простим способом є узагальнення відхилень отриманих значень від типової оцінки тих, або інших показників. Саме таким показником виступає середнє лінійне відхилення, або середня арифметична із абсолютних значень відхилень варіантів Чим більше коефіцієнт узгодженості наближується до одиниці, тим більша ступінь збігу наданих оцінок. У разі, коли оцінки експертів співпадають, тобто досягають максимального ступеню узгодженості, можна вважати надану оцінку об’єктивною. Поряд з цим максимальна кількість наданих експертами балів визначає бажаний (прогнозований) стан розвитку ЕІ (Спр). Отримані оцінки визначають поточний, тобто існуючий, фактичний стан ЕІ (Сфакт.), який визначається по обраній кількості показників та розміру оціночної бальної шкали. Оцінки минулих років дадуть значен-

ня показників розвитку ЕІ базового періоду (Сбаз.). Наявність означених оцінок дозволяє здійснити будь-який вимір змін стану екологічної інфраструктури у часі, або у відносних показниках росту чи приросту показника С, який свідчить про формування тенденцій в екоінфраструктурному секторі економіки.

Важливим доповненням до системи індикаторів виступає аналіз факторів безпосереднього впливу на розвиток ЕІ, визначення очікуваних позитивних чи негативних змін та оцінка залежності стану ЕІ від впливу виявлених факторів. Оцінка різнопланових факторів відноситься до класу складних задач. від їх середньої арифметичної.

Далі з відомою послідовністю проводиться аналіз узгодженості оцінок експертів та формування результативного показника. Загальна схема обробки отриманих оцінок представлена на рис. 2.

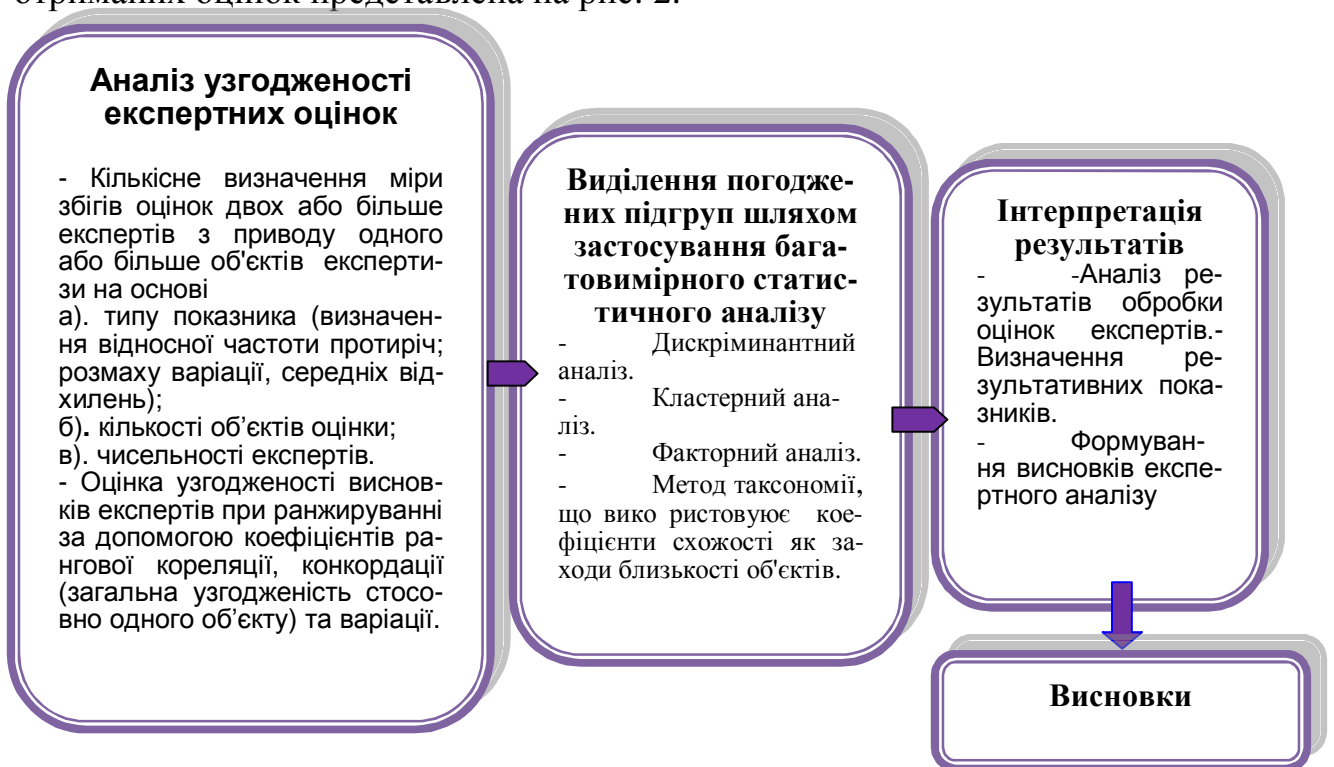

Рис. 2 Алгоритм обробки експертних оцінок

Прогнозовані оцінки стану ЕІ мають певну послідовність, яка характеризується наступними діями: 1. визначення факторів впливу на розвиток об'єктів ЕІ, тобто обрання тих факторів, що мають найбільш тісний вплив; 2. ранжирування факторів по принципу сили впливу та виділення пріоритетів; 3. встановлення функціональної залежності результативного показника від виділених факторів та змін його у часі; 4. проведення факторного аналізу за його методикою.

Як вже було показано пріоритетними є галузеві фактори, оскільки вони формуються у відповідності із макроекономічною політикою, тобто цей зв'язок є наочним. Самі по собі макрофактори досить тяжко групуються по принципу ідентичності та сили впливу на розвиток ЕІ. Тому найбільш прийнятним є саме застосування загальноприйнятого поділу факторів макровпливу на наступні групи:

- політико-правові;
- економіко-екологічні;
- соціально-культурні;
- техніко-технологічні (рис. 3).

Рис. 3 Макрофактори впливу на розвиток ЕІ

Вони найбільш узагальнені, хоча й мають очевидну відмінність. Поряд з цим, більшість макрофакторів не мають однозначного виміру. Як в будь-якому факторному аналізі далеко не всі визначені фактори мають однаковий вплив на показник, що вивчається. Для виділення найбільш вагомих факторів, їх ранжирують та відокремлюють ті, що виступають найбільш впливовими, використовуючи емпіричні оцінки. Фактори, що створюють негативний вплив на розвиток ЕІ не враховуються. Візуалізація цих розрахунків дозволяє миттєво побачити розподіл обраних факторів за ступенем впливу на екоінфраструктурний сектор. Для аналізу залишаються тільки фактори прямого та максимального впливу на процеси розвитку сектору ЕІ. Таким чином стан екоінфраструктурного сектору (S) визначається функцією (F), що описує зміну цього стану в залежності від позитивних (f_1) та негативних (f_2) факторів впливу.

Якщо визначити позитивні фактори через X_j , а негативні, тобто ті, що гальмують розвиток ЕІ, або не мають чітко вираженого впливу через U_j , то

отримаємо наступний запис, який описує залежність указаних показників:

$$S = F[f_1(X_1, X_2, X_3 \dots X^3); f_2(Y_1, Y_2, Y_3 \dots Y^3)]$$

З наведеного запису витікає, що досягнення позитивного ефекту можливо при посиленні дії факторів X_i та обмеження впливу факторів Y_i . Тобто стан сектору ЕІ при такому розкладі повинен наближатися до прогнозованого рівня, який за будь-яких обставин буде вище існуючого. В даному разі можуть використовуватися об'єктні індикатори, динаміка яких віддзеркалює стан складових екоінфраструктурного сектору.

Накопичена інформація може слугувати базою для дослідження функціональних залежностей, без встановлення яких факторний аналіз неможливий.

Проведення факторного аналізу передбачає:

- вибір часового періоду для аналізу;
- визначення базового та поточного стану ЕІ за допомогою експертних оцінок;
- визначення змін показника стану сектору ЕІ (S) у часі (ΔS) та в залежності від f_1 та f_2 ;
- встановлення ступеню впливу означених факторів за допомогою ланцюгових підстановок;
- виявлення змін f_1 та f_2 від значень X_i та Y_i ;
- вибір найбільш впливових факторів та резервів поліпшення стану ЕІ в прогнозованому періоді з метою формування стратегії її розвитку.

Таким чином, розвиток ЕІ визначається цілою низкою факторів, які мають той чи інший вплив на об'єкт дослідження. Саме цю залежність, тобто специфіки та ролі факторів на розвиток регіональної (галузевої) ЕІ потрібно визначити. Це можливо на будь-якому етапі регіонального розвитку, але при наявності даних моніторингу про стан ЕІ, які дозволяють визначити її поведінку при зміні будь-яких факторів впливу. А це шлях до прогнозування стану сектору ЕІ та можливих його змін під впливом визначених факторів.

На відміну від інших складових інфраструктурного сектору, що розміщують там, де знаходять локальні переваги (зокрема це стосується фінансової інфраструктури), ЕІ орієнтується в регіональному розташуванні на ті господарські одиниці, де виникає екологічна проблема. Поряд з цим ЕІ можна розглядати не тільки як складову інфраструктурного сектору, а й як важливу частину територіальної системи та територіальної господарчої системи на базі аналізу якої складаються прогнози розвитку економіки регіону [3]. Між тим специфіка об'єктної ЕІ залежить від спеціалізації регіону, тобто особливостей галузевого складу, які вона обслуговує. Найвагомішими секторами країни у структурі доданої вартості є переробна промисловість, торгівля, транспорт та сільське господарство, питома вага яких в регіональних господарських системах суттєво різняться. Так, у 2009 році у структурі доданої вартості сільське господарство переважало у восьми областях, промисловість – у чотирнадцяти, торгівля – у чотирьох і транспортні послуги – в одній області. Більшість авторів вважає, що різниця між регіонами за показниками розвитку інфраструктури є надзвичайно великою [4, 5].

Недостатня статистична база практично не дозволяє зробити кількісні оцінки стосовно ЕІ. Але все одно спробуємо визначити результативність та ефективність дії об'єктів ЕІ.

Як відомо результативність визначається як міра реалізації запланованої діяльності і досягнення запланованих рівнів можливих ефектів. Ефективність - відносний ефект (результативність) процесу, що визначається як відношення ефекту (результату) до витрат, що зумовили його отримання. Найбільші складнощі викликає визначення чисельних значень показників результативності і ефективності стосовно функціонування ЕІ, особливо це пов'язано з повнотою виділення усіх конкретних результатів. Результативність може бути досить багатогранною, але ж для ЕІ головний результат функціонування полягає у реалізації її головного призначення, що відповідає поставленим цілям, створює адекватні умови для суспільного відтворення та задовольняє потреби господарюючих суб'єктів та секторів національної економіки.

Основні вимоги до показників результативності сектору ЕІ полягають в наступному:

- системне визначення результативності через певну сукупність показників;
- визначення результату не як статичного показника, а як динамічного через систему зміни відносних показників, тобто визначення темпів росту (приросту);
- визначення пріоритетів в системі показників та ранжирування по принципу виділення найбільш переважних показників, що дозволяє комплексно оцінити сектор ЕІ як систему.

Таким чином характер результативності визначається певним набором показників, що ранжуються з метою обрання тих, які формують найкращу результативність, тобто нормативну. Вона є тою базовою нормативною характеристикою, з якою можна порівняти фактичні показники результативного розвитку ЕІ. Цей алгоритм може бути визначений наступною схемою (рис. 3).

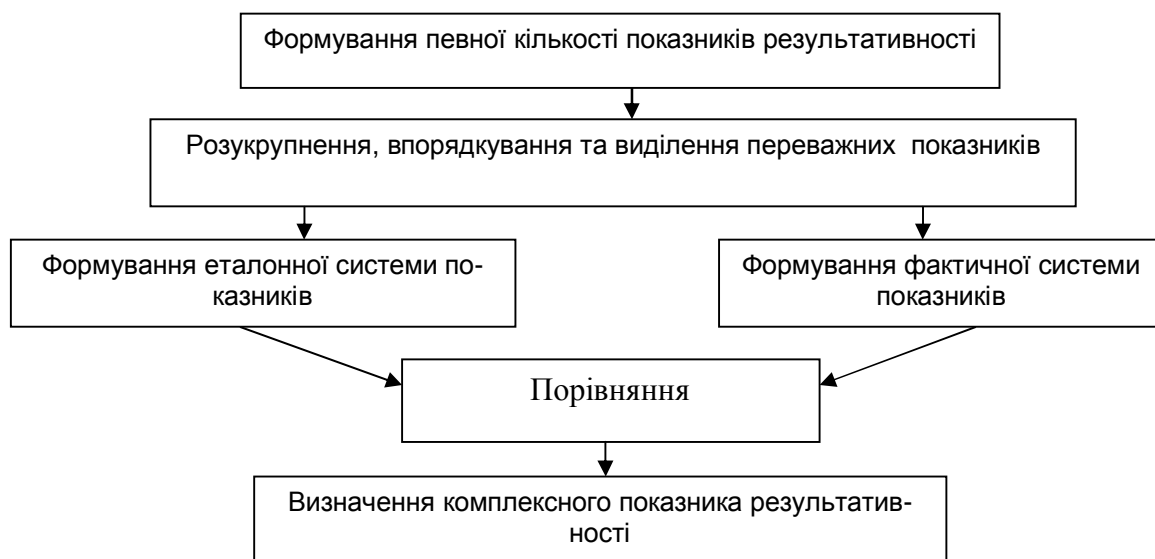

Рис. 3 Алгоритм формування системи показників результативності

Формування системи показників результативності визначається специ-

фікою галузевої ЕІ та особливостей її функціонування.

Тому визначимо основні сфери, в яких формується результативність сектору ЕІ:

- *суб'єкт господарювання – природне середовище*, де формується результат в системі «зовнішній вплив на довкілля – захист довкілля» через наявне інфраструктурне забезпечення;

- *ринок – конкурентне середовище*, де оцінюється конкурентоспроможність підприємства за рахунок впровадження засобів та заходів захисту довкілля;

- *ресурсне забезпечення*, що характеризує результативність через ступінь розвитку об'єктів сектору ЕІ через динаміку росту персоналу та залучення матеріально-технічних та фінансових ресурсів в цей сектор, формування потенційних потреб;

- *внутрішнє бізнес-середовище*, в якому формується результативність процесів, що характеризують місію сектору ЕІ, реалізацію відповідних цілей, створення певних цінностей для середовища, суб'єкта господарювання та населення;

- *суспільний інтерес – суспільна потреба* в області задоволення яких на будь-якому рівні (локальному, регіональному, національному, міжнародному) формується результативність функціонування сектору ЕІ.

Розгляд результативності саме в цих секторах дозволить сформувати певну множину показників, які її характеризують і далі йти по визначеному алгоритму. Але ж практика потребує обмеженої кількості показників, чисельність яких не перевищує 5-7.

Між тим результативність досягається за певних умов, а саме коли сектор ЕІ досяг у своєму розвитку певної результативності; задовольняє на достатньому рівні потребу; визначена потреба в його об'єктах та сформовані цілі в умовах розширеного відтворення; створені супутні умови для його розвитку, тобто коли наявні функціональні підрозділи на будь-якому рівні управління досягли певної результативності в організації та управлінні виробництвом.

Таким чином, оцінка результативності дії об'єктів ЕІ дозволяє виявити можливості та напрямки їх розвитку та створює умови для розвитку виробництва, оптимізації процесів виробництва та екологічного управління.

Результативність використання ЕІ виступає базовою умовою ефективності. Ефективним може бути тільки результативний сектор, результативним повинно бути і управління цим сектором. Тому потребує оцінки вся сукупність заходів впливу і, в першу чергу, ресурсів, які безпосередньо формують ступінь розвиненості сектору ЕІ.

В такому разі ефективність використання об'єктів ЕІ буде визначатись у співвідношенні отриманих ефектів та використаних ресурсів, тобто витрат на управління означеним сектором в цілому та його складовими зокрема.

ВИСНОВКИ

1. Конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки залежить від ознак екологічності та наявності екологічної інфраструктури (ЕІ), яка на відміну від інших видів інфраструктури має специфічне призначення,

пов'язане з охороною середовища від забруднення.

2. ЕІ АПК - це комплекс природних і рукотворних елементів природного середовища, а також організацій екологічного профілю, що забезпечують функціонування продовольчого сектору економіки відповідно до принципу адекватності можливостям середовища до самовідновлення, збереження елементів природного капіталу.

3. Визначення складових ЕІ аграрного сектору дозволило розробити класифікаційні критерії та визначити цільові орієнтири функціонування її об'єктів з метою активізації екологічного управління.

4. Управління екоінфраструктурним сектором потребує надання кількісно-якісних оцінок. Кількісні оцінки формують індикатори, що розподіляються за галузево-просторовим принципом, характеризують об'єктні складові екологічної інфраструктури, визначають результативність та ефективність дії відповідних об'єктів, характеризують вплив ступеня розвиненості ЕІ на регіональний розвиток.

5. Поряд з об'єктними оцінками доцільно зробити якісний аналіз стану ЕІ в цілому. Цю задачу можна віднести до класу техніко-економічних задач, вирішення яких досить складне. Найбільш ефективним є метод, який базується на системі експертних оцінок.

6. Важливим доповненням до системи індикаторів є аналіз факторів безпосереднього впливу на розвиток ЕІ, визначення очікуваних позитивних чи негативних змін та оцінка залежності стану ЕІ від впливу виявлених факторів.

7. Недостатня статистична база практично не дозволяє зробити кількісні оцінки стосовно ЕІ. Але існує підхід до визначення результативності та ефективності дії об'єктів ЕІ. Результативність досягається за певних умов, а саме коли сектор ЕІ досяг у своєму розвитку певної результативності. Результативність використання ЕІ виступає базовою умовою ефективності. Ефективним може бути тільки результативний сектор, результативним повинно бути і управління цим сектором. Ефективність використання об'єктів ЕІ буде визначатись у співвідношенні отриманих ефектів та використаних ресурсів.

Література

1. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 218с.

2. Ben Delbaere (ECNC), L.V. Hoffmann (ECNC), U. Pinborg и J.-E. Petersen (EEA) «The impact of agricultural policies on biological diversity and landscape» (подготовлен к Парижской Конференции, документ STRA-CO/AGRI (2001) 13). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nature.coe.intic.htm>

3. Беленький П.Ю. Ринкова інфраструктура і проблеми економічного розвитку в умовах формування конкурентного середовища / П.Ю. Беленький, Н.І. Гомольська // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. інвестиції і реструктуризація економіки регіону. – Львів. – 2000. – Вип. XI. – С. 8-21.

4. Васильєв О.В. Дослідження взаємозв'язків в системі ринкової інфраструктури регіону: [Електронний ресурс] / О.В. Васильєв – Режим доступу: <http://www>

5. Котлярова С.Н. Проблемы оценки развития региональной инфраструктуры: [Електронний ресурс] / С.Н. Котлярова – Режим доступу: <http://www>

ЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

В. О. ЗАВАЛЕВСЬКА,

*кандидат економічних наук,
Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу*

Висвітлено стан виробництва сільськогосподарської продукції, її конкурентоспроможності, зайнятості та безробіття сільського населення України.

Постановка проблеми. Відповідно до Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 - 2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2013 року №128, визначені концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності економіки України, збереження і розвиток людського і соціального капіталу, що в свою чергу передбачає збільшення робочих місць, підвищення добробуту громадян. Передбачено ряд реформ, спрямованих на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки. В цьому аспекті з метою підвищення продовольчої безпеки України, забезпечення зайнятості, зниження безробіття сільського населення першочергове значення має збільшення обсягів виробництва якісної конкурентоспроможної продукції сільськогосподарства, харчової та переробної промисловості [1].

Важливим питанням залишається дослідження рівня зайнятості сільського населення. Адже ефективне залучення сільського населення до суспільного виробництва, забезпечення роботодавців висококваліфікованою робочою силою підвищує рівень соціально-економічного розвитку країни. З економічної точки зору трудова зайнятість населення країни забезпечує виробництво валового національного продукту, тобто економічну основу життя суспільства. Соціальний характер зайнятості проявляється у забезпеченні потреб людей не лише в заробітках, а й у самореалізації через суспільно корисну діяльність.

Аналіз опублікованих досліджень. Відповідно до Закону України "Про зайнятість" поняття зайнятості визначається як "діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) в грошовій або іншій формі". Держава забезпечує зайняте населення, що проживає на території України шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва [2].

У наукове розроблення теоретичних і практичних проблем зайнятості та людського розвитку значний внесок зробили такі вітчизняні вчені, як С. Бандур, О. Грішнова, М. Долішній, А. Колот, Е. Лібанова, В. Петюх, Л. Шевченко

та ін. Дослідженнями споріднених проблем переймаються фахівці близького та дальнього зарубіжжя В. Костиков, О. Рузавіна, І. Маслова, І. Ягодкіна.

Значну увагу дослідженню регулювання зайнятості приділяли економісти світового рівня, а саме: Дж. Р. Еренбург, Дж. Кейнс, Л. Роббінс, П. Самуельсон, К. Маркс, М. Фрідмен та ін.

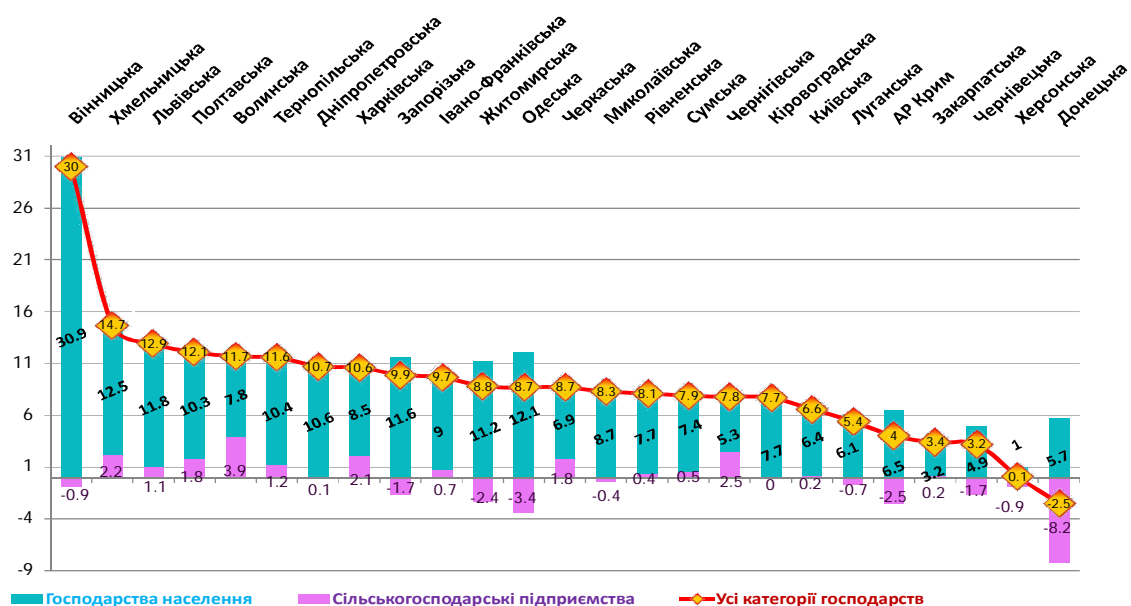
Мета статті – дослідити сучасний стан виробництва сільськогосподарської продукції, її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому рівнях, зайнятості та безробіття сільських мешканців України і зробити окремі висновки.

Викладення основного матеріалу. Головною умовою для ефективного функціонування ринку праці є стабілізаційні процеси, що відбуваються в аграрному секторі економіки.

У 2012р. сільськогосподарськими підприємствами, як і в попередньому році, був отриманий позитивний результат від діяльності як у рослинництві, так і в тваринництві. У рослинництві підприємствами отримано 16659,5 млн грн прибутку, рентабельність склала 21,9 % (у 2011р. відповідно 17322,7 млн грн і 32,3 %). У цілому від діяльності в галузі тваринництва підприємствами отримано 3172,1 млн грн прибутку, загальний рівень рентабельності становив 14,2% (у 2011р. відповідно – 2603,3 млн грн і 13,0 %).

Станом на 1 січня 2013 р. в усіх категоріях господарств проти 1 січня 2012 року поголів'я великої рогатої худоби збільшилось на 5 %, свиней – на 2,8, птиці – на 6,6, а поголів'я корів скоротилось на 1,1, овець та кіз – на 0,1 %. У всіх категоріях господарств на 1 січня 2013 року поголів'я великої рогатої худоби збільшилось порівняно з 1 січнем 2012 року на 220,1 тис. гол., у тому числі в господарствах населення – на 224,2 тис., 15 областей мали приріст поголів'я на сільськогосподарських підприємствах.

ТЕМПИ ЗМІНИ ПОГОЛІВ'Я ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ, тис. гол.
(збільшення/зменшення до попереднього року)

Виробництво молока всіма категоріями господарств за 2012 рік збіль-

шилось на 2,6 % (290,6 тис. т), у тому числі на сільськогосподарських підприємствах – на 12,9 % (289,4 тис. т), в господарствах населення залишилось на рівні 2011 року (рис. 2).

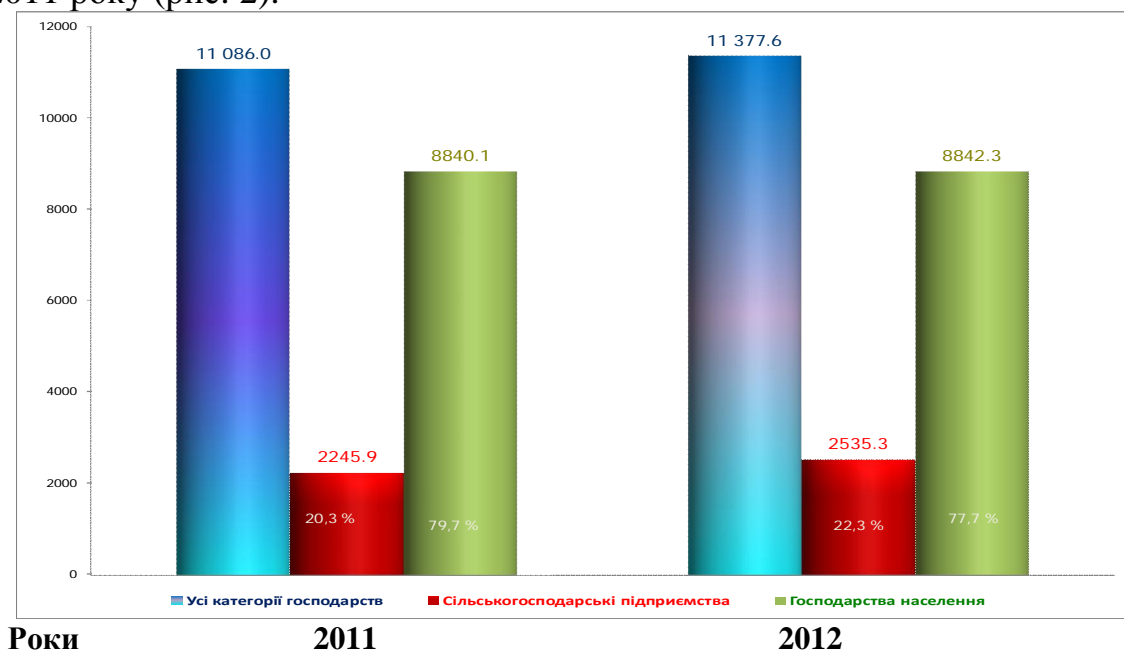

Рис. 2 Виробництво молока, тис. т

Найбільше вироблено молока в усіх категоріях господарств Вінницької, Полтавської, Львівської областей (відповідно 847,4; 777,8 та 620,7 тис. т), а найменше – Запорізької, Луганської та Чернівецької областей (відповідно 257,5; 282 та 298,3 тис. т).

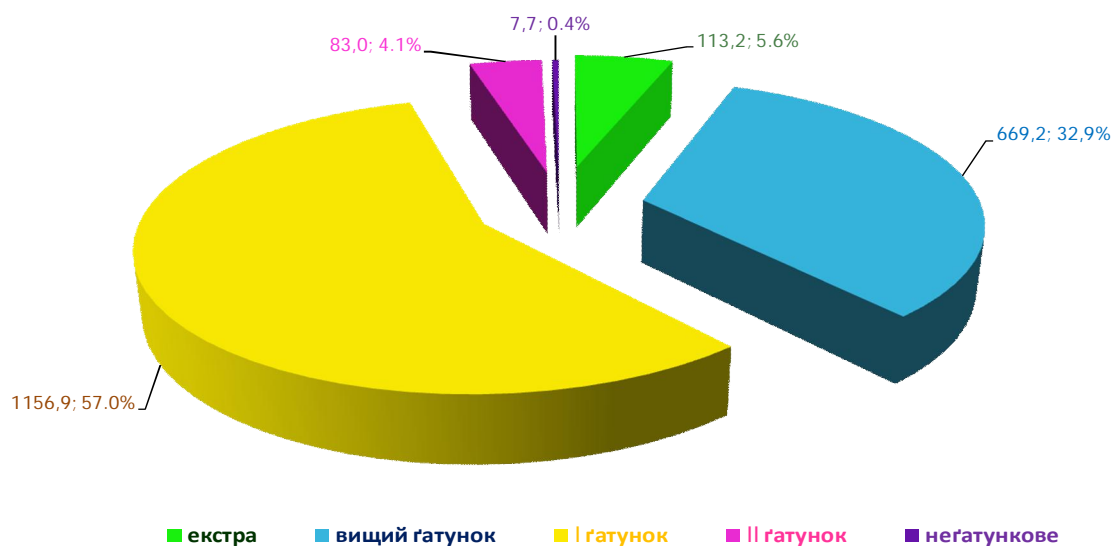
У 2012 році на переробні підприємства надійшло 4716,4 тис. т молока, або на 2,2 % (101,3 тис. т) більше порівняно з 2011 роком.

У 2012 році по всіх категоріях господарств лише вісім областей мали товарність молока понад 50 %. Найвища вона була (74,2 %) у Київській області.

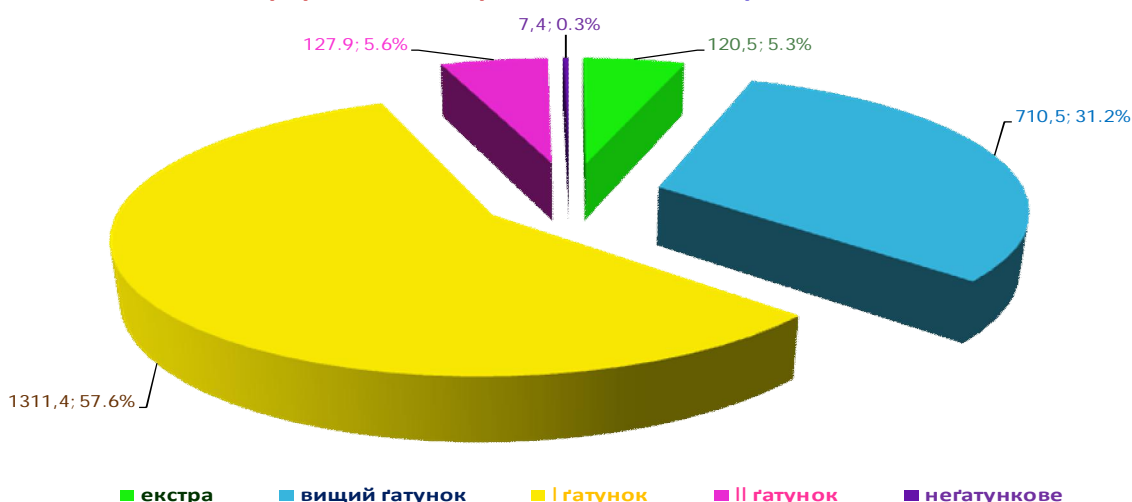
Слід зазначити, що якісні показники молока, яке надійшло на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств, мали позитивну динаміку порівняно з 2011 роком. Так, кількість молока гатунку “екстра” у 2012 році збільшилась проти 2011 року на 7,3 тис. т (6,4 %), вищого гатунку – на 41,3 тис. т (6,2 %), а несортового зменшилась на 0,3 тис. т (3,9 %).

У 2012 році надійшло молоко на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств в основному першого та вищого гатунків відповідно 57,8 та 31,2 % до загального обсягу. Лише 5,3 % молока, що надійшло на переробку, мало гатунок “екстра”.

**Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами
переробним підприємствам за 2011 рік, тис. т, %**

**Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами
переробним підприємствам за 2012 рік, тис.т, %**

Торговельне сальдо по даній товарній групі (лише молоко та молочні продукти) у 2012 році залишалось позитивним і становило 321,2 млн дол. США.

За інформацією Держмитслужби, в 2012 році експорт молочних продуктів становив 149,9 тис. т на загальну суму 503,1 млн дол. США, що на 9,5% менше, або на 15,8 тис. т, ніж у січні – грудні попереднього року (рис.5).

За інформацією Держмитслужби, в 2012 році експорт молочних продуктів становив 149,9 тис. т на загальну суму 503,1 млн дол. США, що на 9,5% менше, або на 15,8 тис. т, ніж у січні – грудні попереднього року (рис.5).

Торговельне сальдо по даній товарній групі (лише молоко та молочні продукти) у 2012 році залишалось позитивним і становило 321,2 млн дол. США.

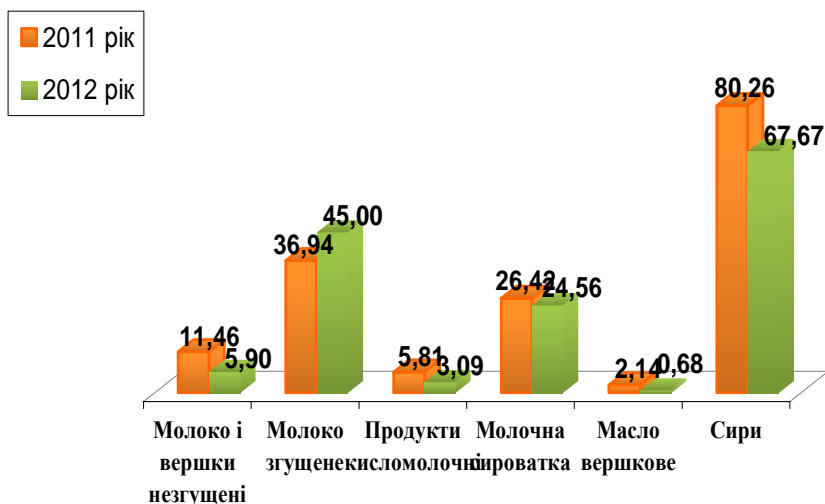

Рис. 5. Динаміка експорту молочних продуктів у січні – грудні 2011 та 2012 років, тис. т

Загальний показник з вирощування худоби та птиці на сільськогосподарських підприємствах у 2012 року збільшився проти 2011 року на 118,5 тис. тонн.

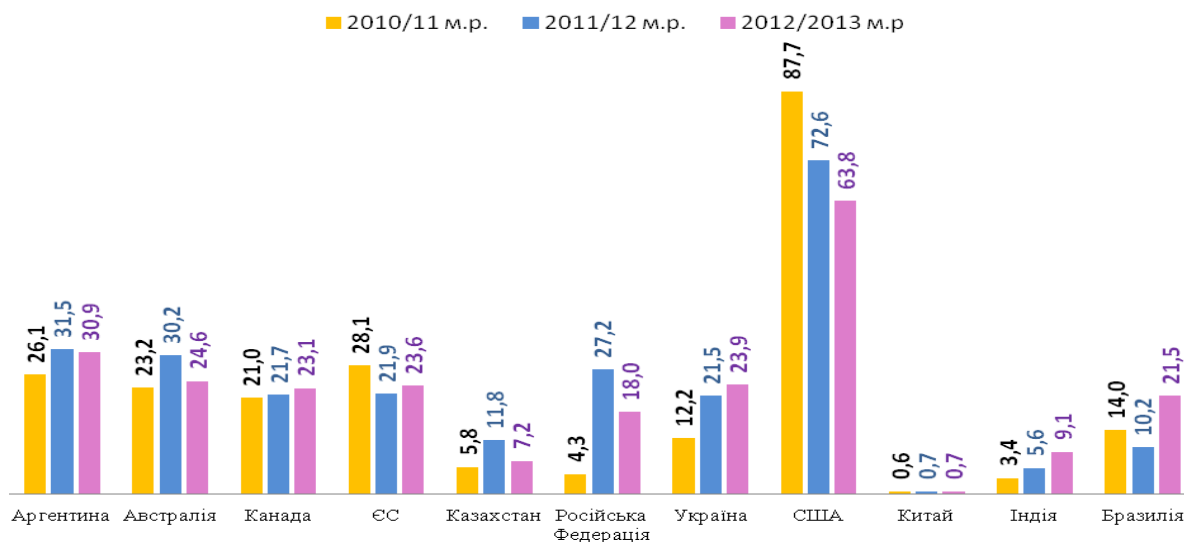
Вирощування птиці, свиней та великої рогатої худоби збільшились відповідно на 75,7; 35 та 7,7 тис. тонн.

У всіх категоріях господарств на 1 січня 2013 року поголів'я великої рогатої худоби збільшилось порівняно з 1 січнем 2012 року на 220,1 тис. голів.

Дослідження світового та європейського ринку зерна також свідчать про позитивні тенденції експорту зернових.

Зокрема, Україна експортувала 23,9 млн т зерна (липень-травень 2012/2013 МР), що на 2,4 млн т більше (або 10 %), ніж за аналогічний період минулого року.

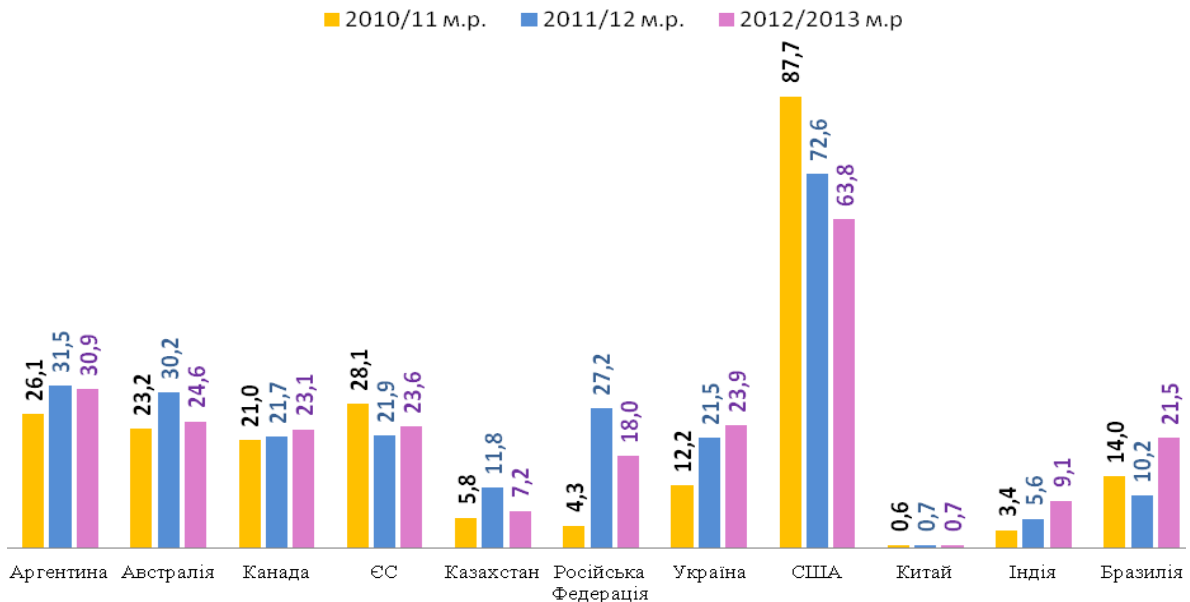
Експорт зернових, в розрізі найбільших країн-виробників, млн. т (станом на 31.05.2013 р.)

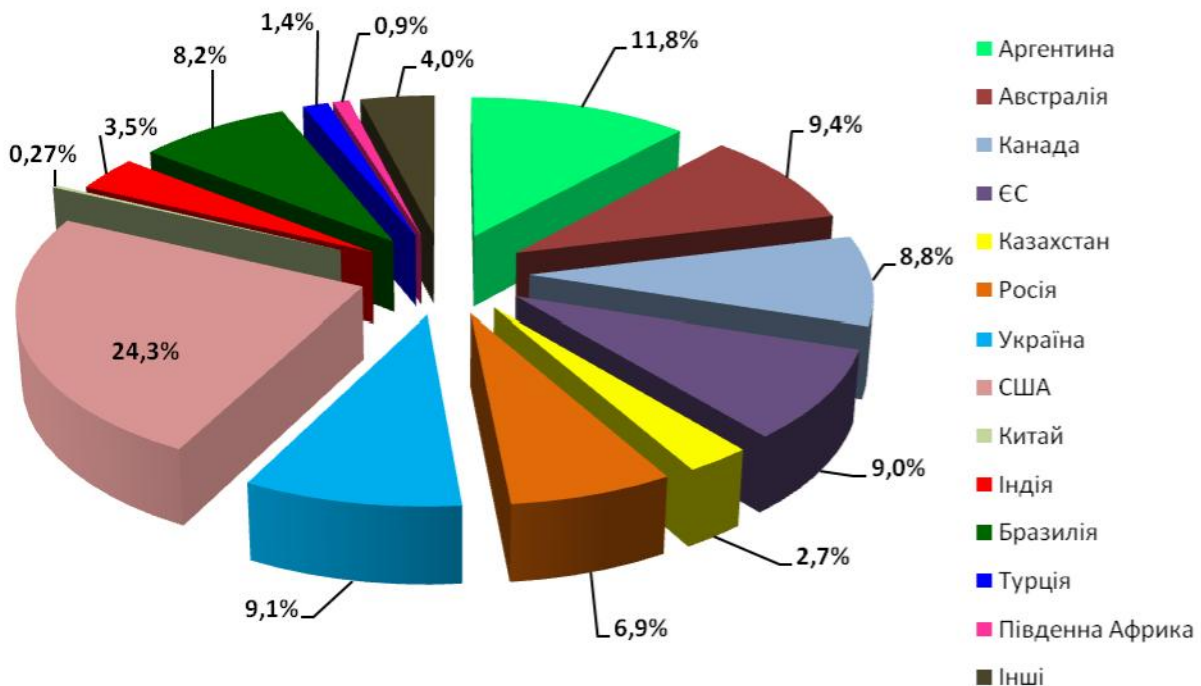
Дослідження світового та європейського ринку зерна також свідчать про позитивні тенденції експорту зернових .

Зокрема, Україна експортувала 23,9 млн т зерна (липень-травень 2012/2013 МР), що на 2,4 млн т більше (або 10 %), ніж за аналогічний період минулого року.

**Експорт зернових, в розрізі найбільших країн-виробників, млн. т
(станом на 31.05.2013 р.)**

**Частка України в експорті зернових у 2012/2013 м.р.
(станом на 31.05.2013 р.)**

Найбільшу частку в експорті зернових у 2012/2013 МР займає США – 24,3 % (63,8 млн т). Серед найбільших експортерів зернових Україна посідає четверте місце, і її частка становить – 9,1 % (23,9 млн т).

Отже, збільшення обсягів виробництва якісної конкурентоспроможної продукції сільського господарства поступово сприятиме підвищенню зайнятості та зниженню безробіття сільського населення.

В Законі України “Про зайнятість населення”, прийнятому в липні 2012 року, чітко визначені правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. Метою державної політики зайнятості є, зокрема, підвищення економічної активності населення, державне регулювання ринку праці, забезпечення ефективної зайнятості населення.

Проведені дослідження свідчать, що із загальної чисельності зайнятого населення України третину становлять особи, що проживають у сільській місцевості.

За даними Державної служби статистики України, у 2012 р. у сільській місцевості чисельність зайнятого населення за економічною діяльністю порівняно з 2011 р. зменшилася на 79,6 тис. осіб і становить 6370,7 тис. осіб. Зменшення чисельності зайнятих відбулося за рахунок осіб, старших працездатного віку (рис. 8).

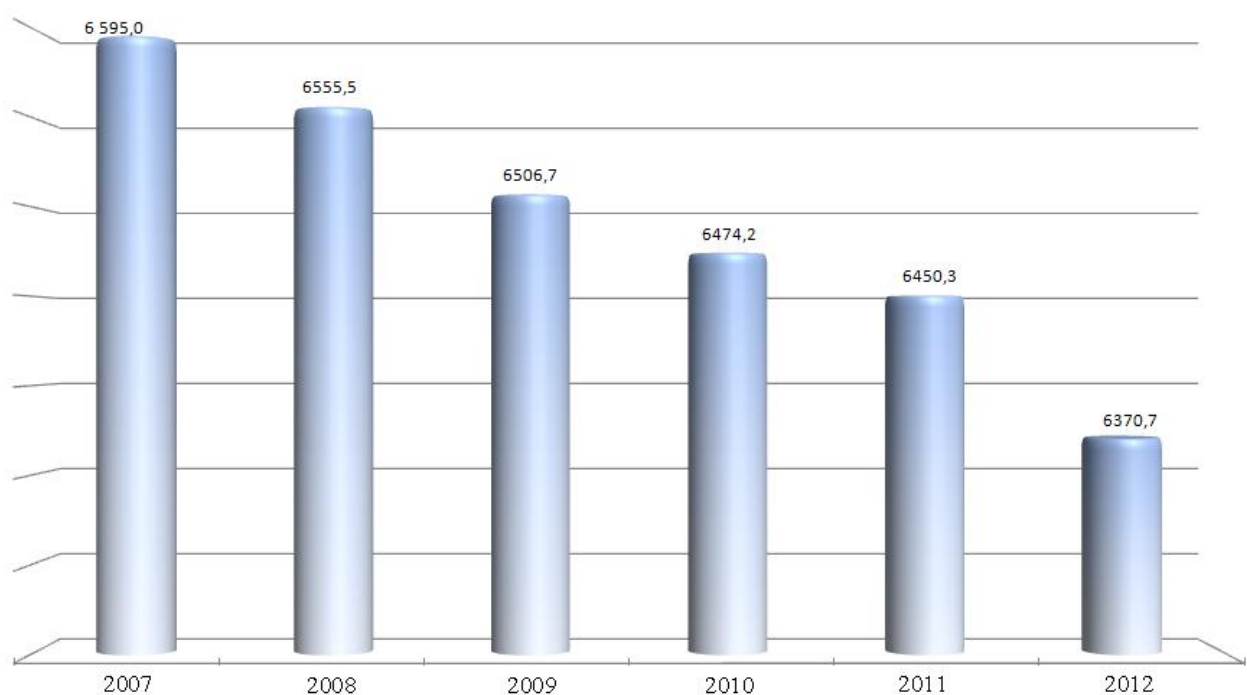

Рис. 8 Сільське населення, зайняте економічною діяльністю, тис. осіб

Ефективність суспільства значною мірою визначається рівнем зайнятості економічно активного населення (рис. 9).

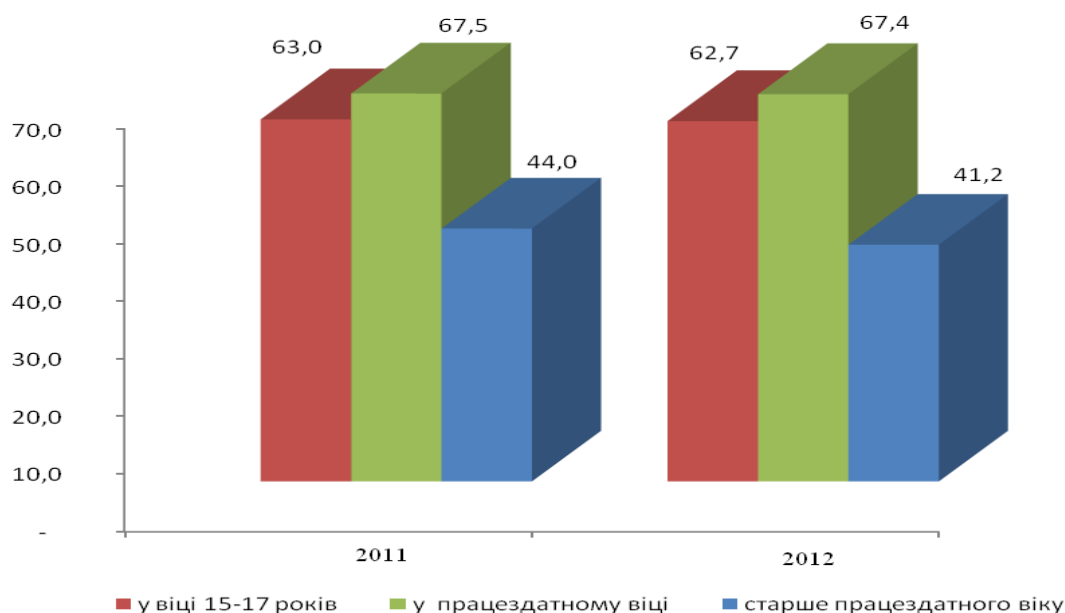

Рис. 9 Динаміка рівня зайнятості населення у сільській місцевості за роками, %

Як свідчать дані рис. 9, рівень зайнятості сільського населення віком 15 – 70 років знизився з 63 % у 2011 р. до 62,7 у 2012 р. Серед осіб працездатного віку рівень зайнятості скоротився з 67,5 до 67,4 %, а серед осіб, старших працездатного віку, – з 44 до 41,2 %.

Одна з основних причин, які зумовлюють неповну зайнятість та вивільнення працівників, – низький рівень заробітної плати. Внаслідок того, що відсутнє гідне матеріальне стимулювання аграрної праці, на селі не бажають працювати молоді спеціалісти.

Протягом 2012 р. відбувалося зростання середньооблікової чисельності штатних працівників у сільському господарстві. У 2012 р. чисельність штатних працівників у цьому виді економічної діяльності збільшилася на 14,1 тис. осіб порівняно з 2011 р. та становила 649,2 тис. осіб (6,1 % від середньооблікової чисельності штатних працівників).

У середньому у 2012 р. чисельність найманих працівників сільського господарства, які знаходились у відпустках без збереження заробітної плати, становила 6,6 тис. осіб, що майже на чверть менше, ніж у 2011 р. У режимі неповного робочого дня (тижня) працювали 35,2 тис. осіб, що на третину менше порівняно з 2011 р. (рис. 10).

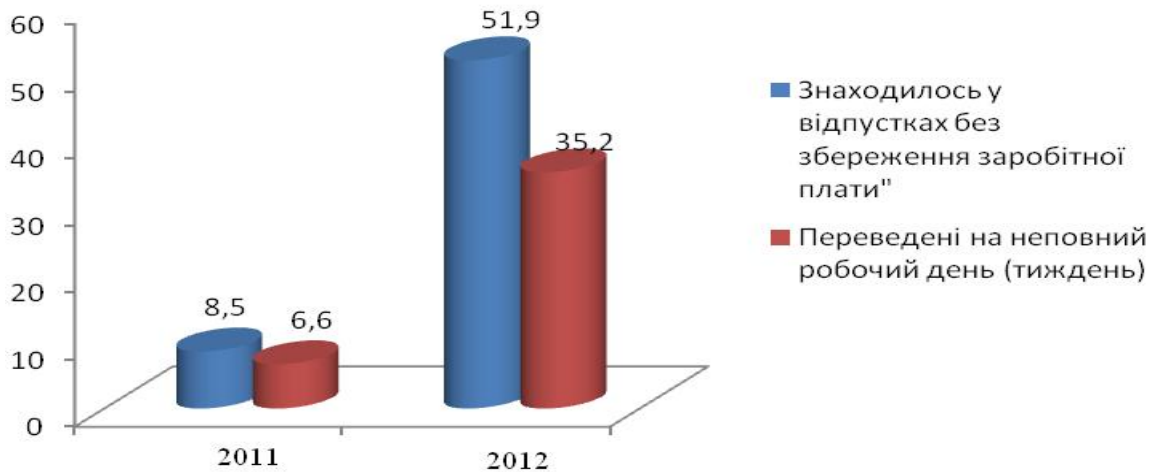

Рис. 10 Чисельність працівників, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугами, тис. осіб

За даними Державної служби зайнятості, чисельність працівників сільського та лісового господарств, вивільнених у 2012 р. з підприємств, установ та організацій у зв'язку з реорганізацією виробництва або скороченням чисельності працівників (ст. 40 п. 1 КЗпП України) становила 3,7 тис. осіб (у 2011 р. – 5,1 тис. осіб).

Останніми роками на селі загострилась проблема безробіття. За визначенням Міжнародної організації праці (МОП), до безробітних належать особи віком 15 – 70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовам: не мали роботи (прибуткового заняття); протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагались організувати власну справу; протягом найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за плату за наймом або на власному підприємстві.

Позитивним є те, що чисельність безробітних (за методологією Міжнародної організації праці), що проживають у сільській місцевості, у 2012 р. зменшилася порівняно з відповідним періодом 2011 р. на 13,7 тис. осіб і становила 507,9 тис. осіб.

Серед безробітних у I кварталі 2012 р. понад дві третини становили мешканці міст (майже 1,2 млн осіб), решту – сільські жителі (603,1 тис. осіб). Зменшення чисельності безробітних порівняно з I кварталом 2011 р. відбулося як серед міського населення (на 62,4 тис. осіб), так і серед мешканців сільської місцевості (на 17,5 тис. осіб).

Рівень безробіття, визначений за методологією МОП, серед міського населення знизився з 8,6 до 8,1 %, а серед мешканців сільської місцевості у 2011 р. становив 8,5 % економічно активного населення, знизившись у 2012 р. до 8,3 %.

Серед безробітних кожен четвертий раніше працював у промисловості, кожен п'ятий у торгівлі, близько 15 % безробітних – колишні працівники сіль-

ського господарства, понад 13 % безробітних були зайняті у будівництві. Протягом останніх п'яти років скоротилася частка безробітних, які раніше працювали у сільському господарстві та промисловості, і суттєво підвищилася серед тих, що працювали у будівництві, а також у сфері транспорту та зв'язку. Динаміка рівня безробіття населення працездатного віку наведена на рис. 11.

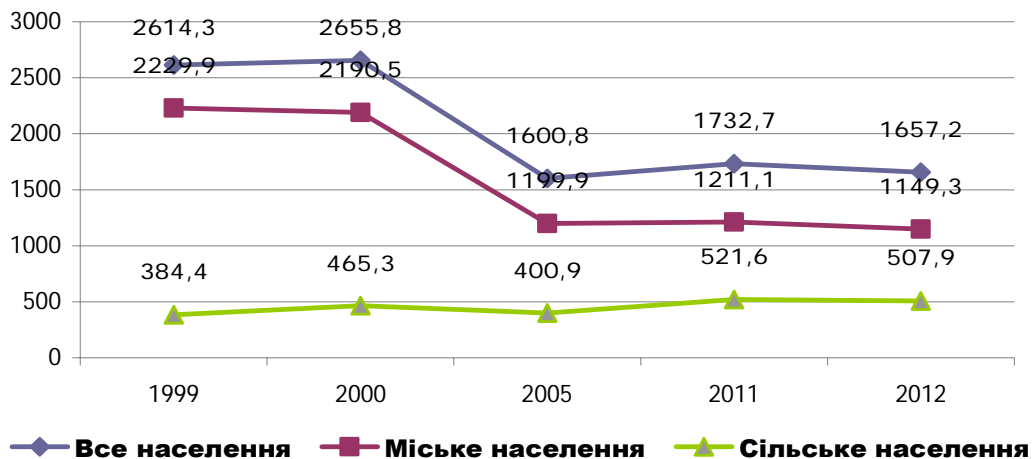

Рис. 11. Динаміка рівня безробіття (за методологією МОП), тис. осіб

У цілому по Україні серед зареєстрованих безробітних третину становлять мешканці сільської місцевості - в Івано-Франківській, Рівненській, Полтавській, Тернопільській, Одеській, Вінницькій, Закарпатській та Чернівецькій областях їх більше половини.

Чверть – колишні працівники підприємств промисловості, 17 % раніше працювали у сфері торгівлі та ремонту, 16 % – у сільському господарстві, кожний десятий – у державному управлінні.

Слід зазначити, що найнижчий рівень безробіття сільських мешканців спостерігався серед осіб віком 50 – 59 років, а найвищий – серед молоді віком 15 – 24 роки (рис. 12).

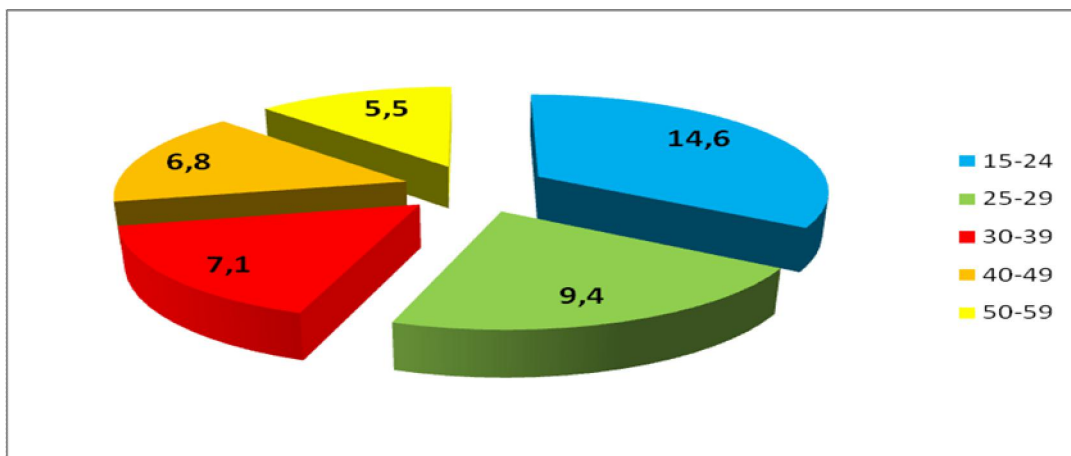

Рис. 12 Рівень безробіття сільського населення віком 15 – 70 років за віковими групами у 2012 р., %

Одним із чинників, який має вагомий вплив на стан ринку праці у сільській місцевості, є сезонний характер діяльності більшості підприємств, що зумовлює зайнятість працівників у весняно-літній період та вивільнення їх у зимовий. У зв'язку з цим на початку та наприкінці року збільшуються обсяги реєстрації мешканців сільської місцевості у державній службі зайнятості (рис. 13).

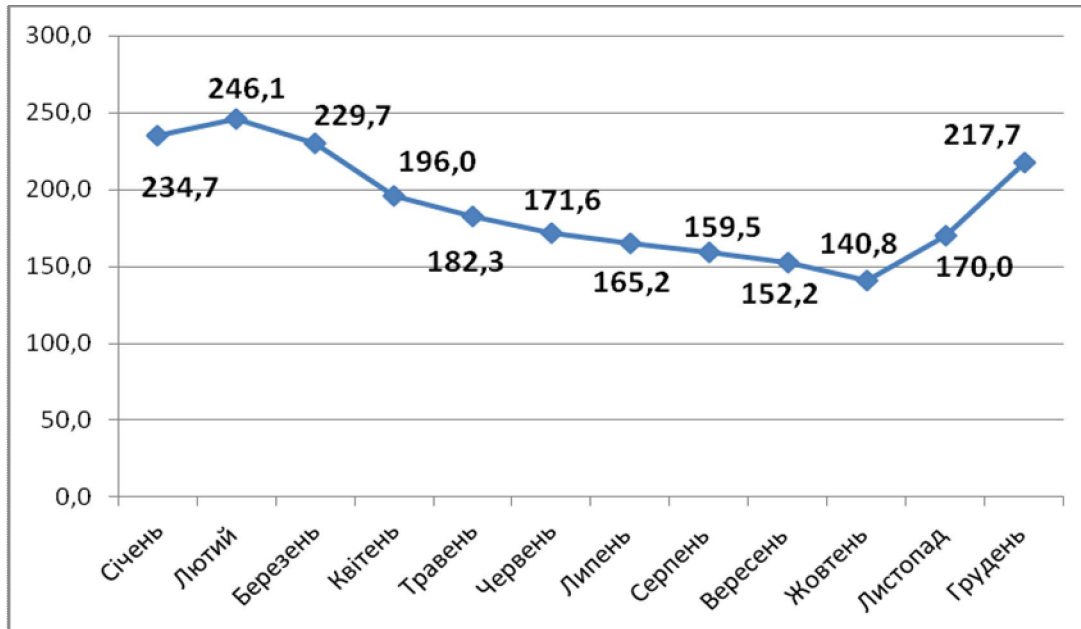

Рис. 13. Градація чисельності безробітних осіб сільської місцевості, зареєстрованих у державній службі зайнятості протягом місяця у 2012 р., тис. осіб

Протягом 2012 р. на обліку у державній службі зайнятості перебували 521,5 тис. безробітних сільської місцевості. У більшості регіонів України серед зареєстрованих безробітних кожен другий – мешканець сільської місцевості. При цьому кількість вакансій для таких осіб вкрай обмежена.

Висновки. Аналітичні дослідження свідчать, що проблема зайнятості та безробіття на селі загострюється. Село втрачає кваліфіковані кадри як фахівців, так і робітників.

Водночас нині ще зберігся значний потенціал трудових ресурсів, у тому числі працездатного віку, які можуть бути зайняті як у сільському господарстві, так і на об'єктах соціальної інфраструктури.

Доцільно у на державному і регіональному рівнях розробляти програми, які б включали систему заходів, спрямованих на створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення умов життєдіяльності сільського населення до умов міських жителів, посилення мотивації населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як однієї з основних умов підвищення рівня ефективної їх зайнятості, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції аграрного сектора економіки.

Концептуальні засади щодо шляхів розв'язання проблем у сфері зайнятості населення визначені в Програмі сприяння зайнятості населення та стимулювання створення робочих місць на період до 2017 року, яка затверджена

постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 року №1008.

Зокрема, в зазначеній Програмі передбачається підвищення рівня зайнятості сільського населення шляхом:

- підвищення ефективності аграрного виробництва та конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції з урахуванням досвіду Європейського Союзу щодо розвитку аграрного ринку та засад спільної аграрної політики;

- розширення можливостей реалізації продукції особистих селянських господарств;

- удосконалення системи сертифікації сільськогосподарської продукції відповідно до вимог європейських стандартів.

В результаті виконання Програми та реалізації послідовної державної економічної і соціальної політики очікується, що в 2017 році чисельність зайнятих економічною діяльністю осіб віком 15-70 років збільшиться до 21,4 млн осіб, рівень осіб цієї вікової групи знизиться до 6,3 відсотка [2].

Література

1. Указ Президента України від 12 березня 2013 року №128 «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 - 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»

2. Закон України „Про зайнятість населення”

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № 1008 ”Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року”

4. Соціально-трудоий потенціал українського села. Стан, проблеми, шляхи вирішення / Ю. Ф. Мельник, Б. К. Супіханов, Ю. Я. Лузан та ін. – К.: НДІ „Укראгропромпродуктивність”, 2007. – 356 с.

5. Економічна активність населення України 2011 рік: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2012. – 207 с.

6. Праця України 2011: Стат. зб. Держкомстату України. – К.: ІВЦ Держкомстат України, 2012. – 343 с.

7. Моніторинг стану галузі тваринництва та ринків м’ясо-молочної продукції за 2012 рік, НДІ ”Укראгропромпродуктивність”, 2013. – 104 с.

8. Моніторинг світового, європейського та українського ринку основних видів зернової продукції, НДІ ”Укראгропромпродуктивність”, 2013. – 64 с.

9. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ СЕЛЬСКИХ ДОМОХОЗЯЙСТВ В ПРОИЗВОДСТВЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ПРОДУКЦИИ

В.П. РЯБОКОНЬ

*Доктор экономических наук, член-корреспондент НААН
Национальный научный центр "Институт аграрной экономики"*

Среди новых организационно-правовых форм хозяйствования на селе, созданных в процессе трансформации аграрного сектора экономики, особое место занимают сельские домохозяйства, как особая специфическая форма занятости населения. Специфика состоит, с одной стороны, в небольших размерах производства, а с другой – в решающей роли и значимости домохозяйств в формировании продовольственной безопасности государства и увеличении производства продуктов питания. Причем, особенно после вступления Украины в ВТО, на повестку дня встал вопрос производства конкурентоспособной продукции.

По итогам 2011 года домохозяйства произвели 48, 2% валовой продукции, в то время как сельскохозяйственные предприятия – 44,9%, фермерские хозяйства – 6,9%. В хозяйствах населения обеспечено производство 43,3% продукции растениеводства и 59,4% - животноводства. На 100 га сельхозугодий они произвели по 29, 4 цнт мяса КРС, 41,7 цнт – свиней, 554 цнт молока, а сельхозпредприятия соответственно – 8,7 цнт, 23, 5 цнт, и 124цнт.

За последние годы в хозяйствах населения резко увеличилось количество площадей пашни. Если в 2000 году в сельскохозяйственных предприятиях площадь пашни становила 26,7 млн. га, а в хозяйствах населения – 4,36 млн. га, то в 2012г – соответственно – 15,33 млн. га и 11,78 млн. га. Средний размер домохозяйства составляет 1,22 га, а средний общий размер земельных частей-паев и арендованных участков – 3,15 га.

По индивидуальному размеру земли сельские домохозяйства являются достаточно разнородными, потому для более адекватного отражения состава площади земли домохозяйства разделяют на три основных группы - малые хозяйства с площадью земли 0,5 гектара включительно, средние - от 0,51 до 1 гектара и большие - с площадью свыше 1гектара (рис. 1).

При этом в 44,7 % домохозяйств земельные участки находятся не в единственном массиве - со средней отдаленностью 1,8 км. В том числе в домохозяйствах с площадью земли больше одного гектара не в единственном массиве находится 94,5% земельных участков с отдаленностью больше, чем два километра.

В целом по Украине 15 % земельной площади сельских домохозяйств используется для выращивания продукции лишь для собственных потребностей, 12,7 % - для собственных потребностей и на продажу и 71,3% сдается в аренду. В то же время в Волынской, Тернопольской, Ивано-Франковской, Ровенской, Закарпатской, Львовской областях для собственных потребностей используется от 35 до 75,5 % земельных площадей домохозяйств, а в АРК, Луганской, Днепропетровской, Николаевской, Запорожской, Кировоградской, Сумской, Харьковской, Херсонской областях - лишь от 4,4 до 8,7 %. Боль-

шинство остальных площадей (от 72 до 91,2%) сдается в аренду.

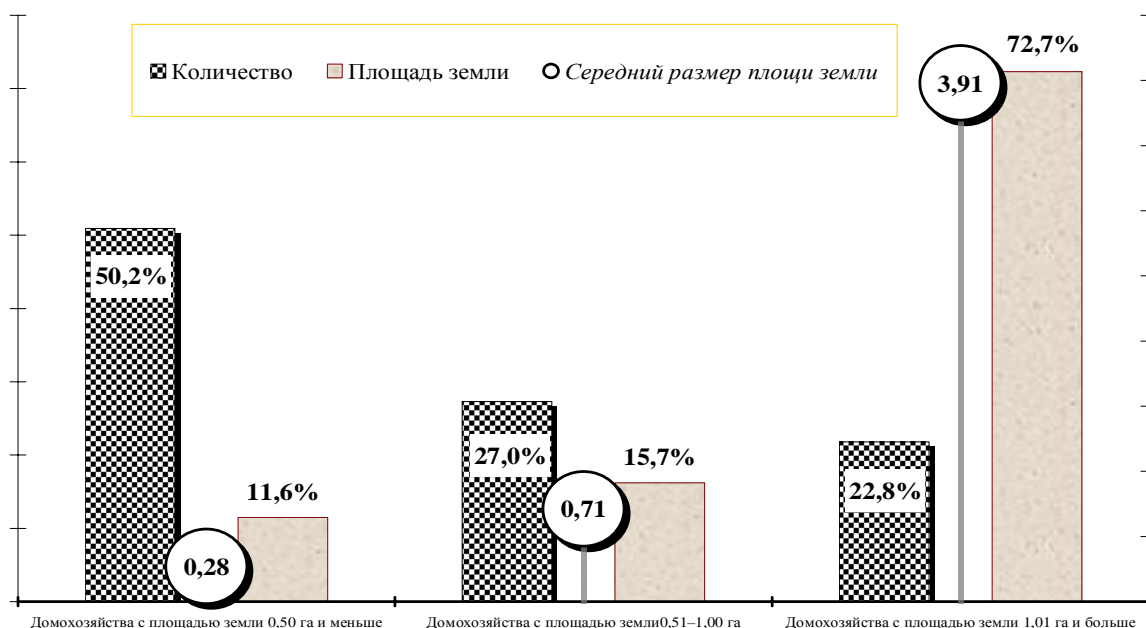

Рис. 1 Средний размер домохозяйств по Украине *

* Данные Государственной службы статистики Украины

Земельный участок, используемый сельским домохозяйством, сегодня является главным фактором социально-экономического развития села. Большинство сельских жителей используют надлежащую им землю для самообеспечения продовольствием, которое делает ее бесценной, как для них, средством производства.

Динамика изменения структуры посевных площадей (табл. 1), учитывая небольшие размеры хозяйств, является незначительной, в структуре посевных площадей в сельских домохозяйствах в прошлом году 45,4 % занимали зерновые и зернобобовые культуры, 18 % - технические, в их числе 1,6 % сахарная свекла и 87,2 % подсолнечник, 11,3 % пашни не было засеяно.

Таблица 1

Структура посевных площадей в сельских домохозяйствах Украины, %*

Показатели	Года	
	2005	2012
Посевная площадь – всего	100,0	100,0
в т.ч.: зерновые и зернобобовые культуры	49,2	45,4
<i>из них</i>		
пшеница	34,8	32,1
ячмень	39,05	36,8
рожь	1,9	1,1
кукуруза	18,4	23,7
технические культуры	12,4	18,0
<i>из них</i>		
сахарная свекла	17,2	1,6
подсолнечник	80,4	87,2
картофель	18,1	15,2

Показатели	Года	
	2005	2012
овощи открытой почвы и бахчевые культуры	4,6	4,5
кормовые культуры	15,7	16,9

** Данные Государственной службы статистики Украины*

Актуальным на сегодняшний день есть вопрос сохранения и рационального использования земельных ресурсов, в частности принятие неотложных мер для прекращения разбазаривания земель, повышения их плодородия. Рациональное использование земель требует соответствующих материальных затрат, которые не по силам сельским домохозяйствам. ,

В целом ресурсное обеспечение домохозяйств в сельской местности является крайне примитивным (табл. 2), таким, что фактически не дает возможности выращивать конкурентоспособную продукцию, которая пользовалась бы спросом не только на внешнем, но и на внутреннем рынке.

Таблица 2

Ресурсное обеспечение сельских домохозяйств Украины*

Показатель	Года	
	2005	2012
Домохозяйства, которые имеют технику, %	11,9	14,8
<i>в том числе</i>		
трактор	19,5	16,7
комбайн	1,5	1,7
автомобиль грузовой	5,8	3,4
Домохозяйства, которые используют для обработки земли, %		
ручной труд	89,6	90,0
лошадей, волы	33,6	31,4
трактор	66,9	73,8

** Данные Государственной службы статистики Украины*

Одной из нерешенных проблем является чрезвычайно низкий уровень механизации, в результате чего 90% сельских домохозяйств для возделывания земли используют ручной труд, только 14,8% домохозяйств имеют технику, в том числе 16,7% трактор, 1,7% комбайн, 3,4% грузовой автомобиль, 9,4% сеялку и 13,8% культиватор. Как следствие 10,4% домохозяйств обрабатывают землю только вручную, а в Луганской, Одесской, Херсонской областях, Автономной Республике Крым обрабатывают землю только вручную соответственно от 31,3 до 65,7% хозяйств. Лишь 7,8% домохозяйств обрабатывают землю только трактором, 50,4% - вручную и трактором.

В настоящее время отечественное сельхозмашиностроение не в состоянии обеспечить техникой сельские домохозяйства как по количеству, так и по доступным ценам, а цены на импортную технику, в подавляющем большинстве китайскую, им не под силу. Если в Германии сеялка для высева кукурузы стоит 2 тыс. дол. , то в Украине – 20 тыс. дол. Стоимость одного трактора МТЗ – 82 – 175 тыс. грн., СК – 35М – 179 тыс. грн., а к ним еще нужны навесные агрегаты – плуги, сеялки, бороны, культиваторы и т.д. От государства помощи ждать нечего, да и банковские кредиты и лизинг затынут в такую кабалу, что не выберешься. Приходится рассчитывать на свои силы и взаимовыручку себе подобных.

В результате низкого уровня технического оснащения сельских домохозяйств возникли особенные условия трудоустройства. Трудовой деятельностью в домохозяйствах заняты в основном их члены, однако для выполнения, в частности, сезонных и разовых работ привлекается наемная рабочая сила (табл. 3).

Таблица 3

Применение наемного труда в сельских домохозяйствах по отдельным регионам, %*

	Домохозяйства что привлекают наемных работников	Из числа домохозяйств, что привлекают наемных работников		
		постоянно	для сезонных работ	разово
Украина	15,0	4,7	54,1	41,2
Автономная Республика Крым	29,0	0,3	33,7	66,0
Волынская	13,6	18,9	33,8	47,3
Житомирская	30,2	1,0	53,5	45,5
Закарпатская	39,1	6,2	53,0	40,8
Запорожская	3,2	19,7	34,4	45,9
Ивано-Франковская	15,6	5,2	57,8	37,0
Луганская	29,5	0,5	23,4	76,1
Львовская	4,6	22,9	71,4	5,7
Николаевская	39,7	0,5	50,0	49,5
Одесская	22,2	2,2	69,9	27,9
Ровенская	21,8	6,8	44,1	49,1
Сумская	7,8	27,1	37,8	35,1
Харьковская	21,4	1,0	28,7	70,3
Хмельницкая	14,6	9,2	76,7	14,1
Чернивецкая	15,2	3,4	79,5	17,1
Черниговская	16,2	11,2	82,6	6,2

* Данные Государственной службы статистики Украины

В Автономной Республике Крым, Луганской, Житомирской, Закарпатской, Николаевской областях от 29 до 39,7% домохозяйств привлекают наемных работников. А в Черниговской, Волынской, Ивано-Франковской, Львовской, Сумской областях ряд домохозяйств только на постоянную работу привлекают от 11 до 27% наемных работников.

В целом трудовой потенциал сельских домохозяйств ухудшается, что вызвано неудовлетворительным социально-экономическим положением большинства сел Украины.

Все это накладывает соответствующий отпечаток на хозяйственную деятельность, особенно углубляются негативные тенденции в животноводстве. Несмотря на то, что сельские домохозяйства занимают ведущее положение в производстве продукции животноводства (59,4%), научно обоснованный уровень питания составляет: по мясу – 60,2%, по молоку – 52,5%. Из ряда объективных и субъективных причин сельские домохозяйства не в состоянии производить в достаточном количестве и соответственного качества продукцию, которая могла бы конкурировать на мировом рынке, особенно в рамках

требований ВТО.

В сельских домохозяйствах в последние годы уменьшилось поголовье скота (табл. 4). Только 40,4 % сельских домохозяйств удерживают крупный рогатый скот, 38,3 % коров, 42,9 % свиней. В расчете на 10 хозяйства приходится лишь 5,4 головы КРС, 3,6 - коровы, 6,2 - свиней. А в Автономной Республике Крым, Днепропетровской, Донецкой, Черкасской областях меньше трети сельских домохозяйств удерживает скот и свиней.

Таблица 4

Наличие скота и птицы в сельских домохозяйствах*

Показник	Роки	
	2005	2012
Удельный вес домохозяйств, которые содержат какой-либо вид скота и птицы, %	78,7	71,2
<i>в том числе</i>		
крупный рогатый скот	53,8	40,4
коров	51,8	38,3
свиней	45,9	42,9
овец	1,0	1,1
коз	7,3	7,2
коней	7,9	7,2
кролей	5,2	7,2
Наличие скота в расчете на 10 домохозяйств, голов		
крупный рогатый скот	7,0	5,4
коров	5,0	3,6
свиней	6,2	6,2
Наличие птицы в расчете на 1 домохозяйство, голов	13,2	13,9

** Данные Государственной службы статистики Украины*

Одной из причин такого состояния есть целый ряд трудностей, связанных с реализацией выращенного урожая и выработанной продукции. Причем цены на продукцию настолько низкие, что нередко не только не перекрывают затраты, а приводят к убыточности хозяйственной деятельности. Отсутствуют финансовые ресурсы, необходимые для развития сельских домохозяйств, приобретения техники, молодняка высокопроизводительных пород скота, заготовки кормов. Решить эти вопросы путем приобретения кредитов невозможно через высокие процентные ставки, а также нежелание коммерческих банков иметь дело с мелкими клиентами.

До перехода на рыночные условия ведения хозяйства сельским домохозяйствам в счет оплаты труда, а также на льготных условиях предоставлялась всевозможная помощь и поддержка со стороны коллективных хозяйств, в частности в приобретении КРС, кормов, минеральных удобрений, гербицидов, а также в технических средствах для возделывания земельных участков.

В последние годы ситуация резко изменилась и нужны новые подходы к взаимосвязям сельских домохозяйств с другими организационно-правовыми формами ведения хозяйства, в частности с сельхозпредприятиями, которые на

соответствующих договорных условиях могут оказывать производственные услуги домохозяйствам, передавать им на откорм молодняк КРС, обеспечив его кормами; организовывать на землях домохозяйств выращивание трудоемких культур (картофеля, овощей) с выделением минеральных удобрений, средств защиты растений.

Одной из форм поддержки сельских домохозяйств есть их объединение в сельскохозяйственные кооперативы. В последние годы кооперативные процессы среди сельских домохозяйств несколько оживились. Они взаимодействуют с сельскохозяйственными предприятиями,

производственными кооперативами в плане владения и использования техники (аренда, лизинг, прокат). Увеличилось количество сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов, которые призваны предоставлять комплекс услуг членам кооператива по производству, переработке и сбыту продукции, а также услуги ремонтные, строительные, ветеринарные, закупать и поставлять хозяйствам материально-технические ресурсы, осуществлять заготовку и хранение продукции. Одной из форм удовлетворения потребностей сельских домохозяйств есть кредитные кооперативы, денежные поступления которых состоят из взносов их членов. Но, принимая во внимание материальное состояние сельских домохозяйств, в организации сельских кредитных кооперативов должно участвовать государство с выделением определенных кредитов, как это делается, например, в США, где система кредитования фермеров выделяет третью часть кредитов на закупку земли.

Интересной формой производства сельскими домохозяйствами конкурентоспособной продукции является, применение на определенной части их земель экстенсивных технологий с выращиванием экологически чистой продукции с использованием только органических удобрений, исключив любые средства защиты растений, минеральные удобрения, ядохимикаты и тому подобное. Затраты на производство такой продукции могут быть компенсированы за счет повышенных цен. И это касается производства продукции, как растениеводства, так и животноводства. Отдельные хозяйства успешно занимаются таким производством продукции в Украине. Это очень перспективное и нужное направление в производстве сельскохозяйственной продукции, требующие постоянной поддержки и внимания со стороны государства.

Следует иметь в виду, что проблему функционирования и развития сельских домохозяйств необходимо рассматривать в тесной взаимосвязи экономических и социально-демографических факторов. Производственная деятельность неотъемлема от демографических и социальных процессов в среде крестьянских хозяйств, перспектива которых зависит от воссоздания семей, наличия количества работоспособных, материальных и социальных условий их проживания.

Статистика свидетельствует, что из года в год ухудшаются количественные и качественные демографические характеристики на селе. Средний размер сельского домохозяйства складывается из 2,7 лица. В большинстве домохозяйств нет работающих лиц, а во многих лишь одно работающее лицо. Среди членов домохозяйств 46,9% мужчин и 53,1% женщин, в том числе в трудоспо-

собном возрасте 48,9% мужчин и 51,1% женщин.

В сельском хозяйстве низкой остается заработная плата, уровень которой на 30% меньше среднего уровня по экономике страны. За чертой бедности находится почти 16% сельских домохозяйств, в 45,9% сельского населения совокупные расходы не превышают уровень прожиточного минимума.

В структуре денежных доходов сельских домохозяйств заработная плата составляет 41,1%, в то же время больше половины семейного бюджета - 58,9% тратится на продовольственные товары. Фактический уровень душевого потребления пищевых продуктов в среднем составляет 63% от уровня научно-обоснованных норм.

Развитие сельских домохозяйств и их функционирование находятся в прямой зависимости от состояния жизненно необходимой социальной инфраструктуры. Согласно обследования, проведенного Государственной службой статистики в 2011 году, 78,7% сельских домохозяйств пользуются домами, построенными в 40-70-х годах. Лишь небольшая часть домохозяйств имеет центральное отопление, 34,4% водопровод, 5,7% горячее снабжение, 27,7% ванную или душ, 24,9% - телефон, 19,9% домохозяйств не довольны своим жильем, 38% - не очень довольны. Значительно отстает от жизненных потребностей сфера образования, медицинского, бытового, транспортного обслуживания.

Увеличивается количество сел, жители которых не могут удовлетворить даже минимально необходимые потребности, получить элементарные услуги по месту жительства, что приводит к резкому ухудшению нормальных условий и качества жизни, фактической деградации села как среды обитания. Закономерно, что все вышеупомянутые факторы стали причиной вынужденных миграционных процессов среди сельского населения. Причем из села выбывают в основном женщины и молодежь, на долю которой приходится 2/3 мигрантов.

С каждым годом теряется, а фактически потеряна полностью, привлекательность проживания в сельской местности. Поэтому необходимы решительные и действенные меры со стороны государства для приостановки деградации села и создания нормальных материальных и социальных условий для сельских жителей. В центре внимания должна быть сельская семья и сельское домохозяйство, которое интегрирует в себе как производственный, так и человеческий, и социальный капитал.

С целью повышения роли и значимости сельских домохозяйств в производстве конкурентоспособной продукции сельского хозяйства, а также в общественной жизни в целом стратегическими направлениями развития сельского хозяйства Украины на период до 2020 года предусмотрено всем малым и средним формам ведения хозяйства на селе:

- ✓ увеличить расходы государственного бюджета на социально-экономическое развитие сельских территорий (в объемах на меньше 1% ВВП);
- ✓ ввести государственные гарантии поручительства за кредитование, а также компенсации банковских ставок за предоставленный кредит;
- ✓ обеспечить частичную компенсацию стоимости приобретения высокопроизводительного поголовья животных, технических средств, новейшего оборудования;

- ✓ повышение уровня оплаты труда в сельском хозяйстве до среднего по экономике страны;
- ✓ повышение доли оплаты труда в доходах домохозяйств до уровня не ниже 80% городских жителей;
- ✓ стимулировать развитие обслуживающей кооперации для предоставления хозяйствам населения агротехнических услуг;
- ✓ развивать потребительскую кооперацию и ввести сельскохозяйственную контрактацию для обеспечения гарантированного сбыта остатков выращенной продукции сельскими домохозяйствами; предоставлять им субсидии за выработанную сельскохозяйственную продукцию;
- ✓ обеспечить кредитование строительства элеваторов, молочно-варных ферм, а также объектов производственной инфраструктуры на возвратной основе всеми малыми и средними формами хозяйствования на селе и их объединениями.

Планируется осуществить ряд других мероприятий по улучшению демографической ситуации на селе, социального обустройства сельских населенных пунктов, обеспечению сел объектами социальной инфраструктуры согласно нормативам, здорового образа жизни, сохранению и развитию сети общего, профессионального и внешкольного образования, лечебно-оздоровительного и медицинского, культурного и коммунально-бытового обслуживания.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПАРНЫХ СРАВНЕНИЙ И РАССТАНОВКИ ПРИОРИТЕТОВ В ЗЕМЕЛЬНО-ОЦЕНОЧНЫХ РАБОТАХ

Ю.А. ЦЫПКИН

доктор экономических наук

Е.В. Губарев

кандидат экономических наук

Государственный университет

по землеустройству, г. Москва, Россия

И.С. Пакулина

кандидат экономических наук

Орловский филиал РАНХиГС, г. Орел, Россия

Нами предлагается использовать методы парных сравнений и расстановки приоритетов при оценке земель из-за более высокой точности новой методики по сравнению с традиционной.

Метод балльной оценки может привести к неточностям в оценке земель. При разработке бонитировочных шкал, например, бонитировочные признаки оцениваются по весовому влиянию как равнозначные. То есть, если принять весовое влияние всех факторов за 1,00, то при равной весовой оценке на каждый фактор в отдельности придется при четырех факторах по 0,25, при пяти – 0,20, и т.д. Это не всегда оправдано. Можно предположить, например, что весовое влияние содержания гумуса в почве сильнее, чем рН и оценивается, соответственно, в 0,40 и 0,10. В этом случае совокупная оценка свойств будет уже иной. Для более точной бонитировки почв необходима взвешенная оценка свойств. Следовательно, необходимо в расчетах использовать методы, позволяющие получать более достоверные данные.

Решение организационно-экономических задач часто осуществляется при полном или частичном отсутствии необходимой исходной информации, что предопределяет использование экспертных оценок. С помощью метода расстановки приоритетов могут решаться различные земельно-оценочные задачи при недостаточной исходной информации и при полном ее отсутствии. Весьма перспективным, с нашей точки зрения, следует считать применение метода расстановки приоритетов при внутривладельческой оценке земель сельскохозяйственного предприятия. Однако практические результаты еще недостаточно многочисленны. Необходимы дальнейшая разработка моделей решения земельно-оценочных задач, а также широкое распространение имеющегося опыта.

Для количественного определения значений бонитировочных признаков в ходе разработки шкалы бонитировки почв в двух аграрных предприятиях Орловской области нами были использованы методы парных сравнений и расстановки приоритетов. Количественная оценка показателей весовых коэффициентов признаков была получена на основе экспертной информации, заполнения специалистами предприятия специально разработанных анкет. В процессе оценивания бонитировочные признаки конкурируют между собой, и результат оце-

нивания эксперт может представить в виде результата системы парных сравнений.

Процедура проведения экспертизы основана на использовании метода парных сравнений, согласно которому все признаки попарно сравниваются между собой, причем каждая последующая оценка не связана с предыдущей; все эти парные оценки составляют матрицу парных предпочтений, при обработке которой получают весовые коэффициенты показателей.

Попарная оценка производилась знаками: $>$ - лучше; \geq - лучше или одинаково; $=$ - одинаково; \leq - хуже или одинаково; $<$ - хуже.

В задаче расстановки приоритетов в качестве метода высказывания суждений экспертами нами принят метод парных сравнений с целью выявить предпочтения экспертов «в чистом виде». Другие виды оценок, например, балльная, требуют транзитивности - логичности предпочтений (если участок А лучше участка В, а В лучше С, то и А лучше С). Попарное сравнение такой транзитивности не предполагает, что, на наш взгляд, является существенным преимуществом метода. Нетранзитивность (нарушение логичности) системы парных сравнений может встречаться довольно часто. Во-первых, весьма распространена ситуация, когда эксперт неодинаково знаком с объектами, подлежащими оцениванию, и при оценке некоторых из них может допустить неточность. Во-вторых, при достаточно большом числе объектов их оценивание по одному и тому же признаку могут производить несколько экспертов, причем каждый из них оценивает только часть объектов, что может вызвать некоторые противоречия. В-третьих, у эксперта, оценивающего все объекты, может быть неодинаковый порог различения при оценке разных объектов. Например, три рабочих участка 1, 2, 3 незначительно различаются по какому-либо показателю земельной оценки. Эксперт плохо чувствует разницу по показателю между участками 1 и 2 и свое суждение выразит как $1 = 2$, однако различия между 1 и 3, 2 и 3 для него очевидны и его суждения будут следующими: $1 > 3$ и $2 < 3$, что приводит к нетранзитивной системе отношений: $1 > 3$, $2 < 3$, $2 = 3$. И, наконец, в-четвертых, даже если при индивидуальной оценке несколькими экспертами одних и тех же объектов по заданному признаку получены транзитивные системы сравнений, то при сведении их в групповую оценку по правилу большинства возможно нарушение транзитивности.

В силу этого результат попарного сравнения наиболее точно отражает субъективное предпочтение, ибо на выбор здесь налагаются наименьшие ограничения и метод не навязывает эксперту априорных условий.

Результаты одновременного оценивания объектов другими экспертами всегда можно представить как результаты парного оценивания. Более того, в теории измерений имеются исследования, показывающие, что психологический механизм любого оценивания имеет в своей основе парные сравнения. В связи с этим эксперту легче высказывать свои суждения в виде попарного сопоставления, и качество таких суждений значительно выше.

В ходе исследования нами был применен подход, в котором при решении задач о расстановке приоритетов используются изменяющиеся коэффициенты A_{ij} ; они целенаправленно фиксируются при оценке объектов по определенному

признаку.

Апробация применения методов парных сравнений и расстановки приоритетов в земельно-оценочных работах нами была произведена при бонитировке рабочих участков для дифференциации оценочной урожайности зерновых двух аграрных предприятиях Орловской области.

Системы сравнений бонитировочных признаков на основе применения методов парных сравнений и расстановки приоритетов (МПСиРП) были составлены в результате анкетирования 54 работников Управления сельского хозяйства Орловской области.

Для количественного определения значений бонитировочных признаков в ходе разработки шкалы бонитировки в двух аграрных предприятиях Орловской области и были использованы методы парных сравнений и расстановки приоритетов. Расчеты были проведены на персональном компьютере по специально разработанной программе на основе обследования участков в 2004-2012 гг. Количественная оценка показателей весовых коэффициентов признаков была получена на основе экспертной информации, заполнения специалистами предприятия специально разработанных анкет. В процессе оценивания бонитировочные признаки конкурируют между собой, и результат оценивания эксперт может представить в виде результата системы парных сравнений.

На основе этих систем сравнений были построены квадратные матрицы смежности, в которых вычислялись значения относительных приоритетов по каждому признаку. При расчете коэффициентов признаков нами была определена значимость (вес) в нем рассмотренных частных критериев и решена задача линейного свертывания критериев.

На основе факторов с наиболее существенными значениями коэффициентов корреляции были построены регрессионные функции зависимости. Были рассчитаны следующие статистические параметры уравнения прибыли: вектор средних значений признаков, вектор стандартных отклонений, вектор коэффициентов вариации, ковариационная матрица признаков.

Для проверки автокорреляции мы использовали критерий Дурбина-Ватсона. Если автокорреляция отсутствует, то его значение приравнивается к 2, а если имеет место полная автокорреляция, то критерий принимается равным 0 или 4. По его величине мы отбирали факторы уравнения регрессии. Таким образом, по критерию Дурбина-Ватсона (K_{DW}) были проанализированы найденные уравнения регрессии. Его величина во всех зависимостях приближается к оптимальной, что говорит о почти полном отсутствии автокорреляции, а, следовательно, о корректности определенных нами зависимостей.

Коэффициенты корреляции между оценочной по традиционной методике и фактической урожайностью зерновых по обследованным участкам ниже, чем между оценочной по предлагаемой методике и применением МПСиРП и фактической урожайностью, что говорит в пользу применения и более высокой точности новой методики. Коэффициенты показывают высокую тесноту связи между признаками.

При анализе коэффициентов детерминации, представляющих собой квадрат коэффициента корреляции и показывающих долю объясненной вариации во

всей динамике изменений, наблюдаются аналогичные результаты. По критерию Дурбина-Ватсона новая методика также отличается от традиционной более точными результатами.

Ретроспективный анализ зависимости между описываемыми показателями за 2004-2011 гг. также свидетельствует о более точной оценке урожайности, полученной с применением МПСиРП.

Результаты апробации применения методов парных сравнений и расстановки приоритетов в земельно-оценочных работах позволяют рекомендовать их для использования практическими работниками аграрного комплекса. Представленная методика способствует высокой точности и научной обоснованности земельно-оценочных работ, прогнозов сельскохозяйственного производства и на этой основе принятию оптимальных управленческих решений, что, в конечном итоге, приводит к повышению эффективности хозяйственной деятельности предприятия АПК в целом.

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА МОЛОКА В РАЙОНАХ ОБЛАСТИ

Ю.А. ЦЫПКИН

доктор экономических наук

Е.В. ГУБАРЕВ

кандидат экономических наук

*Государственный университет
по землеустройству, г. Москва, Россия*

И.С. ПАКУЛИНА

кандидат экономических наук

Орловский филиал РАНХиГС, г. Орел, Россия

Используемые в настоящее время модели определения конкурентоспособности производства молока имеют ряд серьезных недостатков: статичность, негибкость с точки зрения использованных показателей; отсутствие сравнительных качеств об эффективности работы предприятий; низкий потенциал для использования в прогнозировании и при разработке конкретных мероприятий по улучшению существующего положения дел. Таких недостатков, по нашему мнению, лишена разработанная нами модель определения конкурентоспособности производства молока в районах области.

Сначала нами был проведен многофакторный корреляционно-регрессионный анализ зависимости объема производства молока по районам области за 2012 год. Вначале нами были использованы для анализа 21 фактор, которые влияют на объем производства молока по районам области (Y - производство молока в сельскохозяйственных предприятиях, тыс. ц), а именно: производственная себестоимость молока, тыс. руб.; выручка от реализации продукции сельского хозяйства, тыс. руб.; количество реализованного молока, ц; полная себестоимость реализованного молока, тыс. руб.; выручка от реализации молока, тыс. руб.; прибыль (убыток) от реализации молока, тыс. руб.; уровень рентабельности (убыточности) по молоку, %; численность работников сельского хозяйства, чел; средний годовой удой молока от одной коровы, кг; доля молока в структуре выручки от реализации %; производство молока в расчете на 100 га сельскохозяйственных угодий, ц; денежные расходы на 1 корову, руб.; себестоимость реализованного молока, руб./ц; цена реализации молока, руб./ц; прибыль (убыток) от реализации молока, руб./ц; уровень рентабельности (убыточности) реализованного молока %; сельскохозяйственные угодья на конец года; тис. га; численность коров в сельскохозяйственных предприятиях по районам области на конец года, тыс. голов; производительность коров молочного стада в сельскохозяйственных предприятиях, кг; реализация молока и молочных продуктов сельскохозяйственными предприятиями по районам области, тыс. ц; уровень рентабельности продукции животноводства в сельскохозяйственных предприятиях, %.

Далее мы произвели отбор факторов по двум критериям: наиболее существенные значениями коэффициентов корреляции; наличие в государственной статистической отчетности.

В конечном счете, нами были отобраны 5 факторов: X_1 - сельскохозяйственные угодья на конец года; тис. га; X_2 - численность коров в сельскохозяйственных предприятиях по районам области на конец года, тыс. голов; X_3 - производительность коров молочного стада в сельскохозяйственных предприятиях, кг; X_4 - реализация молока и молочных продуктов сельскохозяйственными предприятиями по районам области, тыс. ц; X_5 - уровень рентабельности продукции животноводства в сельскохозяйственных предприятиях, %.

Для проверки автокорреляции мы использовали критерий Дурбина-Ватсона. Близость его величины к 2 говорит о полном отсутствии автокорреляции, а, следовательно, о корректности определенного уравнения регрессии.

О количественном влиянии рассмотренных факторов на объем производства молока говорят коэффициенты уравнения регрессии. Они показывают, на сколько тыс. ц изменяется объем производства при изменении факторного признака на одну единицу.

На основе факторов с наиболее существенными значениями коэффициентов корреляции были построены регрессионные функции следующего вида:

$$V_{\text{ПМ РАСЧ.}} = f(X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (1)$$

где $V_{\text{ПМ РАСЧ.}}$ – объем производства молока в районе области, полученный расчетным путем.

Регрессионная модель имеет следующий вид:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n, \quad (2)$$

где $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – постоянные числа.

Поскольку результаты наблюдений суть случайные величины, получить “истинные” значения коэффициентов a_0, a_1, \dots, a_n из модели нельзя. Вместо этого на основе обшета массива исходных данных нами были получены их оценки a_0, a_1, \dots, a_n . Поэтому модель выглядела следующим образом:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + b_nX_n \quad (3)$$

В регрессионном анализе для получения оценок коэффициентов модели использовался метод наименьших квадратов. Нами были рассчитаны более двадцати статистических параметров регрессионного уравнения, в числе которых: вектор средних значений признаков, вектор стандартных отклонений, вектор коэффициентов вариации, ковариационная матрица признаков.

Данные факторного анализа представлены в таблице 1.

Таблица 1

Факторный анализ производства молока в районах области

Корреляционная матрица признаков						
Факторы	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
Y	1,00000	0,056915	0,967412	0,803354	0,98328	0,038645
X ₁	0,056915075	1,00000	0,14045	-0,01367	0,046224	0,143144
X ₂	0,967411876	0,14045	1,00000	0,690895	0,935012	0,051287
X ₃	0,803354144	-0,01367	0,690895	1,00000	0,824481	0,221087
X ₄	0,983279824	0,046224	0,935012	0,824481	1,00000	0,028201
X ₅	0,038644824	0,143144	0,051287	0,221087	0,028201	1,00000
Вектор средних значений признаков						
Факторы	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
	66,7037	89,1111	1,481481	4129,519	61,11111	-6,57407

Параметры полученных уравнений регрессии представлены в табл. 2. Результаты расчетов показали, что оптимальная величина коэффициент Дурбина-Уотсона составила 2,32164 в случае использования зависимости объема производства молока от численности коров в сельскохозяйственных предприятиях по районам области на конец года, производительности коров молочного стада, реализации молока и молочных продуктов сельскохозяйственными предприятиями по районам области, что говорит об очень незначительной автокорреляции, а, следовательно, о корректности найденного уравнения регрессии.

Таблица 2

Параметры уравнений регрессии

Параметры	Факторы, используемые при анализе				
	X ₁ ,X ₂ ,X ₃ ,X ₄ ,X ₅	X ₂ ,X ₃ ,X ₄ ,X ₅	X ₂ ,X ₃ ,X ₄	X ₂ ,X ₃	X ₂ ,X ₃ , X ₅
Свободный член a ₀	-16,7883	-21,1488	-18,1422	-46,1484	-50,8493
Коэффициенты:					
a ₁	-0,05054	0	0	0	0
a ₂	26,35085	25,30484	24,49128	44,23742	43,54898
a ₃	0,004465	0,004551	0,003825	0,011458	0,012455
a ₄	0,49235	0,508011	0,536204	0	0
a ₅	-0,06534	-0,07964	0	0	-0,24404
Коэффициент детерминации (R ²)	0,988184	0,987539	0,987188	0,970742	0,974468
Коэффициент Дурбина-Уотсона (K _{dв})	2,517055	2,554582	2,32164	2,325242	2,477469

Уравнение регрессии в нашем случае имеет вид:

$$V_{\text{ПМ РАСЧ.}} = -18,1422 + 24,49128 X_2 + 0,003825X_3 + 0,536204X_4. \quad (4)$$

Коэффициент детерминации, представляющий собой квадрат коэффициента корреляции и показывающий долю объясненной вариации во всей динамике изменений, составил 0,987188. Его величина говорит о том, что в представленном выше регрессионном уравнении величины объема производства молока учтено 98,72 % факторов, влияющих на него.

Далее нами по уравнению регрессии была определены расчетные значения объема производства молока по каждому району области. Определение коэффициента эффективности функционирования производственной системы в районах области осуществлялось на основе решения следующего выражения по каждому району:

$$K_{\text{КМПК } i} = V_{\text{ПМ ф.}i} / V_{\text{ПМ р.}i}, \quad (5)$$

где K_{ЭПМ i} – коэффициент конкурентоспособности молочнопродуктового комплекса в конкретном районе области, ед.; V_{ПМ ф.}i} – фактическая величина объема производства молока i-го района области, тыс. ц.; V_{ПМ р.}i} – величина объема производства молока i-го района области, полученная расчетным путем по уравнению регрессии, тыс. ц.

Результаты расчетов обобщены в таблице 3.

Чем больше единицы найденный коэффициент, тем конкурентоспособнее молочнопродуктовый комплекс конкретного района области. В те районы, значения коэффициентов конкурентоспособности молочнопродуктового комплек-

са которых больше единицы, следует инвестировать средства для развития производства молока.

Таблица 3

Определение коэффициентов системы производства молока по районам области

№ района (усл.)	Объем производства молока, тыс. ц		Отклонение		Значение коэффициента эффективности производственной системы, ед.
	фактический	расчетный	абсолютное, тыс. ц	относительное, %	
1	2	3	4	5	6
1	60	57,95707	2,042931	3,524903	1,035249
2	16	15,60644	0,393557	2,521757	1,025218
3	25	30,56624	-5,56624	-18,2104	0,817896
4	85	69,55677	15,44323	22,20234	1,222023
5	29	27,80154	1,198462	4,310774	1,043108
6	84	84,35223	-0,35223	-0,41757	0,995824
7	80	82,13587	-2,13587	-2,60041	0,973996
8	79	82,43965	-3,43965	-4,17233	0,958277
9	116	113,7569	2,243141	1,971873	1,019719
10	30	30,33549	-0,33549	-1,10592	0,988941
11	10	5,433432	4,566568	84,04573	1,840457
12	80	90,38012	-10,3801	-11,485	0,88515
13	73	64,26428	8,735718	13,59343	1,135934
14	138	143,9039	-5,90385	-4,10264	0,958974
15	137	140,9243	-3,9243	-2,78469	0,972153
16	1	-3,76411	4,764113	-126,567	-0,26567
17	228	215,4141	12,58588	5,842642	1,058426
18	11	7,498075	3,501925	46,70431	1,467043
19	89	94,61803	-5,61803	-5,93759	0,940624
20	17	15,89585	1,104147	6,946132	1,069461
21	25	25,45468	-0,45468	-1,78625	0,982138
22	18	23,6223	-5,6223	-23,8008	0,761992
23	26	25,51359	0,486412	1,906482	1,019065
24	54	64,03601	-10,036	-15,6724	0,843275
25	79	77,41591	1,584091	2,046209	1,020462
26	144	147,5786	-3,57858	-2,42487	0,975751
27	67	68,30289	-1,30289	-1,90752	0,980925

Необходимо отметить гибкость методики, два ее преимущества: возможность использования неограниченного числа факторов; доступность данных для анализа и наличие показателей в государственной отчетности. Ее применение будет способствовать принятию научно обоснованных управленческих решений по повышению конкурентоспособности молочнопродуктового комплекса.

ВПЛИВ СТВОРЕННЯ ЗВТ МІЖ ЄСТА США НА ВИРОБНИКІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Г. ЛЄНІВОВА

аспірант

ДУ “Інститутекономіки та прогнозування НАН України”

Країни ЄС та США є найбільшими експортерами та імпортерами агропродовольчих товарів в світі, Україна входить до переліку основних торгових партнерів ЄС в агропродовольчому секторі, отже, очевидно, що створення ЗВТ між ЄС та США матиме наслідки для обсягів торгівлі агропродовольчими товарами між Україною та країнами ЄС.

Для двосторонньої торгівлі сільськогосподарськими товарами між ЄС та США характерний низький рівень імпортних мит (середньозважене імпортне мито на сільськогосподарські товари у 2007 році становило 3,7 % для обох країн) та високий рівень нетарифних торговельних обмежень - рівень нетарифних торговельних обмежень зі сторони США еквівалентний ставці імпортного мита 73,3 %, зі сторони країн ЄС – еквівалентний ставці імпортного мита в 56,8 % [1]. Очевидно, що основні зміни в умовах торгівлі при утворенні ЗВТ відбудуться саме в сфері нетарифних торговельних обмежень. Зниження нетарифних торговельних бар'єрів та узгодження ЄС та США вимог до стандартів виробництва сприятиме розвитку торгівлі учасників ЗВТ з третіми країнами та вплине на тенденції світової торгівлі.

Для оцінки такого впливу методами економіко-математичного моделювання застосовуються два основні підходи: сценарний (симуляція сценаріїв на основі моделі загальної рівноваги) та економетричний (проведення розрахунків на основі гравітаційної моделі, до якої вводяться змінні членства країн в торговельних угодах).

За результатами застосування моделі загальної рівноваги, викладеними в роботі Берден та ін. [2], річний експорт сільськогосподарських товарів країнами ЄС до третіх країн до 2027 року знизиться на 1,3 млрд. євро, експорт продовольчих товарів, які є продуктами переробки збільшиться на 3,2 млрд. євро. Імпорт сільськогосподарських товарів країнами ЄС з третіх країн зросте до 2027 року на 1,5 млрд. євро, імпорт продовольчих товарів з третіх країн збільшиться на 4,6 млрд. євро.

З описаних результатів можна зробити висновок, що Україна має можливість збільшити експорт сільськогосподарських та продовольчих товарів до країн ЄС, за умови запровадження відповідних стандартів виробництва. Прогнозоване зниження експорту країн ЄС сільськогосподарських товарів до третіх країн також дає можливість українським виробникам розширити свою присутність на ринках країн, які на даний момент імпортують сільськогосподарські товари і з країн ЄС і з України. Таке розширення потребуватиме менше фінансових ресурсів, ніж розширення експорту до країн ЄС, оскільки не виникне необхідності запроваджувати нові стандарти та збільшувати витрати, пов'язані з торгівлею.

Для експортерів продовольчих товарів навпаки існує ризик втрати частини експортного ринку внаслідок збільшення обсягів експорту з країн ЄС. На внутрішньому ринку продовольчих товарів існує ризик зростання частки імпорту за рахунок розширення експорту країн ЄС.

Література

1. Fancois, J et al. (2013) - Reducing Trans-Atlantic Barriers to Trade and Investment, Centre for Economic Policy Research, London, United Kingdom [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013>.
2. Berden, J (2009) - Non-Tariff Measures in EU-US Trade and Investment – An Economic Analysis, ECORYS Nederland BV, Rotterdam, Netherlands [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/decem>.

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ТЕОРИЯ УЧЕТА

В.Н. ЖУК

*д.э.н., проф., член-корреспондент НААН Украины,
заслуженный деятель науки и техники Украины*

За последние годы институциональный подход занял заметное место в украинской экономической науке. Этому в немалой степени способствовали исследования российских специалистов в области институциональной теории А. Нестеренко, Р. Капелюшникова, А. Олейника, В. Тамбовцева, А. Шастичко, а также, изучение трудов её основоположников от Веблена до Дугласа Норта, Джеффри Ходжсона, Рональда Коуза и других.

Для нашего исследования важным является то, что эта теория дает ответ на вопрос – почему существуют страны с разным уровнем экономического (а отсюда и социального) развития, и, что же необходимо сделать Украине для того, чтобы достичь высоких экономических и социальных показателей в целом по стране и по аграрной отрасли в частности.

В реальной жизни экономический субъект меняется вслед за изменением экономической среды, а изменение выступает результатом его усилий. Мир вошел в информационную систему отношений, на развитие которых влияет национальная специфика, умение правящей элиты учитывать и определять тенденции развития неформальных институтов и рыночных форм хозяйствования. Последнее в немалой степени зависит от их информированности, в том числе и от развития традиционной и наиболее универсальной информационной системы – которой является бухгалтерский учет.

Институциональная теория особое внимание обращает на развитие институтов. Известно высказывание на эту тему Р. Коуза: «Бывшим коммунистическим странам советуют перейти к рыночной экономике... но никакая мало-мальски осмысленная рыночная экономика невозможна без соответствующих институтов» [1, с. 10]. Складывается мнение о том, что институционализм может претендовать на место одного из теоретических источников постсоциалистической трансформации. В. Крюков в своей работе проводит любопытное признание автора польской шоковой терапии Л.Бальцеровича о потребности в теории, которая шла бы дальше таких параметров, как уровень накопления и рост производительности труда и была бы сформулирована в институциональных понятиях, потому что «постсоциалистический переход может быть понят только как особый случай институциональной динамики» [2, с. 105].

До сегодняшнего дня теория не выработала адекватного определения (дефиниции) институтов. Мы разделяем вариант Дж. Ходжсона, что это «долговечные системы сложившихся и укорененных правил, которые придают структуру социальным взаимодействиям» и далее «Институты – это одновременно и объективно существующие структуры, находящиеся «где-то вовне», и субъективные пружины человеческой деятельности «в головах людей» [1, с.12].

Представители «нового институализма» считают институты не столько культурным или психологическим феноменом, сколько набором правовых норм и неформальных правил, жестко направляющих экономическое поведение индивида и организаций («правила игры» по определению Д. Норта).

Таким образом, институты – это формальные или неформальные правила человеческого поведения в экономической, социальной и любой другой сфере. Институты бывают формальными, то есть закрепленные в письменном виде (конституции, кодексы, законы и т.п.). Другая группа институтов – неформальные: традиции, привычки, стереотипы поведения и другие устойчивые формы взаимодействия между людьми, которые определяются, главным образом, культурой, психологией и идеологией данного общества.

Позволим себе упростить понимание проблемы институтов, разделив её на несколько составляющих: неформальная сторона – привычки, стереотипы, менталитет и т.п.; формальная сторона – «правила игры», законы, соблюдение веры и т.п.; организационная сторона – общины, фирмы, профессиональные объединения и т.п.

Из всего комплекса институтов, образующих систему, изменениям быстрее всего поддаются те, которые относятся к внешнему, поверхностному слою (формальные институты), тогда как глубинные, сущностные институты проявляют наибольшую устойчивость (неформальные институты).

Выделяют два типа замены старых институтов новыми:

1. «path dependence» – тип, в котором общество и экономика воспроизводят социокультурные институты прошлого, постепенно внося в них изменения. Этот тип является преобладающим.

2. «path independence» – незивисимость от прошлого, проявляющаяся в радикальной ломке предшествующей системы.

В любой развитой институциональной системе институты «связаны» друг с другом. Они дополняют друг друга и образуют непрерывное институциональное пространство.

Институциональная теория фундаментально обеспечивает развитие базиса исследований всех составных экономической науки, предмет которых так или иначе учитывает влияние социально-экономических пространств (систем). Не может быть здесь исключением и бухгалтерская составляющая экономической науки. Бухгалтерская деятельность является своеобразной частью, составной социально-экономического пространства. Что и определяет изучение институционального тренда её развития.

Бухгалтерский учет – Институт, который обеспечивает доверие, понимание и управляемость в социально-экономической среде, посредством обработки и интерпретации для пользователей, информации о фактах и явлениях жизнедеятельности организаций (предприятий). Трансформация фактов и явлений жизнедеятельности предприятий осуществляется с помощью специфических правовых норм, методов, принципов и профессиональных суждений бухгалтеров.

В узком смысле, бухгалтерский учет – институт трансформации с помощью специфических методов, подходов (формальная составляющая института) и профессиональных суждений (неформальная составляющая института) фак-

тов хозяйственной жизни предприятия на язык цифр и стандартов, для взаимопонимания и управляемости в социально-экономическом пространстве.

В широком смысле и образно – Институт бухгалтерского учета является языком бизнеса национальных и мировых социально-экономических пространств.

Люди создают организации, чтобы максимизировать полезность, благодаря тем возможностям, которые открывают для них существующие институты, и действуя в рамках, допускаемых этими институтами. Институты, таким образом – это одновременно предпосылки для любой человеческой деятельности социального характера и внешние ограничители для неё [2, С.18]. Организация и институт (в реальной жизни – обычно их комплекс – институциональная среда) образуют устойчивое единство, ведь члены организаций заинтересованы в сохранении институтов. Бухгалтерский учет, по нашему мнению, предназначен для целей максимизации полезности существования экономических институтов, иначе он не существовал бы, если бы у общества не было нужды в нем как в одном из самых эффективных средств упомянутой выше максимизации [4, С.162].

Дуглас Норт, один из основоположников неинституционализма, говорит, что в целом институты уменьшают неопределенность, структурируя повседневную жизнь [4, С.18]. Основываясь на такой характеристике институтов, можно сказать, что **бухгалтерский учет – едва ли не самый главный институт, который снижает неопределенность экономической среды посредством формирования определенного информационного поля.**

Исходя из институциональной теории, внутренними составляющими бухгалтерского учета являются:

Во-первых, формальные институты – «правила игры» (**внешняя оболочка**), которые, в свою очередь, состоят из:

- «правил», созданных международными институционально-организационными образованиями (международных стандартов бухгалтерского учета (МСБУ), международных стандартов финансовой отчетности (МСФО), Кодекса этики бухгалтеров и других);

- Международных директив и рекомендаций (например, директив Европейского Союза);

- Национальных законов и правительственных распоряжений;

- Национальных стандартов учета и рекомендаций по их применению и др.

Во-вторых, неформальные институты – «то, что в головах» бухгалтеров и пользователей учетной информации, имеющих влияние на учетные процессы.

Неформальный институт характеризует и определяет внутренние возможности бухгалтерской системы. Это «**ядро**», стержень, то есть главная составляющая социально-экономического института (рис. 1).

Из вышеизложенного можно сделать вывод, что развитие бухгалтерского учета определяется взаимодействием всех составляющих институционального обеспечения. Эти составляющие находятся в определенной иерархии

взаимодействия. Для достижения поставленной цели важно постепенно и целенаправленно изменять все без исключения составляющие институционального обеспечения. При этом особое внимание следует уделить внутренним составным (“ядру”), особенно неформальным институтам.

Рис. 1 Модель института бухгалтерского учета

Успешное функционирование социального института зависит от того, соответствует ли он определенным общим требованиям. Прежде всего речь идет о необходимости четкого определения целей, круга задач, действий, которые он будет обеспечивать. Если функция института определена нечетко, он не может без конфликтов включиться в глобальную систему институтов данного общества и будет наталкиваться на различные противодействия. Важно, чтобы он рационально организовывал деятельность. Социальный институт должен быть деперсонализированным, т.е. независимым от интересов людей, которые выполняют институциональные функции. Иначе он не будет иметь общественного характера, общего престижа.

Необходимость “институционального” пополнения парадигмы бухгалтерского учета обосновывается теоретической и практической ценностью уже от самого изменения представления об учете как в профессиональной среде, так и в научном сообществе. Институциональная парадигма рассматривает бухгалтерский учет глубже и шире традиционных представлений – как важный социально-экономический институт. Новое представление есть «философской суб-

станцией», которая заполняет и определяет всё пространство, всю сущность бухгалтерской деятельности (рис. 2).

Рис. 2 Основные положения институциональной парадигмы бухгалтерского учета

Таким образом, понимание в новой парадигме многообразия и целостности Института, его сущности позволяет совершенствовать и изменяет подходы, механизмы, правила, стандарты в науке и практике бухгалтерского учета.

Предлагаемая парадигма открывает новые видения и возможности в стратегии развития бухгалтерского учета. Последнее базируется на тренде его возрастания от “функции управления” к весомому социально-экономическому институту. Вектор роста социально-экономической значимости бухгалтерского учета в стратегии направлен на комплексное развитие всех его составляющих, где определяющими являются верхние в иерархии ступени (рис. 3).

Рис. 3 Стратегия роста социально-экономической значимости и углубления сущности бухгалтерского учета в его институциональной парадигме

Такая стратегия развития бухгалтерского учета, обеспеченная круговым взаимодействием и взаимодополнением его институциональных сегментов, усиливает роль и миссию нашей профессии в социально-экономической среде и изменяет представление о ней, прежде всего, «в головах» бухгалтеров и, что немаловажно, «в головах пользователей». И в этом, также, предназначение новой парадигмы.

Проведенные исследования подтверждают недооценённую значимость бухгалтерского учета в экономической науке и практике. Однако реализация потенциала бухгалтерской деятельности требует пересмотра теоретических основ, изменения системы ценностей и убеждений в его парадигме.

Бухгалтерский учет не ограничивается информационно-сервисной функцией управления, а представляет собой важный социально-экономический институт. Институт бухгалтерского учета – объективная реальность, которая существует независимо от восприятия или невосприятия этого явления научным и профессиональным сообществом. Пересмотр сущности бухгалтерского учета, усиление роли этого Института в социально-экономическом пространстве, рост его значимости формирует основы новой – институциональной теории бухгалтерского учета.

Выводы. Институциональная теория бухгалтерского учета не уменьшает значение развития его специфических методов, тем более – на новых техноло-

гических платформах. Новая теория концентрируется на прерогативах наполнения потенциала бухгалтерского учета институциональными факторами (институтами и институциональными образованиями) и на его внешнем позиционировании в качестве важного социально-экономического института.

Исследованиями доказано, что будущее бухгалтерского учета, как отдельной и важной специализации экономической науки и практики, невозможно без внешнего восприятия и внутреннего наполнения его институциональной сущности.

Литература

1. Ходжсон, Д. Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной экономической теории / ходжсон д.; пер. С англ. – М.: дело, 2003. – 464 с.

2. Нестеренко, А.Н. Экономика и институциональная теория [текст] / а.н. нестеренко. – М.: эдиториал урсс, 2002. – 415 с.

3. Жук, В.Н. Основы институциональной теории бухгалтерского учета: монография / В.Н. Жук. – К.: “Аграрная наука”, 2013 г. – 408 с.

4. Норт, Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [текст] / Д. Норт; пер. С англ. А.н. нестеренко. – М.: начала, 1997. – 190 с.

ЗМІСТ

	стор.
И.Г. УШАЧЕВ Внутренние и внешние аспекты конкурентоспособности продукции АПК в условиях региональной интеграции и глобализации.....	3
Н.В. ПАРАХИН, С.Н. ПЕТРОВА Биологические возможности повышения конкурентоспособности Земледелия.....	18
В.О. ТОЧИЛІН Проблеми та напрями розвитку національного та аграрного ринків України: загальне та особливе, кон'юнктура та інтеграція.....	26
В.В. ВЛАСОВ, Н.А. МУЛЮКІНА, Л.П. ГІНГІН Сучасний стан інноваційного забезпечення галузі виноградарства та підвищення конкурентоспроможності її продукції.....	31
Т.Г. БОНДАРЕНКО Коммерциализация результатов научно-технической деятельности.....	39
Т.О. ОСТАШКО Можливості та застереження для сільського господарства України при створенні ЗВТ З ЄС.....	45
Л.Є. КУПІНЕЦЬ Сучасна секторальна парадигма розвитку агроекологічної інфраструктури як базис конкурентних переваг агропромислового комплексу України.....	53
В.О. ЗАВАЛЕВСЬКА Зайнятість сільського населення України та її вплив на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках.....	69
В.П. РЯБОКОНЬ Проблемы повышения роли сельских домохозяйств в производстве Конкурентоспособной продукции.....	81
Ю.А. ЦЫПКИН, Е.В. ГУБАРЕВ, И.С. ПАКУЛИНА Использование методов парных сравнений и расстановки приоритетов в земельно-оценочных работах.....	89
Ю.А. ЦЫПКИН, Е.В. ГУБАРЕВ, И.С. ПАКУЛИНА Построение модели определения конкурентоспособности производства молока в районах области.....	93
Г. ЛЄНІВОВА Вплив створення ЗВТ між ЄС ТА США на виробників агропродовольчого сектору України.....	97
ЖУК В.Н. Развитие экономической науки: институциональная теория учета.....	99

НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНЕ ВИДАННЯ

**ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
НА ВНУТРІШНЬОМУ ТА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКАХ**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**V МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

13-14 червня 2013 р.
Одеський державний аграрний університет

Відповідальний за випуск – В.В. Попович

Підписано до друку Формат 60×90 / 16
Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк.
Наклад 500 прим., зам. №

Видавництво ТОВ “Лерадрук”
Свідоцтво ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Одеська обл., м. Роздільна, вул. Леніна,44
Телефон, факс (04853) 3 – 14 – 97, 3 -24 – 60